

T.C.

RİZE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS PROGRAMI

**EDEBÜ'L-KÂDÎ ADLI ESERİ ÇERÇEVESİNDE MÂVERDÎ'NİN SÜNNET
ANLAYIŞI**

(Yüksek Lisans Tezi)

AHMET BAŞARAN MANAV

RİZE-2009

T.C.

RİZE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS PROGRAMI

EDEBÜ'L-KÂDÎ ADLI ESERİ ÇERÇEVESİNDE MÂVERDÎ'NİN SÜNNET

ANLAYIŞI

(Yüksek Lisans Tezi)

AHMET BAŞARAN MANAV

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

RİZE-2009

T.C.

RİZE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS PROGRAMI

EDEBÜ'L-KÂDÎ ADLI ESERİ ÇERÇEVESİNDE MÂVERDÎ'NİN SÜNNET
ANLAYIŞI

(Yüksek Lisans Tezi)

AHMET BAŞARAN MANAV

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

Tez Savunma Tarihi

28\05\2009

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Başkan : Doç. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

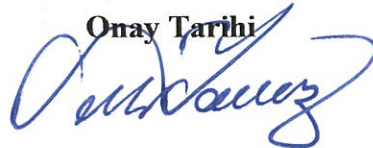
Üye : Doç.Dr. Kemal YILDIZ

Üye : Doç. Dr. Nebi GÜMÜŞ

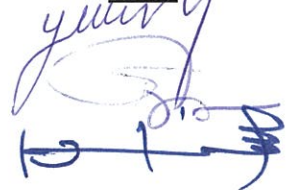
Enstitü Müdürü

02/07/2009

Onay Tarihi

İmza

RİZE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

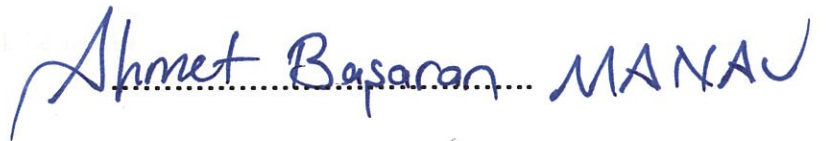
28 / .05. / 2009

İmzası

.....

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

ÖNSÖZ

Dinî asıllar, sadece usûl-i fikhın değil, aslında İslâmî dünya görüşünün, ilmî birikimin ve Müslüman hayatının temelini oluşturmaktadır. İslam'ın, Kur'an'dan sonra ikinci temel kaynağı olan sünnet; Müslümanların tarih boyunca hem dinlerini anlama ve anlamlandırmada; hem de dini sosyal ve kültürel alana hâkim kılmada çok önemli bir işleve sahip olmuştur. Bunun yanı sıra, sünnetin Kur'an'la olan birbirlerini tamamlama ve açıklama ilişkisi, canlılığını koruyan bir tartışma konusu olagelmıştır. Bundan dolayı Müslümanlar, sünnet üzerinde titizlikle durmuşlar ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve takrirlerinden oluşan sünnetini tespit için çok büyük bir gayret göstermişlerdir.

Rivâyet bakımından eşsiz bir hassasiyetle ele alınan sünnet; ibadet, muamelât ve ukûbât konularıyla ilgili hükümleri ihtiva eden fıkıh ilmi ve onun usûlünde özellikle de kaynak bağlamında ciddî bir şekilde ele alınmış ve incelenmiştir. Bu sebeple biz de tezimizde Mâverdî'nin sünnet anlayışına *Edebü'l-kâdî* adlı eseri çerçevesinde ışık tutmaya çalıştık.

Şâfiî mezhebinin hâfizlarından ve önemli otoritelerinden olan Mâverdî, bu vasıflarının yanı sıra kadılık gibi adlî, danışmanlık ve diplomatlık gibi siyasî görevlerde bulunmuştur. O, bütün bunlarla birlikte sayısız talebe yetiştirmiş ve ilim dünyasına birçok eser kazandırmıştır.

Fakîh, usûlcü, kadı ve devlet adamı da olan Mâverdî'nin fıkıh ve yargılama usûlüne dair *Edebü'l-kâdî* adlı bir eseri olduğu bilinmektedir. Önemli bir âlim olan Mâverdî'nin siyaset, toplum, iktisat v.b. alanlarda görüşleri incelenmiş, bunlarla ilgili tezler yapılmış, kitaplar hazırlanmıştır. Ancak, önemli bir usûlcü ve hadîs konusunda hassasiyet sahibi olan Mâverdî'nin sünnet anlayışı üzerinde pek durulmamıştır.

Mâverdî, *Edebü'l-kâdî* de sünneti kapsamlı, farklı, özgün bir sistem ve üslûpla ele almıştır. Sünnetle ilgili metodoloji tartışmalarının yoğunlaştığı günümüzde konuyla ilgili eserlerde meseleye nasıl yaklaşıldığını araştırmak kaçınılmazdır. Bundan dolayı, Mâverdî'nin bu eserinin sünnet bölümünü metodoloji açısından bir tez çerçevesinde incelemeyi ve değerlendirmeyi düşündük. Tezimizin adını da "Edebü'l-Kâdî Adlı Eseri Çerçevesinde Mâverdî'nin Sünnet Anlayışı" olarak belirledik.

Mâverdî'nin *Edebü'l-kâdî* adlı eseri, bizim özellikle Şâfiî usûlü açısından meseleyi daha iyi anlamamıza katkıda bulunacak, aynı zamanda özgün bir bakış açısına sahip değerli bir eserdir. Biz de bu sebeple *Edebü'l-kâdî* bağlamında Mâverdî'nin ve tabii ki, Şâfiî mezhebinin hadîs anlayışını öğrenmeye çalıştık.

Tezimiz girişle birlikte dört bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde Mâverdî'nin kısaca hayatını ve *Edebü'l-kâdî* eserini ele aldık.

Birinci bölümde sünnetin tanımına, delil olma durumuna, sünnetin bölümlerine ve bu bağlamda Mâverdî'nin farklı tasnifine değindik. Bu bölümde yine, sünnetle açıklanması zorunlu olan durumlar, sünnetle amel etmenin gerekip gerekmediği üzerinde durduk.

İkinci bölümde, haber kavramından, onun çeşitlerinden ve Mâverdî'nin haberleri farklı derecelendirmesi ve anlamlandırmasından bahsettik. Mâverdî, bu bölümde haber-i vâhidi ve onunla ilgili durumları detaylı bir şekilde ele almıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, râvîlerin özelliklerine, hadîs alma şekillerine değindik. Son olarak da Mâverdî'nin, râvîlerle ilgili tartışmalı olan meselelerdeki görüşlerini beyan ettik.

Tez konusunun seçiminden tamamlanmasına kadar her aşamada bana yardımlarını ve yönlendirmelerini esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Yavuz KÖKTAŞ hocama, eserin okunma aşamasında önemli katkılarından dolayı değerli meslektaşım Ahmet YAKUPHAN'a, kaynakları edinmemde yardımlarından dolayı aziz dostlarım Turgut AKYÜZ'e, Adem SADOĞLU'na ve Kâmuran GÖKDAĞ'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca araştırmam boyunca yardımlarını esirgemeyen İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), Süleymaniye, İstanbul Üniversitesi ve Rize İlahiyat Fakültesi Kütüphanelerinin görevlilerine teşekkürü bir borç bilirim.

AHMET BAŞARAN MANAV

09 MAYIS 2009

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET	VIII
SUMMARY.....	IX
KISALTMALAR.....	X
0. GİRİŞ.....	1
0.0. MÂVERDÎ'NİN HAYATI.....	1
0.1. ESERLERİ.....	6
0.2. GENEL OLARAK GÖRÜŞLERİ.....	10
0.3. EDEBÜ'L-KÂDÎ İLMİ.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM

EDEBÜ'L-KÂDÎ'DE SÜNNET

1.1. SÜNNETİN TANIMI	16
1.1.1. Kelime Anlamı	16
1.1.2. Terim Anlamı	16
1.2. SÜNNETİN DELİL OLMASI.....	17
1.3. SÜNNETİN BÖLÜMLERİ.....	18
1.3.1. Sünnetin Kendisinden Alındığı Şey (Sünnetin Kaynakları).....	19
1.3.1.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sözleri.....	19
1.3.1.2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Fiilleri	22
1.3.1.2.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Dinle İlgili Olmayan Fiilleri.....	22
1.3.1.2.2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Dinle İlgili Fiilleri	22

1.3.1.2.2.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kendi Fiiline Uymayı Emretmesi.....	22
1.3.1.2.2.2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kendisine Uymayı Nehyetmesi.....	23
1.3.1.2.2.3. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Emir Veya Nehyden Mücerret Olan Fiilleri	24
1.3.1.3. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İkrarı	25
1.3.2. Sünnetin Beyan Olması.....	26
1.3.2.1. Haklarla İlgili Açıklanması Zorunlu Olan Durumlar	26
1.3.2.2. Sadece Allah Haklarıyla İlgili Açıklanması Zorunlu Olan Durumlar.....	26
1.3.2.3. Sadece Kul Haklarıyla İlgili Açıklanması Zorunlu Olan Durumlar.....	27
1.3.2.4. Sadece Sünnetle Beyan Edilen Hükümler	27
1.3.3. Sünnetle Amelin Zorunlu Olduğu Haller.....	29
1.3.3.1. Tek Kaldığında Sünnetin Hükümü	30
1.3.3.2. Başka Bir Asla Bitişik Olduğunda Sünnetin Hükümü	30
1.3.3.2.1. Sünnetin Kitapla Birlikte Olması	30
1.3.3.2.2. Sünnetin Başka Bir Sünnetle Birlikte Olması	32
1.3.3.2.3. Sünnetin İcmayla Birlikte Olması	35

İKİNCİ BÖLÜM

EDEBÜ'L-KÂDÎ'DE HABER VE ÇEŞİTLERİ

2.1. GENEL OLARAK HABER	38
2.1.1. Haberin Tanımı.....	38
2.1.1.1. Lügat Anlamı	38
2.1.1.2. Terim Anlamı	38
2.1.2. Haberin Çeşitleri	39

2.1.2.1. Müstefiz Haber	40
2.1.2.2. Mütevâtir Haber.....	40
2.1.2.3. Âhad Haber.....	41
2.1.2.3.1. Âhad Haberinin Bölümleri	41
2.1.2.3.1.1. Muamelât Haberleri.....	42
2.1.2.3.1.2. Şâhitlik Haberleri	42
2.1.2.3.1.3. Ahkâm ve ibadet haberleri	43
2.1.2.3.2. Âhad Haberde Sayı.....	44
2.1.2.3.3. Haber-i Vâhidin Başka Bir Delille Çatışması	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EDEBÜ'L-KÂDÎ'DE RÂVÎ İLE İLGİLİ MESELELER

3.1. KONUYA GENEL BAKIŞ.....	48
3.2. RÂVÎNİN ÖZELLİKLERİ	48
3.2.1. Bulûğ	48
3.2.2. Mûkız Akıl.....	49
3.2.3. Adalet	49
3.2.3.1. Sikanın Müphem Birinden Nakletmesi	50
3.2.3.2. Râvîlerin Âdil Olarak Bilinmesi.....	50
3.2.4. Zapt.....	51
3.2.5. Âmâ ve Kölenin Haberleri.....	51
3.2.6. Kadınların Haberleri.....	52
3.3. TAHAMMÛL ŞARTLARI.....	52
3.3.1. Sema	52
3.3.2. Kıraat.....	53
3.3.3. İcazet.....	53
3.3.4. Mükâtebe	53

3.4. EDANIN NİTELİĞİ.....	54
3.5. RİVÂYET İLE İLGİLİ BAZI MESELELER.....	55
3.5.1. Şâhitlikle Hadîs Rivâyeti Arasındaki Farklar.....	55
3.5.2. Tahammül Lâfızları.....	56
3.5.3. Râvînin Hadîsi Unutması veya İnkâr Etmesi.....	56
3.5.4. Râvînin, Rivâyetinden Farklı Amel Etmesi.....	57
3.5.5. Râvînin Hadîsi Tefsir Etmesi.....	57
3.5.6. Râvîlerin Adaleti ve Hadîslerinin Kabulü Meselesi.....	58
3.5.7. Tedlîsle Tanınan Râvînin Durumu.....	59
3.6.8. İsnadın Muttasıl Olması.....	61
3.7. İŞİTİLEN HADÎSİN NAKLİ.....	62
3.7.1. Hadîsi Lafzıyla Rivâyet.....	63
3.7.1.1. Cevabın Sorudan Arınmış Olması.....	63
3.7.1.2. Cevabın Sorunun Zikredilmesine İhtiyaç Duyması.....	63
3.7.1.3. Cevabın Mutlak Olması.....	63
3.7.2. Hadîsi Manasıyla Rivâyet.....	64
3.7.2.1. Hadîsin Emir ve Nehiy Hakkında Olması.....	64
3.7.2.2. Lâfızların Muhtemel Manalar İhtiva Etmesi.....	65
3.7.2.3. Mananın İhtimalsiz ve Açık Olması.....	65
3.7.3. Haberin Lafzında Noksanlık.....	66
3.7.3.1. Anlamın Kopuk Olması.....	66
3.7.3.2. Hadîsin Terk Edilen Kısmının İhtilâfa Sebep Olması.....	66
3.7.3.3. Hadîsin Hükümünün Müstakil Olması.....	67
3.7.4. Haberde Ziyade.....	67
3.7.4.1. Ziyadenin Durumu Açıklaması.....	68
3.7.4.2. Ziyadenin Sözü'nün Manasını Tefsir Şeklinde Olması.....	68
3.7.4.3. Ziyadenin Sebebin Yorumu Olması.....	68

SONUÇ	70
KAYNAKÇA	74
ÖZGEÇMİŞ	81

ÖZET

“Edebü’l-Kâdî Adlı Eseri Işığında Mâverdî’nin Sünnet Anlayışı” olarak belirlediğimiz bu çalışmamız, ‘Giriş’le beraber dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Mâverdî’nin hayatını ve *Edebü’l-Kâdî* adlı eserini inceledik.

Birinci bölümde sünnetin tarifi, delil olma durumu, bölümleri ve bu konuda Mâverdî’ye has görüşlerden bahsettik.

İkinci bölümde, haber kavramına, çeşitlerine ve Mâverdî’nin haberleri farklı derecelendirip anlamlandırmasına değindik.

Üçüncü bölümde de râvîlerin özelliklerini ve hadîs alma şekillerini ele aldık. Son olarak da Mâverdî’nin, râvîlerle ilgili tartışmalı olan meselelerdeki görüşlerini beyan ettik.

Sonuç kısmında ise, araştırmamızda elde ettiğimiz neticeyi ve Mâverdî’nin sünnetle ilgili olarak tespit ettiğimiz özgün görüşlerini vurguladık.

SUMMARY

This thesis that named “Mâverdi’s comprehension of sunnah in the framework his book” *Edebü’l- Kâdî* has three chapters and a prologue.

In the prologue, Mâverdi’s life and his book “Edebü’l Kâdî” has analysed.

In the first chapter, description of “sunnah” and its sections and its importance about to be a religious source and Mâverdi’s opinions about these subjects have examined.

In the second chapter, the “haber” notion, and its kinds and Mâverdi’s opinions about “haber” has introduced.

In the third chapter characteristics of “râvî’s”, and their styles about informing the “hadiths” have introduced. At last Mâverdi’s opinions about polemics about “râvî’s” have declared.

In consequence, the result of this thesis and Mâverdi’s original ideas about “sunnah” have declared.

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.y.	:	Aynı yer, aynı yazar
b.	:	Bin, İbn
bk.	:	Bakınız
bt.	:	Binti
c.	:	Cilt
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
GAL	:	Geschichte der Arabischen Literatur
İA	:	Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İÜ	:	İstanbul Üniversitesi
Ktp.	:	Kütüphane, Kütüphanesi
md.	:	Madde
m.	:	Milâdî
nr.	:	Numara
nşr.	:	Neşreden
ö.	:	Ölüm/Ölüm Tarihi
r.a.	:	Radıyallahu Anh/Anhâ
s.	:	Sayfa
s.a.v.	:	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
sy.	:	Sayı
thk.	:	Tahkik eden
trc.	:	Tercüme eden
ts.	:	Tarihsiz

TSMK	:	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TY	:	Türkçe Yazmalar
vb.	:	Ve benzeri
vd.	:	Ve devamı
vr.	:	Varak

0. GİRİŞ

0.0. MÂVERDÎ'NİN HAYATI

Tam adı Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî'dir¹. Mâverdî'nin lâkapları kaynaklarda el-Mâverdî, Akda'l-kudât (başkadı), el-Basrî, el-Mısırî ve eş-Şâfiî² şeklinde; künyesi ise Ebü'l-Hasen şeklinde geçmektedir. Müellif, babası gül suyu (mâü'l-verd) işiyle uğraştığı için bu lakabı almış ve Mâverdî ismiyle meşhur olmuştur³. Mâverdî'nin ailesi ve nesebi hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Babasından -gül suyu işiyle uğraşması dışında- bahsedilmemektedir. Bir de kendisi, şâir bir erkek kardeşinin olduğundan bahseder. Ancak, Mâverdî'nin Basra'daki eğitimine önem verilmesi ve daha sonra ilmini tamamlaması için Bağdat'a gönderilmesi; ailesinin ilme verdiği önemi göstermektedir⁴.

364/974-975'te Basra'da doğan⁵ müellif, çocukluğunu ve gençliğinin ilk yıllarını bu şehirde geçirdi. Nişâbur yakınlarındaki Üstüvâ'da ve diğer bazı şehirlerde kadılık yaptıktan sonra Bağdat'a döndü⁶. İlmî faaliyetleri ve kadılığının yanı sıra siyasî görevlerde bulunan Mâverdî, diplomatik görevler de üstlenmiştir. Bu tür görevler sayesinde emirlerden ikram görüp rahat içinde yaşamasına rağmen, doğru bildiği hususlarda hükümdarları eleştirmekten çekinmemiştir. Nitekim 1032'de Ebû Kâlicâr'ın "Sultân-ı a'zam" ve "Mâlikü'l-ümem"

¹ Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fi mevzuati'l-ulûm*, Beyrut, ts., I, 298; Carl Brockelmann, "Mâverdî", *İA*, İstanbul 1993, V, 409; Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Literatur (GAL)*, Leiden 1943, I, 386; Ömer Rıza Kehhâle, *el-Mu'cemu'l-müellifîn*, Beyrut 1993, II, 499; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm Kâmûsü't-terâcim*, Beyrut 1992, IV, 327.

² Sabri Erturhan, "Mâverdî ve el-Hâvi'l-kebîr Adlı Eseri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, (1999), s. 471.

³ Ziriklî, a.y.; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1967, I, 427, 429.

⁴ Muhyî Hilâl es-Serhân, "Mukaddime", Mâverdî, *Edebü'l-kâdi*, Bağdad 1971, I, 22.

⁵ Ziriklî, a.y.; Brockelmann, "Mâverdî", *İA*, V, 409-410; Bilmen, *a.g.e.*, İstanbul 1967, I, 429.

⁶ Serhân, "Mukaddime", I, 20; Cengiz Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXIX, 180.

unvanlarını almak istemesine karşı çıkmış, bunların hilâfet makamına lâyük olduğunu ifade etmiştir⁷. Halifenin, 429 Ramazanında/Haziran 1038 Celâlüddeve'ye “Şâh-ı şâhân” unvanını vermesi halkın tepkisini çekince; halife âlimlerden görüş istemiştir. Heyette bulunan Mâverdî, -Celâlüddeve'ye yakınlığıyla tanınmasına rağmen- buna karşı çıkmıştır. Halife, kendisine karşı çıktığı halde; Mâverdî'nin dinî gayretten kaynaklanan muhalefetini takdirle karşılamıştır⁸. Ancak Halife'nin aynı yıl Mâverdî'ye İslâm tarihinde ilk defa olarak “Akda'l-kudât” unvanını vermesi de ilginçtir⁹.

30 Rebülevvel 450/27 Mayıs 1058 Salı günü Bağdat'ta vefat eden Mâverdî'nin cenaze namazı ertesi gün şehir camiiinde birçok devlet ve ilim adamının katılımıyla kılınmış¹⁰; Bâbüharb semtindeki mezarlığa defnedilmiştir¹¹.

Mâverdî'nin yaşadığı dönem, siyasî açıdan çalkantılı ve Abbasî Devleti'nin büyük saldırılara maruz kaldığı bir dönemdi. Burada özellikle Büveyhîler'in otoriteye karşı saldırılarını zikretmeliyiz. O dönemde hilâfet makamına geçenlerin -Kâdir-Billâh hariç- bir çoğu azledildiler. Hilâfet merkezinde siyasî çekişmeler ve türlü oyunlar hüküm sürmekteydi. Bunların yanı sıra asayiş bozulmuş, devlet otoritesi zayıflamış, çeşitli gruplar arasında çatışmalar artmıştır¹².

Fakat bütün bunların aksine, hilâfet merkezinde ilmî alanda çok büyük bir gelişmeler olmuştur. Bunun başlıca sebepleri, idarecilerin ilim adamlarına ikramda bulunmaları, ilmî çalışmalarını teşvik etmeleri ve bunlar için maddî imkânları seferber etmeleri idi. Bu dönemde özellikle matematik, coğrafya, astronomi, tıp, eczacılık, fizik, kimya, felsefe, kelam, fıkıh, tefsir, dil ve edebiyat

⁷ Mâverdî, *Teshilü'n-nazar ve ta'cilü'z-zafar*, s. 221-222.

⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-ümem ve'l-mülük*, (nşr. Muhammed-Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1992, VIII, 26, 41, 65-66, 97-98, 109-111, 116, 199-200, 233; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 33, 43-44, 51.

⁹ Kallek, “Mâverdî”, *DİA*, XXIX, 180.

¹⁰ Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 298; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 328; Brockelmann, “Mâverdî”, *İA*, V, 409-410; Bilmen, *İstilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, I, 429; Kallek, “Mâverdî”, *DİA*, XXIX, 180. Ancak, tahkikte vefat tarihi m. 27 Haziran 1058 olarak geçmektedir. Bununla ilgili olarak bk. Serhân, “Mukaddime”, I, 16-17.

¹¹ Bilmen, *a.g.e.*, I, 429; Serhân, “Mukaddime”, I, 14-17, 19-20; Kallek, “Mâverdî”, *DİA*, XXIX, 180.

¹² Serhân, “Mukaddime”, I, 18-19.

gibi ilim dallarında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bütün bu unsurların Mâverdî'nin çok yönlü ve üretken bir şahsiyet olmasına etki ettiği açıktır¹³.

Mâverdî'nin doğup büyüdüğü şehir olan Basra, İslâm tarihi boyunca önemini korumuştur. Şehir, Abbâsîler döneminde birçok isyan, iç karışıklık ve dış saldırılara maruz kalmasına rağmen; o dönemde, büyük bir kültürel gelişme göstermiştir. Farklı etnik unsurların birbirine karışması zihnî ve dinî gayreti harekete geçirmiş, bunun sonucu olarak II./VIII. yüzyılda şehrin gelişmesi zirveye ulaşmıştır¹⁴.

Emevîler döneminde yaşayan Hasan el-Basrî ile Basra valisi olan Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin (r.a.) yetiştirdikleri talebeler İslâmî ilimlerde büyük gelişme göstermişlerdir. Şehirde kelâm, fıkıh, hadîs, tarih, ensab (neseb ilmi), Arap dili ve edebiyatı alanlarında birçok eser telif edilmiştir. II-IV/VIII-X yüzyıllarda "Basriyyûn" denilen, Arapça'nın gramer kurallarını tespit eden büyük dilcilerin de Basra'da yetiştiğini ilâve etmeliyiz. Câhiz (ö. 255/869), el-Kindî (ö. 252/866 [?]) de Basra'da yetişmiş önemli âlimlerdendir¹⁵.

Mâverdî kaynaklarda vakar, hilim, hayâ, tevâzu, ihlâs, ferâset ve üstün zekâ sahibi olarak nitelenir. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ve İbnü'l-Cevzî onu sika, Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî de sadûk olarak nitelemektedirler. Onlara göre Mâverdî, hakkı söyleme hususunda idarecilere karşı durmasını bilmiştir. Buna, -daha önce geçtiği üzere- bazı yöneticilerin hak etmedikleri halde, almak istedikleri unvanlara karşı çıkması örnek verilebilir¹⁶.

Yâkût el-Hamevî (ö. 626-627/1229), talebesi Abdulmelik el-Hemedânî'nin Mâverdî hakkında şöyle dediğini nakleder: "Ondan daha vakarlısını görmedim. Kahkaha ile güldüğünü işitmedim ve vefat edene kadar süren arkadaşlığımız boyunca kolunu dahi açtığını görmedim." İbn Sübkî, İbn Hayrûn'un hocasından "çok değerli bir insan" olarak bahsettiğini nakleder. İbnü'l-Cevzî'ye göre Mâverdî, "vakarlı, edepli ve güvenilir bir kimseydi." İbn Kesîr ise, Mâverdî için

¹³ Serhân, "Mukaddime", I, 19.

¹⁴ Abdülhâlik Bâkır, "Basra", *DİA*, V, 109-110.

¹⁵ Serhân, "Mukaddime", I, 18-19; Bâkır, "Basra", *DİA*, V, 111.

¹⁶ Serhân, "Mukaddime", I, 23; Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXIX, 180.

şöyle der: “Yumuşak huylu, vakarlı edepli bir kimseydi. Edebinden dolayı hiçbir arkadaşı kolunu dahi görmedi¹⁷ .

Ömer Nasuhi Bilmen, Mâverdü’yi mütefekkir, güzel ahlak sahibi, dindar bir âlim olarak vafeder¹⁸. Bilmen, ilmî mütevâziliğiyle ilgili olarak da, Mâverdü’nin ağzından şu olayı nakleder:

“Ben satış meseleleriyle ilgili bir kitap tasnif etmiş, imkânım nispetinde fukahânın bu konudaki sözlerini derlemeye çalışmışım. Bu meselelere herkesten fazla ehil olduğumu düşünmeye başlamışım ki; iki Arap köylü, yanıma gelip bana satışla ilgili bir soru sordular. Bâdiyede yapmış oldukları dört şart taşıyan bir alım-satım muamelesi hakkındaki soruya cevap veremedim ve yere bakarak düşünmeye başladım. Soruyu soranlar: “Sen şu cemaatin reisi olduğun halde bizim bu sualimize verecek cevabın yok mu?” dediler. “Hayır, yok dedim.” “Yazık sana!” diyerek yanımdan ayrıldılar. Daha sonra, ilmî yönden birçok talebemden aşağı olan birisine sordular ve cevabını aldılar. Memnun ve müteşekkir kaldılar ve o kimsenin ilmini överek çıkıp gittiler.”¹⁹

Âlimler Mâverdü’nin ilmî sisteminden övgüyle söz etmişlerdir. Yâkût el-Hamevî (ö. 626-627/1229), İbn Sübkî ve Hatîb el-Bağdadî gibileri onun fıkıhta ve diğer birçok ilimde çok iyi bir tasnif ve sistematîğe sahip olduğunu söylemişlerdir²⁰.

Mâverdü, ilk fıkıh tahsilini Basra’da, bir Mu‘tezilî âlim olan Abdülvâhid b. Hüseyin es-Saymerî’den (ö. 386/996) almıştır. Ebû Hâmid el-İsferâyînî (ö. 406/1016), Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Bâfî ve diğer bazı âlimlerden ders almış olan Mâverdü; ayrıca Ebû Ali Hasan b. Ali el-Cebelî (?), Muhammed b. Adî el-Minkarî (?), Ebü’l-Kâsım İbnü’l-Mâristânî (ö. 384/994), Hasan b. Ali b. Muhammed el-Ciyli (?), Muhammed b. Mü’lî el-Ezdî (?) ve Cafer

¹⁷ Serhân, “Mukaddime”, I, 22-23.

¹⁸ Bilmen, *İstılahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, I, 427-428.

¹⁹ Bilmen, *a.g.e.*, I, 428. Aynı rivayet için ayrıca bk. Serhân, “Mukaddime”, I, 23-24.

²⁰ Serhân, “Mukaddime”, I, 43.

b. Muhammed el-Mufaddal el-Bağdadî'den (ö. 387/997) de istifade etmiştir²¹. Bunun yanı sıra, kariyerinde birbirlerine baba oğul kadar yakın olduklarını söylediği İbn Ebü's-Şevârib ailesinin en son kâdı'l-kudâtı olan Ahmed b. Muhammed b. Abdullah'ın (?) da katkısı vardır²².

Çok yönlü bir insan olan Mâverdî, siyasî ve adlî görevler üstlenmesinin yanı sıra; birçok ilim dalında da ehliyetli bir şahsiyettir. Özellikle fıkıh alanında temâyüz etmiş olan Mâverdî; usûl, hadîs, tefsir ve kelam ilimlerinin yanı sıra; dil ve edebiyat konusunda da mâhir bir kalemdir. Mâverdî, saydığımız bu ilim dallarının hemen hepsinde kitap telif etmiştir²³.

437/1045-1046'de siyaset sahnesinden çekilen Mâverdî, tamamen tadrîs faaliyetleriyle meşgul olmuştur. Fıkıh, usûl-i fıkıh, tefsir ve ahlak dersleri verip, hadîs rivâyetiyle de uğraşan Mâverdî'nin; Basra Camii'nde bir halkası olduğu da bilinmektedir²⁴.

Kendisinden fıkıh öğrenen ve hadîs dinleyenlerin başında cenazesine de katılan "Târîhu Bağdad" müellifi Hatîb el-Bağdadî gelmektedir²⁵. Abdülkerîm b. Hevâzin Ebû Mansur el-Kuşeyrî (ö. 482/1089), Ebü'l-Fazl İbn Hayrûn (ö. 488/1096), Ebü'l-Fazl Abdulmelik el-Makdisî (ö. 489/1095), Muhammed b. Ali Ubeydullah b. Ved'ân el-Mevsîlî (ö. 494/1100), Ebü'l-Hasen el-Abderîf (ö.493/1099), Abdulvâhid b. Abdülkerîm b. el-Hevâzin (ö.494/1100), Ebû Muhammed el-Mısırî (ö. 486/1093), Ahmed b. Ali b. el-Bedrân (ö. 507/1113), Übeyyü'n-Nersî (ö. 510/1116) ve Basra Kadîsı İbn Kâdiş (ö. 526/1131)²⁶ gibi önemli şahsiyetleri de talebeleri arasında sayabiliriz.

²¹ Erturhan, "Mâverdi ve 'el-Hâvi'l-kebîr' Adlı Eseri", s. 473.

²² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 20; Serhân, "Mukaddime", I, 28-29; Kallek, "Mâverdi", *DİA*, XXIX, 180.

²³ Serhân, "Mukaddime", I, 32.

²⁴ Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve 'd-dîn*, (nşr. Mustafa es-Sekkâ-Muhammed Şerif Sükker), Beyrut 1988, s. 390.

²⁵ M. Yaşar Kandemir, "Hatîb el-Bağdadî", *DİA*, XVI, 460.

²⁶ İsmâil Paşa el-Bağdadî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, I, 79; Serhân, "Mukaddime", I, 29-30; Erturhan, "Mâverdi ve 'el-Hâvi'l-kebîr' Adlı Eseri", s. 473-474; Kallek, "Mâverdi", *DİA*, XXIX, 180, 181.

0.1. ESERLERİ

Mâverdî, -o dönemde kitap yazan İbn Sina (ö. 428/1036-1037), İbn Miskeveyh (ö. 421/1030) ve Birûnî (ö. 441/1049-1050) benzeri birçok müellif gibi-, farklı dallarda önemli ve ansiklopedik eserler vermiş ve ilim dünyasına önemli katkılarda bulunmuş âlimlerdendir²⁷.

Mâverdî'yle ilgili olarak şöyle bir iddia ortaya atılmaktadır: Kendisinin, eserlerini hayattayken gün yüzüne çıkarmadığı; vefatından sonra bir öğrencisi tarafından yazılarak istifadeye sunulduğuna dair bir rivâyet mevcuttur. Kaynaklarda, bu konuyla ilgili Mâverdî'nin güvendiği birisine şöyle dediği ifade edilmiştir:

“Falan yerdeki kitapların tamamı tasnif edilmiştir. Ancak, ben halis bir niyete (kesin kanaate) ulaşamadığımdan onları açığa çıkarmadım. Ölümle yüz yüze geldiğimde elini elime koy. Eğer elini tutar ve sıkarsam, o eserlerden hiç birisinin tarafımdan kabul edilmediğini anla, onları al ve Dicle'ye at. Şayet elimi açar ve senin elini kavramazsam kitapların makbul olduğunu anla...”

Olayı nakleden öğrencisi, Mâverdî'nin vefatı esnasında ikinci durumun gerçekleştiğini, bunun üzerine de onun kitaplarını ortaya çıkardığını söyler²⁸. Mâverdî'nin bütün kitaplarını aynı zamanda Basra Kadısı da olan talebesi Ebü'l-Ferec İbn Ebü'l-Bekâ rivâyet etmiştir. Eserlerinin hayatta iken yayılmasına izin vermediği şeklindeki rivâyet, doğru olsa bile bunu Cenab-ı Hakk'ın (c.c.) nazarında kabul görmeyeceği kaygısıyla yapmıştır²⁹. Kaldı ki, bu rivâyetin doğru olmama ihtimali sözkonusudur. Çünkü Mâverdî'nin *en-Nüket ve'l-'uyûn'u* (*Tefsîrü'l-Kur'an*) Harîrî'ye, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* ve *el-Ahkâmü's-sultâniyye*'yi de Ebû Ali Hasan b. Ahmed el-Katî'ye bizzat okuttuğu

²⁷ Serhân, “Mukaddime”, I, 43.

²⁸ Erturhan, “Mâverdî ve ‘el-Hâvi'l-kebir’ Adlı Eseri”, s. 474.

²⁹ Serhân, “Mukaddime”, I, 27.

bilinmektedir³⁰. Bu açıklamalardan sonra müellifin eserlerini maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

en-Nüket ve'l-'uyûn: *Tefsîrû'l-Kur'an* olarak da bilinen bu eser, hem rivâyet hem dirâyet tefsiri özelliği taşımaktadır. Mâverdî, bu eserinde Kur'an'ın tamamını değil, sadece gerekli gördüğü âyetleri tefsir etmekle yetinmiştir. Hıdır Muhammed Hıdır ve Seyyîd b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm tarafından neşredilen eseri, İzzeddin İbn Abdüsselâm ve Ebü'l-Feyz Muhammed b. Ali b. Abdullah el-Hillî, ihtisar etmişlerdir³¹.

Emsâlû'l-Kur'an: Eserin Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesiyle³² Leiden Kütüphanesi'nde birer yazma nüshası mevcuttur³³.

el-Hâvi'l-kebîr: Eser, Şâfiî fıkhnın h. 5. asırda ulaşmış olduğu seviyeyi göstermesi bakımından önemlidir. *el-Hâvi'l-kebîr*, Şâfiî'nin görüşlerini toplayan Müzenî'nin *el-Muhtasar*³⁴ adlı eserinin şerhidir. Eser, alışılmış açıklamacı şerh tekniğinin aksine konuları yeni meselelere ait hükümlerle de zenginleştirilmiştir. Farklı görüşlerin gerekçeli olarak izah edilip tartışılması, esere bir ilm-i hilâf özelliği de kazandırmıştır³⁵. Hâcî Halife, Şâfiî mezhebinde eserin bir benzerinin telif edilmediğini söylemiştir³⁶. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Mahmûd Mataracı ve diğerleri tarafından iki ayrı neşri yapılan eserin çeşitli bölümleri ayrıca basılmıştır³⁷.

³⁰ Mustafa Çağrıçı, "Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn", *DİA*, İstanbul 1994, X, 406-408; Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXIX, 181.

³¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 458; II, 1978; Serhân, "Mukaddime", I, 44; Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXIX, 185. Mâverdî'nin *en-Nüket ve'l-'uyûn* adlı eseriyle ilgili yapılan yüksek lisans tezi için bk. Burhan Sümertaş, *Mâverdî Ve en-Nüket ve'l-'uyûn Adlı Eseri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002.

³² Ulucami, nr. 1268.

³³ Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXIX, 185.

³⁴ İmam Şâfiî'nin önde gelen müctehid talebelerinden olan Müzenî'nin bu eseri, Şâfiî'nin "*el-Üm*" adlı eseriyle birlikte Şâfiî mezhebinin temel kaynakları arasında yer alır. *el-Muhtasar*, Şâfiî mezhebinde öğrencileri tarafından onun mezhebine dair yazılan ilk kitaptır. bk. Şükrü Özen, "Müzenî", *DİA*, XXXII, 246.

³⁵ Serhân, "Mukaddime", I, 65; Erturhan, "Mâverdî ve 'el-Hâvi'l-kebîr' Adlı Eseri", s. 480.

³⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 628.

³⁷ Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXIX, 185.

el-İknâ‘: Bu eserin, Halife Kâdir-Billâh‘in isteği üzerine hazırlandığı nakledilmiştir. Halife, dört mezhebin otoritelerinden birer muhtasar fıkıh kitabı hazırlamalarını istemiş; bunun üzerine Mâverdî de *el-Hâvi‘l-kebîr* adlı eserini, delillerini dışarıda bırakarak *el-İknâ‘* ismiyle ihtisar etmiş ve Halife de kendisine sunulan eserler arasından en çok bu eseri beğenmiştir³⁸. *el-İknâ‘*, Ebû Şücâ‘ el-İsfahânî tarafından şerhedilmiştir³⁹.

el-Ahkâmü’s-sultâniyye: Kitabın tam adı *el-Ahkâmü’s-sultâniyye ve‘l-vilâyâtü‘d-dîniyye*‘dir. Ağırlıklı görüşe göre, Abbâsî Halifesi Kâdir-Billah‘ın (ö. 422/1031) isteği üzerine; Şîi-Büveyhî hâkimiyetinin zayıflatılması, Abbâsî hilâfetinin güçlenmesi ve Sünnîliğin yeniden hâkim kılınması için çalışıldığı bir dönemde hem meselenin teorik yönüne ışık tutmak; hem de yürütülen siyâsî mücadeleye hukukî bir dayanak oluşturmak maksadıyla böyle bir eseri kaleme alındığı anlaşılmaktadır⁴⁰.

el-Ahkâmü’s-sultâniyye‘de ele alınan konular fıkıh kitaplarının değişik bölümlerinde incelenmekle birlikte, eser bunları toplu ve müstakil olarak ele alan ilk kaynaklardan birisi olması açısından önemlidir. *el-Ahkâmü’s-sultâniyye*‘nin Türkçe tercümesini Ali Şafak yapmıştır⁴¹.

A‘lâmü’n-nübüvve (Delâilü’n-nübüvve): Peygamberlik müessesesini aklın ışığında ispatlamaya çalışan bu eserden⁴² Taşkoprizâde övgüyle bahsetmiştir⁴³.

Kavânînü‘l-vizâre ve siyâsetü‘l-mülk (Edebü‘l-vezîr): Vezirliğin tanımı, çeşitleri, vezirin nitelikleri, yetkileri ve yükümlülüklerinden bahseden eser dört bölümden oluşmaktadır. Bu eseri, Hüseyin Hüsnü b. Sâlih el-Bosnevî, “*Zinetü’s-sadâre fî tercemeti âdâbi‘l-vezâre*”⁴⁴ adıyla; Şîrvânîzâde Mehmed

³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve‘n-Nihâye*, XII, 85.

³⁹ Serhân, “Mukaddime”, I, 50; Kallek, “Mâverdî”, *DİA*, XXIIIX, 185.

⁴⁰ Mehmet Erkal, “el-Ahkâmü’s-sultâniyye”, *DİA*, I, 556.

⁴¹ Eserin tercümesi için bk. Mâverdî, *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye: İslâmda Hilâfet ve Devlet Hukuku*, (trc. Ali Şafak), İstanbul 1976, 1994.

⁴² Kallek, “Mâverdî”, *DİA*, XXIIIX, 185.

⁴³ Taşkoprizâde, *Miftâhu’s-sa‘âde* I, 298.

⁴⁴ Bu tercüme, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1857‘de mevcuttur.

Rüşdü Paşa ise “*Düstûrû'l-vüzerâ Tercümesi*” adıyla Türkçe'ye kazandırmışlardır⁴⁵.

Teshîlü'n-nazar ve ta'cîlü'z-zafer: Mâverdi, bu eserinde devlet otoritesinin yapısını, mantığını ve işleyişini felsefî bir dille ele alır. Mâverdi'nin, eserin mukaddimesinde yöneten-yönetilen ilişkisini hem teorik hem de pratik açıdan değerlendirmesi, esere ayrı bir değer kazandırmıştır⁴⁶. *Teshîlü'n-nazar ve ta'cîlü'z-zafer*, Muhyî Hilâl Serhân (Beyrut 1401/1981, 1406/1986), Hasan es-Sââtî (Beyrut 1402/1982) ve Rıdvân es-Seyyid (Beyrut 1407/1987) tarafından neşredilmiştir⁴⁷.

Nasîhatü'l-mülûk: Bu eser, Hıdır Muhammed Hıdır (Kuveyt 1403/1983), Muhammed Câsim el-Hadîsî (Bağdad 1406/1986) ve Fuad Abdülmün'im Ahmed (İskenderiye 1988) tarafından neşredilmiştir. Ancak, nâşirlerden Fuad Abdülmün'im Ahmed, eserin klasik kaynaklarda geçmemesinden dolayı; eserin Mâverdi'ye nisbetini kabul etmemekte ve Ebû Zeyd el-Belhî'ye ait olabileceğini iddia etmektedir⁴⁸. *Nasîhatü'l-mülûk*, bir doktora çalışmasıyla⁴⁹ Türkçe'ye çevrilmiş, “*Siyaset Sanatı*”⁵⁰ adıyla yayımlanmıştır⁵¹.

Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn: Ahlâk alanındaki en meşhur kitaplardan biri olan bu eser, insanın ve toplumun ahlâkî yapısını güzelleştirmek amacıyla yazılmış ve müellifi tarafından talebelerine bizzat okutulmuştur⁵².

Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn'in bir çok baskısı yapılmıştır. Eserin sonundaki altıncı bölümü kapsamayan Bergamalı Cevdet tercümesi⁵³, Yaşar Çalışkan tarafından sadeleştirilerek *Maddî ve Manevî Yüce Hedefler* (İstanbul 1993)

⁴⁵ Serhân, “Mukaddime”, I, 53; Kallek, “Mâverdi”, *DİA*, XXIX, 185.

⁴⁶ Mâverdi, *Teshîlü'n-nazar ve ta'cîlü'z-zafer* (nşr. Rıdvân es-Seyyid), Beyrut 1987, s. 98; Serhân, “Mukaddime”, I, 54.

⁴⁷ Kallek, “Mâverdi”, *DİA*, XXIX, 185.

⁴⁸ Fuad Abdülmün'im Ahmed, “Giriş”, Mâverdi, *Nasîhatü'l-mülûk* (nşr. Fuad Abdülmün'im Ahmed), İskenderiye 1988, s. 5-8, 13-33.

⁴⁹ Mustafa Sarıbyık, *Mâverdi'nin Nasîhatü'l-mülûk'ü Ve Siyasî Görüşleri*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996.

⁵⁰ Mâverdi, *Siyaset Sanatı: Nasîhatü'l-mülûk*, (trc. Mustafa Sarıbyık), İstanbul 2000.

⁵¹ Kallek, “Mâverdi”, *DİA*, XXIX, 185.

⁵² Çağrı, “Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn”, *DİA*, X, 406-408.

⁵³ Bergamalı Cevdet, *Edebü'd-dîn ve'd-dünyâ Tercümesi*, İstanbul 1327-1328.

ismiyle günümüz Türkçe'sine çevrilmiştir. *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*'i Ömer Faruk Ergin, *Edebü'd-dîn ve'd-dünyâ* (Ankara, ts.) adıyla tercüme etmiştir. Eseri, Selahattin Kip ile Abidin Sönmez (İstanbul 1978); ayrıca Ali Akın (İstanbul 1979, 1982, 1998) Türkçe'ye çevirmiştir. Eserin Almanca tercümesini ise, Osman Reşer⁵⁴ yapmıştır⁵⁵.

el-Emsâl ve'l-hikem: Bir tür derleme olan bu eser, bölümlerin her birinde 30'ar olmak üzere toplam 300'er hadîs, mesel-hikmet ve beyit içermektedir⁵⁶.

Edebü'l-Kâdî: Muhakeme usulü (edebü'l-kâdî) ve fıkıh usulü eseri olan *Edebü'l-Kâdî*'nin, Mâverdî'ye ait olduğuna dair bilgiyi birçok kütüphane katalogunda rastlamaktayız⁵⁷. *Edebü'l-Kâdî*, aslında Mâverdî'nin *el-Hâvi'l-kebîr* adlı eserinin bir bölümüdür. Eser, *el-Hâvi'l-kebîr*'in çok kapsamlı ve geniş hacimli olmasından dolayı, müstakil olarak neşredilmiş ve bu şekilde şöhret bulmuştur. *Edebü'l-Kâdî*, özellikle Şâfîî muhakeme usulünde bir zirvedir. Bundan dolayı, mezhepte bu konuda pek fazla kitap yazılmamıştır⁵⁸. *Edebü'l-Kâdî*'yi, Muhyî Hilâl es-Serhân tahkikli olarak neşretmiştir. Biz de çalışmamızda bu tahkiki esas aldık⁵⁹.

0.2. GENEL OLARAK GÖRÜŞLERİ

Siyaset, toplum ve ahlak v.b. alanlarda Mâverdî'nin görüşlerinden bahseden⁶⁰ eser sayısı oldukça fazladır. Ancak biz burada tezimizle alakalı olarak önemli gördüğümüz görüşlerine ve hakkındaki bazı ithamlara değineceğiz.

⁵⁴ Osman Reşer, *Das kitâb adab ad-dunyâ wa'd-dîn*, Stuttgart 1932-1933; Osnabrück 1984.

⁵⁵ Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXIIIX, 185-186.

⁵⁶ Serhân, "Mukaddime", I, 55-56; Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXIIIX, 186.

⁵⁷ Süleymaniye Ktp. Katalogu, (İstanbul) 29, nr. 381; Brockelmann, *GAL*, I, 668; Fehmi E. Karatay ve Osman Reşer, TSMK Arapça Yazmalar Katalogu, XI, 640, nr. 4319; Serhân, "Mukaddime", I, 58-59. *Edebü'l-Kâdî*'nin farklı bir nüshası için ayrıca bk. Fehmi E. Karatay ve Osman Reşer, *a.g.e.*, XI, 634.

⁵⁸ Brockelmann, "Mâverdî", *İA*, İstanbul 1993, V, 409; Serhân, "Mukaddime", I, s. 65, 11-12.

⁵⁹ bk. Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, (thk. Muhyî Hilâl es-Serhân), (yüksek lisans tezi), Bağdad, 1971, I-II.

⁶⁰ Mâverdî'nin görüşleri için bk. Selahattin Kıyıcı, "el-Mâverdî Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 18, Erzurum 1990, s. 89-112; Cengiz Kallek, "Mâverdî'nin Ahlâkî, İctimaî, Siyasî, ve İktisâdî Görüşleri", *Dîvân*, sy. 17, 2004/2, s. 219-265; devlet anlayışıyla ilgili olarak bk. Mehmet Birsin, *Mâverdî'nin Devlet Anlayışı*, (Basılmamış

Hadîs ilmine hassasiyetle yaklaştığı anlaşılan Mâverdî, icâzet ve mükâtebe yoluyla rivâyeti, hadîs almak için yapılan yolculukları (rihle) önleyeceği gerekçesiyle reddetmiştir⁶¹. Hadîs, sahabe kavli ve tabiîn sözlerini kaynak olarak kullanan Mâverdî, rivâyetlerin çoğunun isnadını belirtmemiştir⁶². Tezimizin daha sonraki bölümlerinde ayrıntılı olarak hadîs ve sünnetle ilgili görüşlerini ele alacağımızdan, şimdilik bu kadar izahla yetiniyoruz.

“Ashâbü'l-vücûh”tan⁶³ olan Mâverdî, aynı zamanda Şâfiî mezhebinin de hâfızı sayılmaktadır. Ona göre ictihad, farz-ı kifâyedir. Ehil olmayanlar yaparsa kargaşa ve fesat çıkar. Ehil olanlar bu işten kaçarsa şeriat duraklar, ilim geriler. Mâverdî, ictihadın aksine, seleftin görüşlerine uyması yönünde uyarıldığında, ictihadi taklide tercih ettiğini söylemiştir⁶⁴. Mâverdî'nin, müctehid kadının farklı mezheplerden tercih yapmasına cevaz vermesi; onun mutaassıp olmadığını göstermektedir⁶⁵.

Mâverdî'yle ilgili son olarak Mu'tezilî olmakla itham edilmesi üzerinde kısaca durmakta fayda var. İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245-1246), tefsirinde ortaya koyduğu bazı görüşlerinin Mu'tezilî izler taşıdığı gerekçesiyle Mâverdî'yi gizli i'tizâl ile itham etmiş; ancak mutlak Mu'tezilî saymamıştır.

Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004; Adnan Memduhoğlu, *Mâverdî'nin Hayatı Ve Devlet Başkanlığı Konusundaki Görüşleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 1998; Mehmet Harmancı, *İslâm Felsefesinde Siyaset Teorileri (Farâbî, Mâverdî, Nizâmülmülk, İbn Teymiyye'nin Siyasetnâmelerine Göre)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1999. Ayrıca bk. Mustafa Çağrı, “Mâverdî'de Siyaset Ahlakı”, *İslâmiyât*, sy. VI/21, Ankara 2003, s. 71-92; Ahmet Mübârek el-Bağdâdî, “Mâverdî'nin Siyasî Düşüncesinde İnsan Ve Toplum”, (çev. Mustafa Sarıbyık), *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. V, sy. 12, s. 77-99, Diyarbakır 2003; Ömer Menekşe, “İslâm Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Mâverdi Ve Nizâmülmülk Örneği”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 3, (2005), s. 193-211. İktisâdî görüşleri için bk. Abdullah Oğrak, *Ebu'l-Hasan el-Mâverdî'nin İktisâdî Görüşleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 1997. Mâverdî'nin tefsir anlayışı için bk. Orhan Karmış, *Mâverdî ve Tefsirdeki Metodu*, (Basılmamış doçentlik tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1981.

⁶¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, (nşr. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1414/1994; I, 153-154; *Edebü'l-kâdî*, I, 387-389.

⁶² Kallek, “Mâverdî”, *DİA*, XXIX, 185.

⁶³ **Ashâbü'l-vücûh**: Şâfiîler'in müctehidlerle ilgili sınıflandırmalarına göre, mezhep imamının usul ve kaidelerine bağlı kalarak ictihadda bulunan fıkıh âlimleri demektir. bk. M. Esat Kılıçer, “Ashâbü'l-vücûh”, *DİA*, III, 472.

⁶⁴ Kallek, “Mâverdî”, *DİA*, XXIX, 181.

⁶⁵ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 644.

İbnü's-Salâh bu sebeple, kendisinden fıkıh ve hadîs konularında birçok nakil yapmaktan da çekinmemiştir. Yâkût el-Hamevî'ye (ö. 626-627/1229) göre Mâverdî fûrûda Şâfiî, usulde ise Mu'tezilî'dir. Mâverdî'nin Mu'tezilî olarak itham edilmesinin bir sebebi de; bir müctehid olarak, Mu'tezile ve Eş'ariyye'nin bayraktarlığını yapan çağdaşları Kâdî Abdülcebbâr, Ebû İshak el-İsferâyînî ve Bâkîllânî gibi kelamcılarının cüz'iyatla ilgili bazı görüşleri arasında tercihte bulunmasıdır. Nitekim nassa öncelik veren hadîşçiler, aklî mülâhazalarla hareket eden âlimleri çoğu zaman Mu'utezilî veya Şîî olmakla itham etmişlerdir⁶⁶. Mâverdî'nin Mu'tezilî olarak itham edilmesinin sebebi muhtemelen böyle bir tavırdan kaynaklanmaktadır. O'nun Mu'tezilî olmadığına delil olarak şunları söyleyebiliriz:

Halife Kâdir-Billâh, 18 Şaban 420/1 Eylül 1029, 20 Ramazan 420/2 Ekim 1029 ve 1 Zilkade 420/11 Kasım 1029 tarihlerinde toplumun ileri gelenlerini huzuruna çağırarak, Mu'tezile ve Şîa'ya reddiye mahiyetindeki eseri *er-Resâ'ilü'l-Kâdiriyye*'yi dinleterek mutabakatlarını almıştır. Kâim-Biemrillâh da 433/1041-42 yılında aynı şeyi tekrarlamıştır. Bu toplantılara katılması kuvvetle muhtemel olan Mâverdî'nin, Mu'tezile taraftarlığı yaptığı söylenemez. Bu meyanda Mâverdî'nin, Mu'tezile'nin hilâfına olan görüşlerini de zikredebiliriz: Nitekim o, Mu'tezile'nin temel görüşlerinden olan halku'l-Kur'an anlayışını reddetmiştir. Mâverdî ayrıca, hadîslerden hareketle sünnetullahaya aykırı mucizeleri ve cennetin hâl-i hazırda yaratılmışlığını kabullenmiş; Allah'ın (c.c.) zâtının tek, sıfatlarının kadim olduğu görüşünü benimsemiş ve Kur'an'ın sünnetle neshedilemeyeceğini ifade etmiştir⁶⁷.

0.3. EDEBÜ'L-KÂDÎ İLMİ

Konumuz Mâverdî'nin edebü'l-kâdî ilmiyle alakalı olarak yazdığı bu eser olduğundan; bu ilimden kısaca bahsetmemiz gerektiği düşüncesindeyiz.

Edebü'l-kâdî, İslâm muhakeme usûlünün ve bu alanda yazılan eserlerin genel adıdır. Bu tabir, başlangıçta hâkimin uyması gereken kurallar ve ondan beklenen davranışlar anlamında kullanılırken; zamanla yargılama usûlü ve adliye

⁶⁶ Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXIX, 180.

⁶⁷ Kallek, "Mâverdî", *DİA*, XXIX, 180-181.

teşkilâtıyla ilgili konulardan bahseden özel bir ilim dalının adı olmuştur. Fıkıh ilminin hayatın bütününe kapsayan özelliği sebebiyle, onun önemli bir bölümünü teşkil eden edebü'l-kâdî ilmi; hâkimin kişiliği, beşerî münâsebetleri, giyim-kuşamı da dâhil olmak üzere; göreviyle ilgili hususlar yol gösterici mahiyette ele alınmıştır. Bundan dolayıdır ki, hâkimin sadece hukukî değil, aynı zamanda dinî sorumluluğu da hesaba katılmış ve konu “edeb-âdâb” kelimesiyle ifade edilmiştir⁶⁸.

Edebü'l-kâdî ilminin önemi bu şekilde ortaya çıktığından dolayı, konuyla ilgili olarak erken dönemlerden itibaren birçok eser yazılmıştır. Edebü'l-kâdî ilmini, sistematik ve tafsilatlı olarak ilk ele alan kişi Ebû Yusuf'tur (ö. 182/798)⁶⁹. Hanefî ekolünde bu ilim dalıyla ilgili birçok eser kaleme alınmakla birlikte; el-Hassâf'ın (ö. 261/875) *Edebü'l-kâdî*⁷⁰ adlı eseri ve bu eserin Sadruşşehîd Ömer b. Abdülazîz (ö. 536-1141) tarafından yapılan şerhi⁷¹ ilk ve en önemli kaynaklardan kabul edilir⁷².

Mâlikî mezhebinde edebü'l-kâdî ilmiyle alakalı olarak eser kaleme alan müellifler arasında Abdullah Asbağ b. Ferec (ö. 225/840) ve Kâdî İyâz'ı (ö. 544/1149) sayabiliriz. Şâfiî mezhebinde Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ve (ö. 224/838) Ebû Saîd Hasan b. Ahmed el-İstahrî (?) gibi müelliflerin eserlerinin yanı sıra; Ahmed b. Ebû Ahmed'in (İbnü'l-Kâs, ö. 335/946-947) *Edebü'l-kâdî*'si⁷³, yine Mâverdi'nin *Edebü'l-kâdî*⁷⁴ adlı eserleri söylenebilir⁷⁵. Hanbelî hukuk

⁶⁸ Salim Ögüt, “Edebü'l-kâdî”, *DİA*, X, 408-409.

⁶⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 46.

⁷⁰ Hassâf'ın bu eseriyle ilgili olarak ülkemizde bir doktora çalışması yapılmıştır. bk. Abdülvehhab Öztürk, *İslâm Hukukunda el-Hassâf'ın Yeri Ve Edebü'l-kâdî Adlı Eseri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1982.

⁷¹ Sadruşşehîd Ömer b. Abdülazîz, *Edebü'l-kâdî li'l-Hassâf*, (nşr. Muhyî Hilâl Serhân), Bağdad 1397/1977.

⁷² Salim Ögüt, “Edebü'l-kâdî”, *DİA*, X, 409.

⁷³ Ahmed b. Ebû Ahmed, *Edebü'l-kâdî*, (nşr. Hüseyin Halef el-Cebûrî), Tâif 1989.

⁷⁴ Mâverdi, *Edebü'l-kâdî*, (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1971.

⁷⁵ Burada bir husus dikkatimizi çekmektedir. *DİA*'daki “Edebü'l-kâdî” maddesinde konuyla ilgili olarak yazılan eserler arasında Mâverdi'nin *Edebü'l-kâdî* adlı eseri geçmesine rağmen (bk. Salim Ögüt, “Edebü'l-kâdî”, *DİA*, X, 409); yine *DİA*'daki “Mâverdi” maddesinde Mâverdi'nin eserlerinden bahsedilirken *Edebü'l-kâdî* adlı eserine değinilmemekte, sadece maddenin bibliyografyasında kaynak olarak yer almaktadır. bk. Cengiz Kallek, “Mâverdi”, *DİA*, XXIX, 180-185. Kanaatimizce böyle bir tavır, *Edebü'l-kâdî*'nin müstakil bir eser olmamasından kaynaklanmaktadır.

ekolünde ise, mezhebin önemli otoritelerinden İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) *et-Turuku'l-hükmiyye fi's-siyâseti's-şer'iyye* adlı eserini zikredebiliriz⁷⁶.

⁷⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-hükmiyye fi's-siyâseti's-şer'iyye*, (nşr. M. Hâmid el-Fıkî), Kahire 1372/1953.

BİRİNCİ BÖLÜM

EDEBÜ'L-KÂDÎ'DE SÜNNET

Mâverdî'nin hayatını ele aldıktan sonra, şimdi de onun sünnetle ilgili görüşlerini inceleyeceğiz. Bunun için öncelikle sünnetin tanımıyla işe başlayalım.

1.1. SÜNNETİN TANIMI

Mâverdî, şer'î asılların ikincisi olan sünneti, tarif etmemiştir⁷⁷. Bunun için biz burada, sünnetin kısa bir tarifini yapacağız.

1.1.1. Kelime Anlamı

Kelime anlamı olarak sünnet yön, tarîkat, sîret, alışılmış ve işlek yol anlamlarındadır. Geniş manada ise sünnet, Allah Tealâ'nın (c.c.) âdetini/yolunu (sünnetullah); insanlardan bahsedildiğinde ise, adet haline getirdiği iyi veya kötü davranışını gösterir.⁷⁸ Sünnet kelimesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Kim güzel bir âdet/sünnet başlatırsa (ortaya koyarsa), ona yaptığıının ve kıyamete kadar o fiili yapanların sevabı verilir. Kim de, kötü bir âdet/sünnet başlatırsa, ona da yaptığı fiilin ve kıyamete kadar o fiili yapanların günahı yazılır."⁷⁹ hadîsinde de bu anlamda kullanılmıştır.

1.1.2. Terim Anlamı

Terim olarak ise sünnet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözle veya fiille açıkça, gördüğü ya da duyduğu olayları sessiz kalarak onaylamak suretiyle zımnen yaptığı açıklamaların tümüne denir⁸⁰. Kısaca sünnet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri, fiilleri ve takrirleridir. Fıkıh ve hadîs usulcülerine göre hadîsle sünnetin

⁷⁷ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1971, I, 368.

⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Kum 1405/1984-1985, XIII, 224; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, İstanbul 1887, IV, 658; Muhammed Hamîdullah, "Sünnet", *İA*, XI, 242, İstanbul 1966; İsmâil Lütî Çakan, *Hadîs Usûlü*, İstanbul 1999, s. 25-26.

⁷⁹ Bazı ilâveler ve farklı lâfızlar için bk. Müslim, *İlim*, 15; Zekât, 69; Ebû Davud, *Sünnet*, 6; İbn Mâce, *Mukaddime*, 14; Dârimî, *Mukaddime*, 44, Ahmed b. Hanbel, IV, 362.

⁸⁰ Çakan, a.g.e., s. 26.

terim anlamı aynıdır⁸¹. Bu bağlamda, hadîsi yalnız Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerine tahsis edenlere göre sünnet daha geniştir. Yani, her hadîs sünnettir, fakat her sünnet hadîs değildir⁸². Mâverdî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri, fiilleri ve takriri şeklindeki üçlü tasnif ve tanıma sünnetin kaynakları bölümünde değinmiştir⁸³.

1.2. SÜNNETİN DELİL OLMASI

Mâverdî, sünnetin delil olma durumunu açıkladığı ilgili bölümün başında, sünnetin şer'î asılların ikincisi olduğunu söylemiştir. Çünkü Cenâb-ı Hakk (c.c.), nübüvveti Resûlullah'ın (s.a.v.) peygamberliğiyle mühürlemiş; buna bağlı olarak da mücmel ve müteşâbihteki gizliliği, hükümleri ve maslahatları beyan etmeyi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bırakmıştır⁸⁴. Mâverdî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu konularda yetkili olduğuna şu âyet-i kerîmeyi delil getirmiştir: “Kendilerine indirilene insanlara açıklaman için sana zikri (Kur'an'ı) indirdik.”⁸⁵

Mâverdî'ye göre Allah Tealâ'nın (c.c.) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verdiği bu yetkinin bir sonucu olarak, Resûlullah'ın (s.a.v.) koyduğu kurallara uymak, emirlerine boyun eğip yasaklarına riâyet etmek vâciptir. Çünkü Allah Tealâ (c.c.) şöyle buyurmuştur:⁸⁶ “Peygamber size ne verdiyse onu alın. Size neyi yasakladıysa ondan uzaklaşın.”⁸⁷ Mâverdî'ye göre, Allah Tealâ'nın (c.c.), ümmeti için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iki şeyi vâcip kılmış; yani, iki sorumluluk yüklemiştir: Bunlardan ilki beyan, ikincisi ise tebliğdir⁸⁸.

Mâverdî, -eserinin bütününde görüleceği üzere- görüşlerini desteklemek için, âyet-i kerîmeleri sıkça kullanmıştır. Nitekim yukarıda ifade ettiğimiz görüşlerine dayanak olarak şu âyet-i kerîmeyi delil getirmiştir: “Ey Peygamber!

⁸¹ Zekiyyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, (Notlar ekleyerek trc. İbrâhim Kâfi Dönmez), Ankara 2001, s. 71.

⁸² Zafer Ahmed el-Osman et-Tehânevî, *Yeni Usûl-i Hadis*, (trc. İbrâhim Canan), İzmir 1982, s. 555.

⁸³ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 423 vd.

⁸⁴ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 368.

⁸⁵ Nahl, 16/44.

⁸⁶ Mâverdî, a.y.

⁸⁷ Haşr, 59/7.

⁸⁸ Mâverdî, a.y.

Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun mesajını ulaştırmamış olursun.”⁸⁹ Mâverdî, Allah Tealâ'nın (c.c.) Hz. Peygamber (s.a.v.) için ümmetine iki şeyi vâcip kıldığını söylemiştir:

Birincisi, ümmetin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözünü kabul edip ona itaat etmesidir.

İkincisi ise, Resûlullah'ın (s.a.v.) “Sizden burada bulunanlar, bulunmayanlara tebliğ etsin”⁹⁰ ve “Benden duyduğunuzu tebliğ edin, bana yalan isnat etmeyin. Nice ulaştırılan kimse vardır ki, işitenden daha takvadır. Nice fikh taşıyıcısı vardır ki, fikhî kendinden daha fakîhe taşırlar.”⁹¹ hadîsinde olduğu gibi kendilerine bildirileni başkalarına tebliğ etme sorumluluğudur⁹².

Mâverdî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dini, bütün insanlara tebliğ imkânı olmadığından orada bulunmayanlara da (daha sonraki dönemde yaşayanlar) ulaştırmaları için yanındakilere tebliğle yetindiğini; onun vefatından sonra Müslümanların, dinî bilgiyi asırdan asıra naklettiklerini söyler. Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ortaya koymuş olduğu bütün hükümler bilinmiş olur⁹³.

Mâverdî, sünnetin delil olma durumunu anlattıktan sonra, haber çeşitlerine geçer ve haberi mütevâtir, müstefiz ve âhad olmak üzere üçe ayırır. Ancak, biz burada sünnetin bölümlerine değineceğiz. Mâverdî'nin haberi mütevâtir, müstefiz ve âhad olarak üçe ayırdığı habere daha sonra ele alır.

1.3. SÜNNETİN BÖLÜMLERİ

Mâverdî, klasik usul kitaplarında geçen ve sünneti yapı yönünden Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri, fiilleri ve ikrarı şeklindeki üçlü tasnife değinmez. Mâverdî, bu üç unsuru, “Sünnetin Bölümleri” içinde “Sünnetin Kaynakları”

⁸⁹ Mâide, 5/67.

⁹⁰ Buhârî, İlim, 9; Tirmizî, İlim, 9; Ahmed b.Hanbel, V, 411.

⁹¹ Tirmizî, İlim, 7.

⁹² Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 369-370.

⁹³ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 370.

olarak ele alır⁹⁴. Bundan hareketle Mâverdi'nin tasnifinin özgün olduğunu söyleyebiliriz.

Mâverdi sünneti, şu şekilde üçe ayırmaktadır:

1. Sünnetin Kendisinden Alındığı Şey (Sünnetin Kaynakları)

2. Sünnetin Beyan Olması

3. Sünnetle Amelin Zorunlu Olduğu Haller

1.3.1. Sünnetin Kendisinden Alındığı Şey (Sünnetin Kaynakları)

Mâverdi, sünnetin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerinden, fiillerinden ve ikrarından alındığını ifade eder. Şimdi, onun görüşleri çerçevesinde bunları açıklayalım.

1.3.1.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sözleri

Mâverdi'ye göre Allah Tealâ'nın (c.c.) "Allah'a, Resûlüne ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin"⁹⁵ şeklindeki emrinin bir gereği olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerine itaat etmek gerekir. O, daha sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerini emir, nehiy, haber verme ve haber sorma şeklinde dörde ayırır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emirlerine itaat edilir, yasaklarından kaçınılır, haberleri tasdik edilir ve haber sorduğunda da ona icabet edilir⁹⁶.

Mâverdi, bunun ardından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerini başlı başına söylediği ve bir soruya cevap olarak söylediği sözler olmak üzere tekrar ikiye; hemen peşinden başlı başına söylediği sözleri de beşe ayırır:

İbadetler: İbadetlerin hükümleri vâcip ve mendup arasında dağılır.

Muamelât: Hz. Peygamber'in (s.a.v.), muamelâtla ilgili söylediği sözleri hüküm bakımından mubahla haram (حظر) arasında değişir.

⁹⁴ Mâverdi, *Edebü'l-kâdi*, I, 423 vd.

⁹⁵ Nisa, 4/59.

⁹⁶ Mâverdi, *a.g.e.*, I, 423.

Terğîb: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) terğîble (sevabı teşvik) ilgili sünnetleri itaate çağırır.

Terhîb: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) terhîble (azapla korkutan) ilgili sünnetleri ise, gûnahtan meneder.

Edeple: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) edeple ilgili sözleri, güzeli ve ülfeti teşvik eder. Din ve dünya maslahatları edeple tamamlanır⁹⁷.

Mâverdî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir soruya cevap olarak söylediği sözleri de üçe ayırmaktadır:

Birincisi, cevabın soruyu tam karşılması durumudur. Bu durumda cevap sorudan ne eksik, ne de fazladır. Mâverdî buna, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hac konusunda istitâatın ne olduğu sorulduğunda "Azık ve binek"⁹⁸ demesini örnek verir. Bu, soruyu tam karşılması bakımından cevabın tâ kendisidir. Yani, cevapta soru bakımından bir eksiklik yoktur.

İkincisi, cevabın sorudan fazla olmasıdır. Mâverdî'ye göre bu durumda, muhteva açısından sorunun cevabında ilâve vardır. Mâverdî buna, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) deniz suyu hakkında sorulduğunda "Suyu temiz, ölüsü helâldir"⁹⁹ şeklindeki cevabını örnek verir. Burada sorunun cevabına yapılan ilâve, başlı başına açıklayıcı bir beyandır. Yani Hz. Peygamber, suyun temiz olup olmama meselesine ölüsünün de yenilebileceği hükmünü de ilâve etmiştir.

Üçüncüsü, cevabın sorudan eksik olmasıdır. Mâverdî'ye göre bunun da dört durumu vardır:

1. Soruyu soran kişinin sorusundaki hatasından dolayı, cevabın eksik olmasıdır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ihramlının giyebileceği şeylerden

⁹⁷ Mâverdî, *Edebü'l-kâdi*, I, 423-424.

⁹⁸ Tirmizî, Hac, 4.

⁹⁹ Ebû Davud, Taharet, 41; Tirmizî, Taharet, 52.

sorulduğunda, “Gömlek giyemez, sarık saramaz”¹⁰⁰ demesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

2. Sorunun kalan kısmıyla ilgili Allah’ın kitabında bir beyan olması durumudur. Buna, Hz. Ömer’in (r.a.) kelâle¹⁰¹ hakkında soru sorması üzerine; Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Sayf âyeti¹⁰² sana yeter”¹⁰³ demesi örnek verilebilir.

3. Bazı cevapların, sorunun geri kalan kısmını hatırlatması durumudur. Mâverdî buna, Hz. Ömer’in (r.a.) oruçlunun öpmesi hakkında sorması üzerine, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Ağzını çalkalamaya ne dersin?”¹⁰⁴ demesini örnek verir.

4. Cevapta tavakkuf etmesidir. Mâverdî’ye göre, soru dinle ilgili değilse; Hz. Peygamber’in (s.a.v.) cevabı tam olarak vermesi gerekmez. Ancak, eğer dinle ilgili bir soruysa, cevabı tam olarak vermesi gerekir. Çünkü cevapta, Allah Tealâ’nın (c.c.) dini hakkında bir açıklama vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) sadece, Allah Tealâ’nın (c.c.) emrini ve beyanını beklediği için sorunun cevabında tavakkuf eder. Buna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) soruyu hemen cevaplamamışsa; beklemesi gerektiğine dâir Allah Tealâ’dan (c.c.) bir emir almış demektir. Bu duruma, Üseyd b. Hudayr’ın¹⁰⁵ (r.a.) Hz. Peygamber’e (s.a.v.) hayız hakkında soru sorması üzerine; “Sana hayızdan soruyorlar. De ki, o bir ezadır...”¹⁰⁶ âyeti ininceye kadar beklemesini örnek verir¹⁰⁷.

¹⁰⁰ Buhârî, Hac, 22; Tirmizî, Hac, 18.

¹⁰¹ **Kelâle:** Baba ve oğul dışında akrabalar, kardeşler. Ölüp geride baba ya da oğul bırakmayan kimse demektir. bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 241, İstanbul, 1998. Kelâlenin mirasıyla ilgili durumlar için bk. Nisa 4/12, 176.

¹⁰² Kelâlenin durumundan bahseden Nisa 4/176. Bir rivâyete göre bu âyet, yazın nâzil olduğu için bu adı almıştır. bk. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul 2001, III, 154 vd.

¹⁰³ Müslim, Ferâiz, 9; İmam Mâlik, Ferâiz, 7.

¹⁰⁴ Ebû Davud, Savm, 33.

¹⁰⁵ Medine’de Mus’ab b. Umeyr’in tebliğiyle ilk Müslüman olanlardandır. Bu sahabîyle ilgili daha fazla ayrıntı için bk. Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 155.

¹⁰⁶ Bakara, 2/222.

¹⁰⁷ Mâverdî, *Edebü’l-kâdî*, I, 424-427.

1.3.1.2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Fiilleri

Mâverdî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiillerini ikiye ayırmaktadır:

1.3.1.2.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Dinle İlgili Olmayan Fiilleri

Mâverdî'ye göre, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yemek, içmek, giyinmek, uyumak gibi fiillerini yapmak mubahtır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu tür fiilleri, hüküm bakımından güzel (hüsün) ve câiz arasında değişir. Hz. Peygamber (s.a.v.), aklın çirkin ve şer'in kötü gördüğü şeyleri yapmaz. Mâverdî'ye göre, bu tür fiillerde onu örnek almak, ona muhalif davranmaktan daha güzeldir. Allah Tealâ (c.c.) şöyle buyurmuştur: "Allah Resûlünde sizin için güzel bir örnek vardır."¹⁰⁸ Mâverdî, bu noktada bir istisnayı da ortaya koyar. Buna göre, bir fiili yapmanın mubahlığının Hz. Peygamber'e (s.a.v.) mahsus olduğuna dair bir delil gelirse, bu durum farklıdır. Mesela, (dörtten fazla kadınla evlenmek gibi) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) mahsus olan nikâh meselelerinde (مناکح) O'na (s.a.v.) mubah olanlar, başkasına haramdır. Bu konuda ona uymak câiz değildir¹⁰⁹.

1.3.1.2.2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Dinle İlgili Fiilleri

Mâverdî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu tür fiillerinde üç durumun gerçekleştiğini ifade etmektedir:

1.3.1.2.2.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kendi Fiiline Uymayı Emretmesi

Mâverdî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendi fiiline uymayı emretmesi durumuna "Namazı beni nasıl görüyorsanız öyle kılın"¹¹⁰ hadîsini örnek verir. Ayrıca, hacla ilgili olarak "Hac menâsikini benden alın"¹¹¹ hadîsi de bu konuya uygun bir örnektir. Bu tür konularda Hz. Peygamber (s.a.v.), fiilini emirle pekiştirdiğinden, ona uymak farzdır¹¹².

¹⁰⁸ Ahzap, 33/29.

¹⁰⁹ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 427.

¹¹⁰ Buhârî, Ezan, 18; Edep, 27; Âhad, 1; Dârimî, Salât, 42; Ahmed b. Hanbel, V, 53.

¹¹¹ Nesâî, Menâsik, 27, 220.

¹¹² Mâverdî, *a.g.e.*, I, 427-428.

1.3.1.2.2.2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kendisine Uymayı Nehyetmesi

Mâverdî bu duruma, Hz. Peygamber (s.a.v.) insanlara visal orucunu tutmayı yasaklamasını örnek gösterir. Ancak kendisi tutunca, insanlar da visal orucunu tutmuşlar. O da bu durumu görünce “Sizi visal orucundan nehyetmedim mi?” diye sormuş. Onlar da; “Seni tutarken gördük, biz de tuttuk.” demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ben sizin gibi değilim. Beni rabbim yediyor, içiyor.”¹¹³ Kendisine uymayı yasakladığı için bu tür fiillerinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) uymak câiz değildir. Mâverdî daha sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu tür fiillerini, onu ve ümmetini bağlayıcılığı açısından kendi içinde üçe ayırmaktadır:

- Hz. Peygamber'e (s.a.v.) has nikâh meselelerinde O'na mubah, bize haram olan fiiller.

- Visal orucunda olduğu gibi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) müstehap, bize mekruh olan fiiller.

- Hz. Peygamber'e (s.a.v.) farz, bize mendup olan fiiller. Buna, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “Misvak bana farz kılındı, size değil”¹¹⁴ hadîsi örnek verilebilir¹¹⁵.

Başlıkta “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kendisine Uymayı Nehyetmesi” ifadesi geçmektedir. Ancak Mâverdî, son maddede Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine farz, bize mendup olan fiilden, misvaktan bahsetmektedir. Görüldüğü gibi, burada bir “nehiy” yoktur. Dolayısıyla, bu başlığı son maddeyle ilgili olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “farz” olarak emretmediği fiiller olarak anlamak daha doğru olur, kanaatindeyiz.

¹¹³ Müslim, Sıyâm, 55-58.

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 214.

¹¹⁵ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 428.

1.3.1.2.2.3. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Emir Veya Nehiyden Mücerret Olan Fiilleri

Mâverdî, herhangi bir emir veya nehiy olmayan fiillerinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) uymanın mendup olduğunu aktarır. O, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu tür fiillerinin farz veya müstehap olması hakkında âlimlerin ihtilâfa düşüklerini belirterek; onun emir veya nehiyden mücerret olan fiillerinin iki yönü olduğunu belirtmiştir:

Birincisi, çoğunluğun görüşüne göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu tür fiillerini yapmak müstehaptır, bir emir olmadıkça farz değildir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çoğu fiilleri, onlara muttali olamayacağımız şekilde gizliydi. Bu tür fiillerde ona uymak farz olsaydı, -sözlerini ve fiillerini tebliğ için açıkladığı gibi- bunları da açıklardı¹¹⁶.

İkincisi, bazı âlimlere göre -kendisine uymayı yasaklamadıkça- fiillerinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ittibâ etmek farzdır. Çünkü Allah Tealâ (c.c.) şöyle buyurmuştur: “Peygamber'in emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar.”¹¹⁷ Onlara göre “emir” kelimesi, sözü içine aldığı gibi; fiili de içine alır. Çünkü Allah Tealâ (c.c.) şöyle buyurmuştur: “Firavun'un işi (امر) doğru değildir.”¹¹⁸ Yani, Firavun'un yaptığı doğru değildir¹¹⁹.

Mâverdî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiillerine uymanın gerekli olduğunu savunanlara delil olması noktasında konuyla ilgili bir hadîs-i şerifi nakleder. Sahabeden biri, oruçlunun öpmesi hakkında soru sormak üzere karısını, Ümmü Seleme'ye (r.a.) gönderir. Ümmü Seleme (r.a.), “Resûlullah (s.a.v.) öptü” deyince; adam “Biz Resûlullah (s.a.v.) gibi değiliz. Allah onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır” demiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu özelliğini sorması için karısını tekrar Ümmü Seleme'ye (r.a.) göndermiş. O da, adamın yaptıklarını ve söylediklerini Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iletince şu cevabı almış:

¹¹⁶ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 429.

¹¹⁷ Nur, 24/63.

¹¹⁸ Hud, 11/97.

¹¹⁹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 429-430.

“Sizin içinizde Allah’tan (c.c.) en çok korkan ve onun hadlerini en iyi bilen ben olduğumu umuyorum.”¹²⁰ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) fiillerine uymanın gerekli olduğunu savunanlara göre bu rivâyet, O’nun fiillerine ittibânın vücûbuna delâlet eder¹²¹.

1.3.1.3. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) İkrarı

Mâverdî, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ikrarını şöyle açıklamıştır: Resûlullah’ın (s.a.v.) ikrarı; insanlara emretmediği alışveriş, muamelât, yeme-içme, giyinme ve sokaklarda oturma gibi işleriyle ilgilidir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ikrarı bulunan, insanların bu tür fiilleri dinde mubahtır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), insanların yaptığı kötü ve haram fiilleri onaylamada muhayyer değildir. Cenâb-ı Hak (c.c.), “Yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılmış olarak buldukları peygamber, onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten alıkoyar”¹²² âyetinde Hz. Peygamber’i (s.a.v.) bu şekilde vasıflandırmıştır. Bu âyet, münkerin (kötülükten alıkoyma) Hz. Peygamber’in (s.a.v.) takririnin dışında; mar’ufun (iyiliği emretme) ise onun ikrarına dâhil olduğunu gösterir. Mâverdî, bu noktadan sonra bir ihtilâfa değinir ki; o da bir fiilin mubahlığının nasıl ortaya çıktığıdır. Mâverdî, bu konuyla ilgili iki görüşün olduğunu aktarır¹²³:

Birincisi, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ikrar ettiği hükümler şer’î bir delile gerek olmaksızın örfle mubahtırlar.

İkincisi, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ikrar ettiği hükümler -o hükümler üzerine karar kılındığı için- şeriatla mubahtırlar. Mâverdî’ye göre buradaki ihtilâf eşyanın aslındaki şu ihtilâftan kaynaklanmaktadır: Buna göre,

- Hüküm gelmeden önce fiilde mubahlık vardı. Daha sonra haramlık hükmü gelmiştir.

¹²⁰ Müslim, Sıyam, 74.

¹²¹ Mâverdî, *Edebü’l-kâdi*, I, 431.

¹²² Araf, 7/157.

¹²³ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 432.

- Fiille ilgili olarak haramlık hükmü vardı. Daha sonra gelen mubahlık hükmü onu kaldırdı.¹²⁴

Mâverdî, burada sadece ihtilâfa değinir. Çözümüne yönelik bir ifade bulunmaz ve bu konuyla ilgili bir görüş bildirmez. Konu (hüsün-kubuh meselesi) bir açıdan usûl-i fikhî, bir açıdan da kelâmı ilgilendirmektedir. Biz de bu sebepler ve tezimiz açısından tâlî bir mesele olduğu için bu konuya daha fazla değinmeyeceğiz¹²⁵. Mâverdî, sünnetin kaynaklarını açıkladıktan sonra, sünnetle açıklanması zorunlu olan durumlara geçer.

1.3.2. Sünnetin Beyan Olması

Mâverdî, sünnetin bölümlerinden ikincisi olarak, sünnetle beyan edilmesi zorunlu olan durumları ele alır. Mâverdî'ye göre, bununla ilgili dört durum vardır.¹²⁶

1.3.2.1. Haklarla İlgili Açıklanması Zorunlu Olan Durumlar

Allah hakları ve kul haklarıyla ilgili konularda beyan edilmesinin Hz. Peygamber'i (s.a.v.) bağlayıcı olanı vardır. O da, namaz ve zekâtta Allah Tealâ'nın (c.c.) Kur'an'ı Kerim'de mücmel olarak bıraktığı kısımların beyanıdır. Allah hakkı konusunda ise; Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah hakkını yerine getirebilmek için açıklamasının alındığı kişidir. Kul hakları konusunda da, kulların ne ile mükellef olduklarını bilmeleri için; Hz. Peygamber (s.a.v.) açıklamasının alındığı kişidir.¹²⁷

1.3.2.2. Sadece Allah Haklarıyla İlgili Açıklanması Zorunlu Olan Durumlar

Mâverdî'ye göre, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah haklarıyla ilgili beyanı âmmî tahsis eder. O'nun istisnâî durumundan dolayı, Allah hakkıyla ilgili beyanı

¹²⁴ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 432-433.

¹²⁵ Hüsün-kubuh meselesindeki ihtilâflar ve konunun usûl-i fikhî açısından bir değerlendirmesi için bk. Zekiyyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 274-277.

¹²⁶ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 433.

¹²⁷ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 433.

gereklidir. Ancak, kul haklarıyla ilgili beyanı gerekli değildir. Çünkü O’ndan (s.a.v.) nakil olmadığı sürece, kul hakları umuma ait haklar olarak kalır¹²⁸.

1.3.2.3. Sadece Kul Haklarıyla İlgili Açıklanması Zorunlu Olan Durumlar

Allah haklarından beyanı zorunlu olmayan; yapılmasıyla sevap kazanılan, terki günah gerektirmeyen nafîle ibadetler bu maddeyle ilgilidir. Kul hakları, insanlara mahsus olduğundan; onların özellikle beyan edilmesi gerekir¹²⁹.

1.3.2.4. Sadece Sünnetle Beyan Edilen Hükümler

Komşuya şüf’a hakkının verilmesi¹³⁰, âkileye¹³¹ diyetle hükmedilmesi ve savaşta ganimetin öldürene verilmesini bu duruma örnek olarak verebiliriz. Bunlara ek olarak Hz. Peygamber’in, (s.a.v.) “Kâtîle miras yoktur”¹³², “Vârise vasiyet yoktur”¹³³ ve “Kişi bir kadınla halasını ve teyzesini bir nikâhta toplayamaz”¹³⁴ hadîslerini örnek verebiliriz. Allah Tealâ’nın (c.c.) bildirmediği bu tür kul haklarında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) beyanı gereklidir. Çünkü insanlar bu hükümleri başka bir şekilde öğrenemezler¹³⁵.

¹²⁸ Mâverdî, *Edebü’l-kâdi*, I, 433-434.

¹²⁹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 434.

¹³⁰ **Şüf’a hakkı:** Satılan veya ivaz şartıyla hibe edilen bir gayri menkulü (akar) yahut o hükümdeki bir malı, onu alan veya hibe edilen kimseye kaçâ mâl olmuşsa, onlardan verdikleri miktar karşılığı zorla satın almaktır. Şüf’a sahibi böylece, şüf’a ile aldığı malı kendi mülküne eklemiş olur. Şüf’a, bu yolla alınan malı mülk edinme manasında kullanılır. Şüf’a hakkı, bununla ilgili ıstılahlar, şartları v.b. için bk. Bilmen, *İstılahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 131-155. Şüf’anın tarifi, konusu, delilleri, komşuya şüf’a hakkının verilmesi, şartları v.b. için ayrıca bk. Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 2003, III, 92-105.

¹³¹ **Âkile:** Kasıt unsuru bulunmayan bir öldürme veya yaralama hadisesinde suçlu adına diyet ödemeyi üstlenen şahıslar topluluğu. bk. Hamza Aktan, “Âkile”, *DİA*, II, 248. Ömer Nasuhi Bilmen, âkileyi şöyle tanımlamıştır: “Kaza veya kasıtlı öldürmeye benzer şekildeki bir öldürmede yahut gurrenin diyetinde, ödemeyi suçlunun âkilesi üstlenir. Âkile, suçlunun yakından uzağa akrabası veya bağlı bulunduğu meslek v.b. bir teşekkülü (dîvan), beytümâl veya suçlunun efendisidir. Kasten öldürme durumunda ise, bunu bizzat kâtil öder.” Âkilenin mâhiyeti, hükümleri ve önemi için bk. Bilmen, *a.g.e.*, III, 53-58. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) âkileyle ilgili tatbikatları için bk. İbn Mâce, “Diyât”, 15; Nesâî, Kasâme, 37. Ceza hukuku açısından ise bk. Karaman, *a.g.e.*, III, 341.

¹³² Ebû Davud, *Diyât*, 18; Tirmizî, *Ferâiz*, 17.

¹³³ Nesâî, *Vesâyâ*, 5; İbn Mâce, *Vesâyâ*, 6.

¹³⁴ Buhârî, *Nikâh*, 27; Müslim, *Nikâh*, 37-39; Ebû Davud, *Nikâh*, 12.

¹³⁵ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 434-435.

Mâverdî daha sonra, Allah haklarının beyanının gerekliliğiyle ilgili Şâfiîler'in bir ihtilâfından bahseder. Buna göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hukukullahla ilgili meselelerde icihat yetkisinin olup olmamasına göre iki görüş vardır:

Birinci görüşe göre, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) icihadı câizdir. Çünkü icihat fazilettir ve peygamberler buna daha müstehaktırlar. Nitekim Allah Tealâ (c.c.) Enbiya, 21/78-79'da şöyle buyurmuştur: “Davud (a.s.) ve Süleyman (a.s.), milletin koyunlarının yayıldığı bir ekin hakkında hüküm verdiklerinde biz onların hükmüne şahittik. Süleyman'a (a.s.) bu meselenin hükmünü bildirmiştik. Her birine hüküm ve ilim verdik...”¹³⁶ Davud (a.s.), Allah'ın emriyle hükmetseydi; kendi hükmünü nakzetmiş olmazdı. Mâverdî ayrıca , Hz. Peygamber'in (s.a.v.) icihadıyla ilgili olarak da Müşriklerle yaptığı Hudeybiye Antlaşması'nda Müslüman olan erkek ve kadınların iadesine hükmetmesini de nakleder. Hâdisе şöyledir: Ümmü Külsûm bt. Ukbe (r.a.), Müslüman olup hicret ettiğinde Cenâb-ı Hak (c.c.), Resûlullah'ın (s.a.v.) kadınlarla olan hükmünü kaldırdı¹³⁷. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) icihadının câiz olduğunu savunanlara göre, erkeklerle ilgili hükmün bâkî kalması; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hukukullahla ilgili meselelerde değil; ama kul haklarında icihadının bağlayıcı olduğunu göstermektedir¹³⁸.

İkinci görüşe göre ise, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) icihadı câiz değildir. O'nun (s.a.v.) hükümleri Allah Tealâ'nın (c.c.) emirlerine bağlıdır. Bu da, ya Kur'an ya da bir vahiyden kaynaklanır. Zira Allah Tealâ (c.c.) şöyle buyurmuştur: “O, hevâsından konuşmaz. Ancak, kendisine gelen bir vahiyle konuşur.”¹³⁹ Nass varken, icihad câiz olmaz. Allah Tealâ'nın (c.c.) bu emri de bir nasstır.

¹³⁶ Davud ve Süleyman'ın (a.s.) hakkında hüküm verdikleri olay kısaca şöyledir: Bir adamın sürüsü, geceleyin ekili bir araziye girip orayı telef etmişti. İki mal sahibi Hz. Davud'un (a.s.) huzuruna gelir, o da tarla sahibinin zararı karşılığında koyunları almasına hükmeder. Bu hükümden memnun olmayan koyunların sahibi durumu Hz. Süleyman'a (a.s.) anlatır. Hz. Süleyman (a.s.) ise, sürüyü faydalanması için tarla sahibine; tarlayı da eski haline getirmesi için koyunların sahibine verilmesine; daha sonra da mülklerin eski sahiplerine dönmesi gerektiğine hükmeder. Bunun üzerine Hz. Davud (a.s.), Süleyman'ın (a.s.) hükmünün doğruluğunu tasdik eder. bk. Elmalılı, *Hak Dini*, V, 486, İstanbul, 2001; Seyyid Kutub, *Fizilâli'l-Kur'an*, X, 156, İstanbul, ts.

¹³⁷ Mümtetine, 60/10.

¹³⁸ Mâverdî, *Edebü'l-kâdi*, I, 435-437.

¹³⁹ Necm, 53/4.

Dolayısıyla bu âyete göre, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah (c.c.) ve kul haklarıyla ilgili beyanı bağlayıcıdır¹⁴⁰.

Mâverdî, bu açıklamadan sonra kendi kanaatini ortaya koyar ve şöyle der:

“Bana göre Resûlullah'ın (s.a.v.) ictihadiyle ilgili iki görüşün en doğru olanı, ictihadının hükme göre muteber olmasıdır. Şöyle ki, namazda konuşmanın ve bir kadınla halasını ve teyzesini bir nikâhta birleştirmenin nehyi gibi kendisi ve ümmetinin birlikte muhatap olduğu bir mesele ise, Allah Tealâ'nın (c.c.) emri ve vahyi gelene kadar Hz. Peygamber (s.a.v.) o konuda ictihad etmemiştir¹⁴¹.

Ancak, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmetiyle birlikte muhatap olmadığı bir mesele söz konusuysa, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) o konuda kendi re'y ve ictihadiyle hüküm vermesi câizdir. “Kâtile miras yoktur”¹⁴² hadîsinde ve içki içene had uygulanmasında olduğu gibi, durumun anlattığımız gibi olmasının sebebi şudur: Hükümler, Allah Tealâ'nın (c.c.) emirlerinin memuru bağlamasıdır. Memurlar arasına girenin emredilen şeyle muhatap olması gerekir. Memurlar arasına girmeyenin âmir olması ise, câizdir. Çünkü, emredilenler, emredenin dışındaki kişilerdir¹⁴³. Dolayısıyla, bu tür fiillerde Hz. Peygamber (s.a.v.), ümmetiyle ortak (memur) olduğu için; onun bu tür fiillerde ictihadi câiz değildir.

1.3.3. Sünnetle Amelin Zorunlu Olduğu Haller

Mâverdî, sünnetle açıklanması zorunlu olan durumları ve bu bağlamda Allah hakları ve kul haklarıyla ilgili meseleleri açıkladıktan sonra, sünnetle amel etmenin zorunlu olup olmadığı üzerinde durmuştur.

¹⁴⁰ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 437.

¹⁴¹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 437-438.

¹⁴² Ebû Davud, *Diyât*, 18; Tirmizî, *Ferâiz*, 17.

¹⁴³ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 438-439.

Mâverdi'ye göre, sünnet bir hüküm getirdiğinde onunla ilgili olarak iki durum söz konusudur: Buna göre sünnet, hükümde ya tek başına olur, ya da başka bir asılla birlikte bulunur¹⁴⁴. Şimdi, bunu alt başlıklar halinde görelim.

1.3.3.1. Tek Kaldığında Sünnetin Hükümü

Mâverdi'ye göre sünnet, bir hüküm için tek delil olursa; bu hükme uymanın bağlayıcılığından dolayı, onunla amel etmek gereklidir. Çünkü sünnet, şer'î hükümlerde asıldır. İster kıyasa uygun olsun, ister muhalif olsun farketmez. Mâverdi, Ebû Hanîfe'nin konuyla ilgili bir görüşünü aktarır. O'na göre Ebû Hanîfe, sünnetin ihtimalli olan bir kıyasa muhalif olması durumunda; kıyasla amel etmeyi, sünnetle amel etmeye tercih etmiştir¹⁴⁵. Mâverdi'ye göre, bu görüş geçerli değildir. Çünkü kıyas, sünnetin fer'ididir. Onun, sünnetin hükmünü ortadan kaldırması caiz değildir¹⁴⁶.

1.3.3.2. Başka Bir Asıl İle Birlikte Olduğunda Sünnetin Hükümü

Mâverdi, sünnetin hükümde başka bir asılla birlikte olmasını üçe ayırır. Birincisi Allah'ın kitabı, ikincisi başka bir sünnet, üçüncüsü ise icmadır¹⁴⁷. Şimdi bunarı açıklayalım.

1.3.3.2.1. Sünnetin Kitapla Birlikte Olması

Mâverdi'ye göre kitap (Kur'an), sünnetin hükmüne ya uygun, ya da onun zıddı olur. Sünnetin hükmü, kitabın hükmüne uygun olursa bu durumda hüküm, her iki asılla da sabit olur. Mâverdi, burada bir noktaya daha dikkat çeker ki, o da şudur: Her iki asla bakılır. Sünnet zaman bakımından kitaptan önceyse, hükmün vâcipliği sünnetle sabit olur; kitap da onu destekler. Aksi durumda, yani kitap

¹⁴⁴ Mâverdi, *Edebü'l-kâdi*, I, 439.

¹⁴⁵ Burada bir hususun altını çizmekte fayda var ki, o da şudur: Ebû Hanîfe, kıyasa muhalif olan her hadîsi reddetmemiştir. Bu konuda belirleyici olan hususlardan birisi de râvînin, fakîh olup olmama meselesidir. Ayrıca, şunu da hatırla tutmalıyız. Kıyas çoğunlukla genel kâide anlamındadır. Sünnet-kıyas ihtilâfı, Ebû Hanîfe'nin ve mezhepteki diğer âlimlerin görüşleri, ayrıca bu ihtilâfla ilgili hadîs örnekleri için bk. Muhammed Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*, (trc. Osman Keskiöğlü), DİB Yayınları, Ankara 2002, s. 298-309; İsmâil Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, Ankara 2001, s. 157-163; H. Yunus Apaydın, "Kıyas" (Fıkıh), *DİA*, XXV, 530.

¹⁴⁶ Mâverdi, a.y.

¹⁴⁷ Mâverdi, *a.g.e.*, I, 439-440.

sünnetten önceyse, hükmün gerekliliği kitapla sabit olur; sünnet ise onu destekler. Ancak sünnetin hükmü kitabın hükmüne zıtsa, onlardan biri sabit olup diğèrinin hükmü ortadan kalkar. Bu da Mâverdî'ye göre üç kısımdır¹⁴⁸:

- Kitabın hükmünün zaman bakımından önce olması durumunda, sünnet olmaksızın kitapla amel edilir. Çünkü kitap, sünnetle neshedilmez¹⁴⁹.

- Sünnetin hükmü zaman bakımından kitaptan önceyse, Şafîilere göre kitap olmaksızın sünnetle amel edilir. Çünkü Şafîilere göre sünnet, kitapla neshedilmez¹⁵⁰. Şafîilerden -İbn Süreyc ve diğèrleri gibi- sünnetin kitapla neshinin câiz olduğunu kabul edenlere göre, sünnet olmaksızın kitapla amel edilir. Ayrıca, bu gruba göre sünnet, kitapla neshedilir¹⁵¹.

- İki hükmün birden vârit olması ve ikisinden birinin diğèrinin önüne geçememesi durumudur. Mâverdî'ye göre Şafîiler, iki hükümden birinin kabul edilmesiyle ilgili olarak üç farklı görüş ortaya koymuşlardır:

- Birinci görüşe göre, Allah'ın kitabındaki hüküm kabul edilir. Çünkü Allah'ın kitabı, sünnet için asıldır. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Benden size ne gelmişse onu Allah'ın kitabına arzedin"¹⁵². Kitaba uygunsa onunla amel edin. Muhalifse onu terk edin"¹⁵³ dediği rivâyet edilmiştir¹⁵⁴.

- İkinci görüşe göre, beyanın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) has olmasından dolayı, sünnetin hükmü kabul edilir. Allah Teala'nın (c.c.) "Peygamber size ne

¹⁴⁸ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 440.

¹⁴⁹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 440-441. Şafîiler, kitabın sünnetle neshinin kabul etmemişlerdir. bk. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle (İslâm Hukukunun Kaynakları)*, (trc. Abdulkadir Şener-İbrâhim Çalışkan), Ankara 1997, s. 65, 314. Hanefiler ise, kitabın sünnetle neshi konusunda bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Bu şartlar, Hanefiler, kitabın sünnetle neshi ve bununla ilgili örnekler için bk. İsmâil Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, Ankara 2001, s. 213-217.

¹⁵⁰ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 67, 324, 326, 330, 605.

¹⁵¹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 441.

¹⁵² Hadîslerin Kur'an'a arzı meselesinde takip edilmesi gereken metodoloji, arz hadîsleri, bunların sıhhatinin değerlendirilmesi, ayrıca arzla ilgili lehte ve aleyhte görüşler için bk. Ahmet Keleş, *Hadîslerin Kur'an'a Arzı*, İstanbul, 1998, s. 13-68, 71-107. Hadîslerin Kur'an'a Arzının Problemleri için ayrıca bk. Selahattin Polat, *Hadîs Araştırmaları*, s. 239-247.

¹⁵³ Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb b. Mutayr eş-Şâmî el-Lahmî et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, (nşr, Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut, ts., II, 1429.

¹⁵⁴ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 441-442.

verdiyse onu alın. Size neyi de yasakladıysa ondan uzaklaşın.”¹⁵⁵ âyeti de buna delil getirilmiştir¹⁵⁶.

- Üçüncü görüşe göre ise, her iki hükümden birisinin sabit olduğuna dair bir hüküm gelene kadar tavakkuf etmek gerekir¹⁵⁷.

Mâverdî bu üç görüşü serdettikten sonra, bunların dışında farklı bir görüş ortaya atar. Ona göre yapılması gereken şey, sünnetin hükmüne bakılmasıdır. Eğer sünnetin hükmü tahsis gerektiriyorsa; kitapla değil, sünnetle amel edilir. Çünkü kitabın genel hükmü sünnetle tahsis edilebilir. Eğer nesih varsa, sünnet terk edilip; kitapla amel edilir. Çünkü kitap, sünnetle neshedilmez¹⁵⁸.

1.3.3.2.2. Sünnetin Başka Bir Sünnetle Birlikte Olması

Mâverdî’ye göre her iki sünnet birbirine muvâfıkça, o ikisindeki fiil ve o fiili ifade eden söz birbirine uygun demektir. Her iki sünnet de ittifak halinde olunca, hüküm daha kuvvetli hale gelir, onunla amel etmek vâcib olur. Eğer her iki sünnet, birbirlerine zıt hükümler ortaya koyuyorsa ve bu sünnetlerden biri sözle, diğeri fiille gerçekleşirse; fiil, söze tercih edilir. Örneğin, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) bir hadîs vârit olur ancak o, hadîsin aksine amel eder. Bu durumda hüküm söze göre değil, fiile göre verilir. Mâverdî’ye göre bunun da üç çeşidi vardır¹⁵⁹:

Birincisi, söz ve fiilin birbirlerini nefyetmemeleridir. Mâverdî’ye göre bu durumda, her iki hükmü de kullanmak mümkündür. Buna, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklaması¹⁶⁰; ancak daha sonra kendisinin namaz kılması¹⁶¹ örnek verilebilir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklaması, o namazın sebebinin olmamasına (vakit namazı olmamasına) hamledilir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ikindiden sonra namaz kılması

¹⁵⁵ Haşr, 59/7.

¹⁵⁶ Mâverdî, *Edebü’l-kâdi*, I, 443.

¹⁵⁷ Mâverdî, a.y.

¹⁵⁸ Mâverdî, a.y.

¹⁵⁹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 443-444.

¹⁶⁰ Buhârî, *Mevâkîtü’s-salât*, 30,31.

¹⁶¹ Tirmizî, *Mevâkî*, I; Taharet, 59.

ise, namazın bir sebebi olduğu sonucunu doğurur. Bundan dolayı, her iki hükümle de amel etmek gerekir. Her iki hüküm de, kullanılabilir şekilde yorumlanır¹⁶².

İkincisi, sözün umûmî, fiilin ise Hz. peygamber'e (s.a.v.) has olması durumudur. Hz. Peygamber (s.a.v.), bize visal orucu tutmayı yasaklamış; ancak kendisine caiz olmasından dolayı bu orucu tutmuştur¹⁶³. Bu durumda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) genel ifadesi (visal orucu tutmayı bize yasaklaması), bizim için kabul edilir. Visal orucu ona has bir ibadet olduğundan dolayı, bunun yapılabilirliği bizim için mümkün değildir¹⁶⁴.

Üçüncüsü ise, her iki hükmü de aynı anda kullanmanın mümkün olmamasıdır. Mâverdî'ye göre bu durumda, her iki hükmü aynı anda kullanmak mümkün değildir. Ayrıca bu durumda, iki hükümden birinin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) has olduğu ortaya çıkmaz. Mâverdî'ye göre, bu durumda sonra gelen hüküm, öncekini nesheder. O'na göre Şâfiîler'in bu konudaki zâhir olan hükümü şudur: Söz ancak sözle, fiil de ancak fiille neshedilebilir. Bazı Şâfiîler, söz ve fiilden birinin diğerini neshedebileceğini ifade etmişlerdir. Çünkü alınan hüküm, bizatihi sünnettir. Bu konuyla ilgili olarak şu örnekleri verebiliriz: Hz. Peygamber (s.a.v.), hırsız hakkında şöyle buyurmuştur: "Beşinci defa işlerse onu öldürün"¹⁶⁵ Daha sonra ona beşinci kez hırsızlık yapan biri getirildiğinde ise, onu öldürmemiştir¹⁶⁶. Bu durum, beşinci kez hırsızlık yapan kimseyi öldürme yasağının kaldırıldığı anlamına gelir. Bu konuyla ilgili başka bir örnek daha verebiliriz. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Zina eden evli erkek ve kadına yüz değnek ve recm vardır."¹⁶⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.), daha sonra Mâiz b.

¹⁶² Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 444.

¹⁶³ Müslim, *Sıyâm*, 55-58.

¹⁶⁴ Mâverdî, a.y.

¹⁶⁵ Ebû Davud, *Hudûd*, 21; Nesâî, *Kat'û's-sârik*, 15.

¹⁶⁶ Nesâî, *Kat'û's-sârik*, 15.

¹⁶⁷ Müslim *Hudûd*, 7; İbn Mâce, *Hudûd*, 7; Ahmed b. Hanbel, III, 476. Sebil hadîsi olarak da bilinen bu hadîs, Seleme b. el-Muhabbik'ten gelmektedir. Hadîsin tam metni şöyledir: "Benden alınız! Allah zina eden kadınlara yol tayin etti (hükümünü açıkladı). Evli erkek evli kadınla, bekâr erkek de bekâr kadınla zina ederse; bekâra yüz sopa ve bir yıl sürgün vardır. Evli olanlara ise, yüz sopa ve recm vardır." Sebil hadîsi çerçevesindeki ortaya atılan görüşler, râvîlerinin sika olup olmaması ve Hz. Peygamber'in evli erkek ve kadına yüz değnekle beraber recm cezasını uygulayıp uygulamadığıyla ilgili olarak bk. Yusuf Ziya Keskin, *Recm Cezası*, s. 121-131. Recm cezasının tanımı, konuyla ilgili rivayetler, bunların sıhhati, konuyla bağlantısı ve Hz. Peygamber'in uygulamaları için bk. Keskin, *a.g.e.*, İstanbul, 2001, s. 41-43, 93-109.

Mâlik'i ve Cüheyneli kadını recmetti ancak, ona yüz değnek vurmadı¹⁶⁸. Bu durum celdenin (zina eden erkek ve kadına yüz değnek vurma) neshine delalet eder. Konuyla ilgili başka bir örnek de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) imam hakkındaki şu sözüdür: "İmam namazı oturarak kıldırırsa, herkes oturarak kılsın."¹⁶⁹ Sonra ashabına oturarak namaz kıldırdı. Ancak ashabı, onun arkasından ayakta kıldı¹⁷⁰. Bu hadîs, cemaatin namazı oturarak kılması gerektiği hükmünün mensuh olduğuna delalet eder. Sözün fiili neshettiğini savunanlara göre ise, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zaman olarak daha sonra yaptığı fiiller, daha önce söylediği sözleri nesheder¹⁷¹. Yani, hadîs fiil olduğu için değil, zaman bakımından daha sonra olduğu için sözü nesheder.

Mâverdî, Şafî mezhebinin bu konudaki görüşünün, sözün fiili neshedemeyeceği şeklinde olduğunu söylemiştir. Ancak burada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiillerinin sözlerine muhalif olma durumu ortaya çıkıyor. Bu durumda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadîsinin fiilinden önce söylendiği sonucuna varılır. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.v.) ilk olarak; sözünü, başka bir sözle neshetti, fiil daha sonra vârit oldu. İnsanlar, artık nesh ortaya çıktığından dolayı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nesheden sözünü değil, sadece fiilini naklettiler¹⁷². Burada, nesheden sözle fiil aynı anlama gelmektedir.

Mâverdî burada farklı bir görüş ortaya atar. O'na göre, hükümlerden hangisinin önce, hangisinin sonra olduğu bilinmiyorsa; sahabenin ameline göre birisi tercih edilir. Sahabenin iki hükümden birini yapması, diğerinin neshedildiği sonucunu doğurur. Amelle ilgili bir açıklama yoksa -hükümlerden ikisinden birinin sübutuna dair bir delil gelene kadar-beklemek gerekir¹⁷³.

¹⁶⁸ Müslim, Hudûd, 22-24; İbn Mâce, Diyât, 36.

¹⁶⁹ Buhârî, Ezan, 10; Müslim, Salât, 4.

¹⁷⁰ Buhârî, Ezan, 10; Müslim, Salât, 4.

¹⁷¹ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 445-446.

¹⁷² Mâverdî, *a.g.e.*, I, 446-447.

¹⁷³ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 447. Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin birbirleriyle ilişkisi için bk. Muhammed Ârûsî, *Ef'alü'r-Resûl*, s. 247-268, Cidde 1984.

1.3.3.2.3. Sünnetin İcmayla Birlikte Olması

Mâverdî'ye göre sünnetin icmayla birlikte olması üç türdür¹⁷⁴:

Birincisi, icmanın sünnete uygun olmasıdır. Mâverdî burada, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Kâtile miras yoktur"¹⁷⁵, "Vârise vasiyet yoktur"¹⁷⁶ ve bir kadınla halasının ve teyzesinin nikâhının birleştirmesini yasaklayan hadîslerini¹⁷⁷ örnek vermektedir. Mâverdî'ye göre âlimler, bu tür sünnetle amelin gerekliliği hususunda icma etmişlerdir. Bunun sonucu olarak hüküm, sünnet ve icmayla sabit olur. Mâverdî'ye göre bu tür haberler, -her ne kadar mütevâtir olmasalar da- mütevâtir hükmündedirler¹⁷⁸.

İkincisi, icmanın, sünnetin hilâfına gerçekleşmesi durumudur. İcmanın sünnete muhalif olması, sünnetin mensuh olduğuna veya naklinin sahih olmadığına delalet eder. Buna göre, sünnet terk edilir ve icmayla amel edilir¹⁷⁹.

Üçüncüsü, sahabenin bir bölümünün sünnetle amelde ihtilâf etmesi durumudur. Sahabenin bir bölümü amel etmeyi terketse bile, sünnetle amel etmek vâciptir. Çünkü terk edenin durumu, mezkûr sünnetle amel etmeye engel değildir¹⁸⁰.

Mâverdî'nin tespitine göre Şâfîiler, hadîsi bizzat Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işiten sahabî olmadığında, diğer sahabîlerin rivâyet ettiği hadîsle amel edilip edilmeyeceği görüşünde ihtilâf etmişlerdir. Buna göre, râvinin hadîsi Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işitip işitmediğinin sorulması gerektiğiyle ilgili olarak iki görüş ortaya atılmıştır¹⁸¹:

- Birinci görüşe göre, hadîsle amelin gerekli olması için ona hadîsi Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bizzat işitip işitmediğinin sorulması gerekir.

¹⁷⁴ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 447.

¹⁷⁵ Ebû Davud, *Diyât*, 18; Tirmizî, *Ferâiz*, 17.

¹⁷⁶ Nesâî, *Vesâyâ*, 5; İbn Mâce, *Vesâyâ*, 6.

¹⁷⁷ Buhârî, *Nikâh*, 27; Müslim, *Nikâh*, 37-39; Ebû Davud, *Nikâh*, 12.

¹⁷⁸ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 447-448.

¹⁷⁹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 448.

¹⁸⁰ Mâverdî, a.y.

¹⁸¹ Mâverdî, a.y.

- İkinci görüşe göre ise, sormak gerekmez ve onunla amel etmek câiz olur. Mâverdî'ye göre eğer, râvinin hadîsi işitip işitmediğini sormak gerekli olsaydı; gâib olan râvinin hadîsi işitmesi için hicret etmesi gerekirdi¹⁸².

Mâverdî, bütün bu görüşleri serdettikten sonra, kendi görüşünü “Bana göre en doğru olan şudur” sözüyle ortaya koyar. O’na göre, soru sormanın zorunluluğu ihtilâflıdır. Eğer sünnet, azimete dair hüküm içeriyorsa; sahabeye hadîsi işitip işitmediğinin sorulması gerekmez. Hüküm eğer ruhsata dair bir kuralsa; râvinin, sahabîye hadîsi işitip işitmediğini sorması gerekir. Çünkü azimet bağlayıcı, ruhsat ise düşürücüdür¹⁸³. Yani, amel etmede kolaylaştırıcıdır.

¹⁸² Mâverdî, *Edebü'l-kâdi*, I, 448.

¹⁸³ Mâverdî, a.y.

İKİNCİ BÖLÜM

EDEBÜ'L-KÂDÎ'DE HABER VE ÇEŞİTLERİ

2.1. GENEL OLARAK HABER

2.1.1. Haberin Tanımı

2.1.1.1. Lügat Anlamı

Mâverdî, haberin tanımına değinmediğinden, biz burada kısa bir tanım yapacağız. Arapça'daki (خبر) kökünden gelen kelime, sözlük anlamı olarak “ağızdan ağıza nakledilen söz”, demektir. Fiil olarak ise, bilmek ve bir şeyin künhüne vâkıf olmak¹⁸⁴ anlamında; ism-i fâil olarak anlamı “bir meselenin künhüne vâkıf olan kimse” demektir. Esmâ-i Hüsnâ'dan biri olarak Allah Tealâ (c.c.) için kullanıldığında ise, O'nun (c.c.) her türlü hakîkate vâkıf olması anlamına gelir¹⁸⁵.

2.1.1.2. Terim Anlamı

Dilbilimciler tarafından yapılan ve usulcülerin de benimseyip kullandıkları tanıma göre haber, doğru veya yalan ihtimalini içinde barındıran söz¹⁸⁶ demektir. Bu tanım ile haber, klasik mantıktaki ‘önerme’ ile aynı anlama gelmekte¹⁸⁷ ve - itirazlar olsa da- en çok bu tanım benimsenmektedir¹⁸⁸.

İçlerinde İbn Hacer'in de olduğu muhaddislerin çoğuna göre haber, ‘hadîs’ ile aynı anlama gelmektedir. Bu muhaddisler, merfu, mevkuf ve maktu hadîslerin tümüne birden ‘haber’ adını vermişlerdir¹⁸⁹. Çağdaş hadîs âlimi Subhi es-Sâlih bu

¹⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 226-229.

¹⁸⁵ Ali Osman Koçkuzu, *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikat Ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Ankara 1987, s. 24, 50; Salim Ögüt, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Haber-i Vâhid'in Kaynak Değeri*, s. 17, İstanbul 2003.

¹⁸⁶ Seyyid Şerif Cürçânî, *et-Ta'rifât*, s. 101, Beyrut 2003.

¹⁸⁷ Necati Öner, *Klasik Mantık*, Ankara 1978.

¹⁸⁸ Ögüt, *a.g.e.*, s. 17, İstanbul 2003.

¹⁸⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhëtü'n-nazar şerhi Nuhbeti'l-fiker*, Beyrut 1979, s. 25; Ebü'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Medine, 1959, s. 23; Bâbânzâde Ahmet Naim, “Mukaddime”, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b.

konuda daha da ileri giderek “Haberin hadîsle eş anlamlı olması; sünnetin hadîsle eş anlamlı olmasından daha uygundur. Zira Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadîsi demek, O’na ulaşan haber demektir”¹⁹⁰ ifadesini kullanmıştır.

Usulcülerin bir kısmı -her ne kadar- hadîsle haberin eş anlamlı olmadığını iddia etseler de biz, ana konumuz olmaması hasebiyle daha fazla ayrıntıya girmeyeceğiz. Bu iki kavramın eş anlamlı olduğunu kabul eden cumhurun görüşü yaygınlık kazandığından, çalışmamızda biz de bu yolu takip edeceğiz.

2.1.2. Haberın Çeşitleri

Daha önce, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bütün insanlara tebliğ imkânı olmadığından, orada bulunmayanlara da ulaştırmaları için yanındakilere tebliğle yetindiğini; onun vefatından sonra Müslümanların, dinî bilgiyi asırdan asıra naklettiklerini ve böylece sünnetin şer’î asıllardan biri olduğunu, sünnetin hüccet oluşunun delilleri bölümünde incelemiştik. Mâverdî bundan sonra, haber çeşitlerine geçer ve haberi müstefiz, mütevâtir ve âhad olmak üzere üçe ayırır¹⁹¹.

Üçlü tanımları ve tasnifleri vermeden önce, bir tespitle bulunmamız gerekiyor. Geleneksel tasnifte özellikle hadîsçilerin haberi (hadîs), mütevâtir ve âhad olmak üzere esasen ikiye ayırdıkları görülür. Müstefiz veya meşhur hadîsler ise, âhad hadîs içinde değerlendirilir. Hadîslerin kuvvet derecesi ise, sırasıyla mütevâtir, meşhur/müstefiz ve âhad haberdur¹⁹². Ancak, -birazdan da görüleceği üzere- Mâverdî’nin eserinde farklı bir tasnif ve sıralama sözkonusudur. Mâverdî, haberi ikiye değil, üçe ayırmakta; müstefiz haberi de en kuvvetli haber olarak vermektedir¹⁹³. Bu taksimde, eserin yargılama usûlüne ait olduğu muhakkak göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla Mâverdî, müstefiz haberle aynı zamanda günlük hayatta meşhur olmuş haberleri de kastetmektedir. Şimdi, konuyla ilgili açıklamalara geçebiliriz.

Abdüllâtif Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı: Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, (trc. Bâbânzâde Ahmet Naim), Ankara 1982, I, s. 7; Ögüt, *Haber-i Vâhid’in Kaynak Değeri*, s. 17.

¹⁹⁰ Subhi es-Sâlih, *Ulûmu’l-Hadîs ve mustalahuhu*, Beyrut 1996, s. 10.

¹⁹¹ Mâverdî, *Edebü’l-kâdî*, I, 371.

¹⁹² Ahmet Naim, “Mukaddime”, I, s. 101; Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 108.

¹⁹³ Mâverdî, a.y.

2.1.2.1. Müstefiz Haber

Mâverdî'ye göre müstefiz haber, iyiden ve kötüden yayılarak ortaya çıkar. Âlim ve câhil kimse o haberi tahkik eder ve haberi getiren (muhibir) hakkında ihtilâf etmezler. Haberi işiten kimse o haberle ilgili bir şüphe taşımaz. Müstefiz haberin başlangıçtaki yayılması, sonundaki yayılması gibidir. Mütevâtir haberde olduğu gibi başlangıçta tek olup, sonradan çok kişinin rivâyeti değildir. Müstefiz haber, her iki durumda da bir topluluğun rivâyetidir. Bunun için, durum bakımından haberlerin en güçlüsü, hüküm bakımından en sağlamdır¹⁹⁴.

2.1.2.2. Mütevâtir Haber

Mâverdî'nin, mütevâtir haber tanımı şöyledir: Mütevâtir haber, başlangıçta tek kişiden tek kişiye nakledilen, sonunda sayıları yalanda ve hatada birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğa ulaşan haberdır. Bu topluluğun haberlerinden şek ve şüphe duyulmaz. Mütevâtir haberin, başlangıcı âhaddir, yani başlangıcı itibariyle o ahad haberdendir; bu haber sonu bakımından mütevâtir seviyesine ulaşır. Mütevâtir haber böylece, müstefiz habere başlangıçta muhalif olup, sonunda muvâfik olur¹⁹⁵. Mâverdî, bu iki haber türünü açıkladıktan sonra bunların farklı ve ortak yönlerini maddeler halinde sıralar. Buna göre farklı yönler şunlardır:

1. Sayı bakımından başlangıçta muhâlif, sonunda ise muvâfikirlar. Buna daha önce değinmiştik.

2. Müstefiz haberde râvinin adaleti gözetilmez (râvinin adaletine ihtiyaç duyulmaz). Mütevâtir haberde ise, râvînin adaleti gözetilir.

3. Müstefiz haber, rivâyet kastı olmadan -kendiliğinden- yayılır. Mütevâtir haber ise, rivâyet kastıyla yayılır¹⁹⁶.

Müstefiz ve mütevâtirin ortak yönü ise şudur:

¹⁹⁴ Mâverdî, *Edebü'l-kâdi*, I, 371.

¹⁹⁵ Mâverdî, a.y.

¹⁹⁶ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 372.

Her iki haber, şüpheyi giderme ve kendisiyle ilmin gerçekleşmesi bakımından eşittirler. Her iki haberde de, şüphenin giderilmesi ve uydurmaya mani olma hususlarında sayı sınırı yoktur. Haber vereni nefyetme şartı, yalan üzere birleşmelerinin mümkün olmaması, yanılma ve hatada birleşmelerinin men edilmesidir ki, şüphe ortadan kalksın ve yakîn elde edilsin. Bu durum asırdan asıra bugüne kadar böyle devam eder. Sünnetle ilgili haberlerden müstefiz olanın örneği namazdaki rekâtların sayısı, mütevâtir olanın örneği ise zekâtların nisabıdır¹⁹⁷.

Mâverdî bundan sonra, haberleri tasnifiyle ilgili vârid olabilecek itirazları dillendirir ve onlara cevap verir. O'nun konuyla ilgili söylediklerini kendi ifadesinden aktaralım:

“Hristiyanlarda Mesih'in ölümü şuyı bulmuştur (istifâza)” denirse, “Allah, onların yalanını haber vermiştir” deriz. “Mesih'in ölüm haberi dört kişiden nakledilmiştir. Matta, Markus, Luka ve Yuhanna. Onlar Mesih'in ölümüne şahit olduklarını söylemişlerdir. Dolayısıyla haber, müstefiz olmuştur” denirse, şöyle cevap veririz: Onların adedi (dört) yalan üzere birleşmeleri mümkün olan bir sayıdır. Onların haberi sonradan yayıldı (istifâza haber oldu). Haberin aslı âhaddir, yayıldıktan sonra müstefiz olmuştur¹⁹⁸.

2.1.2.3. Âhad Haber

Mâverdî, âhad haberi şu şekilde tarif etmiştir: Âhad haber, tek veya yalan, yanılma ve hatada birleşmeleri mümkün olan az sayıda kişinin haberidir¹⁹⁹.

2.1.2.3.1. Âhad Haberin Bölümleri

Mâverdî'nin âhad haberin bölümleriyle ilgili açıklamalarına geçmeden önce, onun bu konuyla ilgili farklı bir tutumundan söz etmemiz gerekmektedir. Hadîsçiler, âhad haberi hükme delâleti bakımından sahih, hasen ve zayıf olmak

¹⁹⁷ Mâverdî, *Edebü'l-kâdi*, I, 372.

¹⁹⁸ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 373-374.

¹⁹⁹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 374.

üzere üçe²⁰⁰; râvî sayısı açısından ise, garib, aziz ve meşhur diye yine üçe ayırmaktadırlar²⁰¹. Mâverdî ise, âhad haberi muhtevası yönünden bölümlere ayırmaktadır. O'na göre, âhad haber muamelât, şahitlik, ahkâm ve ibadet haberleri olmak üzere üçe ayrılır²⁰². Bu farklı tasnifin sebebi muhtemelen, eserin yargılama usûlü kitabı olmasıdır. Mâverdî bundan dolayı, âhad haber içinde bir kadının karşılaşılabileceği bütün haber çeşitlerine yer vermiştir diye tahmin etmekteyiz. Şimdi, âhad haberin bölümlerine geçebiliriz.

2.1.2.3.1.1. Muamelât Haberleri

Bu tür haberlerde haber verenin adaleti gözetilmez, ancak nefsin haberden tatmin olması gözetilir. Bu tür haberler Müslüman-Kâfir, küçük-büyük fark etmez, herkesten kabul edilir. Bu kimselerden herhangi biri “Bu sana filânın hediyesidir” dediğinde bu sözle amel edilir²⁰³. Burada dikkat edilirse, Mâverdî'nin muamelât haberlerinden kastı, sadece sünnette geçen muamelat haberleri değil; aynı zamanda günlük hayatta insanların kullandıkları haberlerdir.

2.1.2.3.1.2. Şâhitlik Haberleri

Mâverdî, şâhitlikle ilgili haberlerde, dinin ortaya koyduğu ve üzerinde icma edilen iki şarta itibar edildiğini söyler:

Birincisi, adalet şartıdır. Bu sorumluluğun sahibi kimseler ehl-i sıyânedir. Şâhitlik haberleriyle ilgili olarak, sıdk ve sıyâne ehli oldukları için onların adaletine itibar etmek gerekir.

İkincisi, sayı şartıdır. Bu noktada dinin ortaya koyduğu şeye itibar edilir. Bu sayının en çoğu zinada olduğu gibi dört, en azı ise mallar hususunda ikidir. Böylece, -her ne kadar muamelat ve şahitlikle ilgili haberler ahâd olsa da- bu iki

²⁰⁰ Çakan, *Hadîs Usûlü*, İstanbul, 1999, s. 108.

²⁰¹ Subhi es-Sâlih, *Ulûmu 'l-Hadîs ve mustalahuhu*, s. 151-152.

²⁰² Mâverdî, *Edebü 'l-kâdî*, I, 374.

²⁰³ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 375.

açından (adalet ve sayı) şahitlik haberleri, muamelat haberlerinden daha ağır şartları ihtiva etmektedir²⁰⁴.

2.1.2.3.1.3. Ahkâm ve ibadet haberleri

Mâverdî'ye göre, ahkâm ve ibadetle ilgili haberlerde âhad haberin kabul edilip edilmeyeceği ihtilâflı bir konudur. O'nun aktardığına göre Esam ve İbn Aliyye'den oluşan bir grup, ahkâm ve ibadetle ilgili konularda haber-i vâhidi delil olarak kabul etmemişlerdir. Onlar, ilim gerektirmediği düşüncesiyle âhad haberi bırakıp diğer delillere yönelmişlerdir. Bu gruba göre, haber-i vâhid eğer ilim gerektirseydi, diğer âlimler de onunla amelin gerekli olduğunu söylediler²⁰⁵.

Mâverdî, cumhur fukahânın -az önce söylediğimiz şartların gerçekleşmesi durumunda- ahkâm ve ibadetle ilgili meselelerde haber-i vâhidin delil olduğunu ve onunla amelin gerekliliğini kabul ettiklerini söyler. "Onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak (tafakkuh) ve döndüklerinde kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya!"²⁰⁶ âyetini bu görüşünü desteklemek için nakleder. Mâverdî'ye göre, tek kalan âhad haberle amel etmek gerekli olmasaydı; yukarıda zikrettiğimiz âyet, tevatür ve istifâza yoluyla gelen bilgiyle hüküm vermeyi emrederdi²⁰⁷.

Mâverdî, âhad haberin hüccet olmasıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Muaz b. Cebel'i (r.a.) Yemen'e göndermesini ve oradaki faaliyetlerini delil olarak zikretmiştir. Konuyla ilgili olarak Mâverdî'nin açıklamaları şöyledir:

Resûlullah (s.a.v.), Muaz b. Cebel'i (r.a.) Yemen'e gönderdi. O da, Yemen halkına sünnetleri, ibadet bilgilerini ve nisap miktarlarını öğretti. Muaz (r.a.), Yemen halkına hükümleri açıkladı, onlar da onun haberiyle bu hükümlere uydular. Yemen halkı, Muaz'ın (r.a.) verdiği hükümlerini desteklemek için Resûlullah'tan (s.a.v.)

²⁰⁴ Mâverdî, *Edebü'l-kâdi*, I, 375-376.

²⁰⁵ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 376-377.

²⁰⁶ Âyetin tam metni şöyledir: (Ne var ki) Mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse, onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki, sakınırlar. Tevbe, 9/122.

²⁰⁷ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 377.

başka birini istemediler. Bundan dolayı, âhad haberin o insanlara ulaştırılmasıyla Resûlullah'tan (s.a.v.) tebliğ farziyeti düşmüştür ve âhad haberin kabulü gerekli olmuştur. Eğer bu tür haberlerde tevâtür sayısı gerekli olsaydı; Yemen halkı, tevâtüre ulaşacak sayıyı Hz. Peygamber'den (s.a.v.) talep ederdi. Fetva soranın, müftünün fetvasıyla amel etmesi caiz olduğuna göre; kendisine haber ulaşan kimsenin de, haberi getirenin rivâyetine göre amel etmesi caizdir. Çünkü o ikisi (fetva ve rivâyet), din ahkâmında eşittir²⁰⁸.

2.1.2.3.2. Âhad Haberde Sayı

Mâverî, âhad haberin bölümlerini ele aldıktan sonra, onunla ilgili olarak sayı meselesini ve râvi sayısına habere itibar edilip edilmeyeceğiyle ilgili görüşlerini ortaya koymuştur.

Mâverî'ye göre âhad haberi hüccet kabul edenler, râvî sayısında ihtilâfa düşmüşlerdir. Irak ehlinin²⁰⁹ bir kısmı âhad haberi ancak, -şâhitliğin en azında olduğu gibi- iki kişinin iki kişiye, böylece Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşması şartıyla kabul etmişlerdir. Âhad haberi hüccet kabul eden diğer âlimler ise, -şâhitlikle ilgili en fazlasında olduğu gibi- dört kişinin dört kişiye rivâyetini kabul etmişlerdir²¹⁰.

Mâverî, Şâfiî'nin ve cumhur fukahânın, haber-i vâhidde râvî sayısına itibar etmediklerini söyler. Onlara göre, haber-i vâhidle amelin vacip olması bakımından tek kişinin haberiyle cemaatin haberi aynıdır. Hz. Ebûbekir (r.a.), ninenin mirası ve Mecûsîler'den cizye alınması hususlarında; Hz. Ömer (r.a.) de, ceninin diyeti konusunda âhad haberle amel etmişlerdir. Hiç kimse, Hz. Ebûbekir (r.a.) ve Hz. Ömer'i, (r.a.) haberlerinin yayılması ve meşhur olmasıyla inkâr etmedi. Çünkü ihtiva ettiği ihtimalden dolayı, iki veya dört kişiden haber almak ve kabul etmek caiz olduğu gibi; tek kişiden haber almak da caizdir. Şâhitlik yoluyla

²⁰⁸ Mâverî, *Edebü'l-kâdi*, I, 377-378.

²⁰⁹ Fıkıh literatüründe müctehidin hakkında açık bir nas bulunmayan fikhî konuda belli metotlar uygulayarak ulaştığı şahsî görüş demek olan re'y anlayışını benimseyen kimseler için Ehl-i re'y, Ehl-i Kûfe ve Ehl-i Irak tabirleri kullanılmıştır. Ancak bu tabirler, fikrî ihtilâfların ve ekolleşmenin arttığı daha sonraki dönemlerde yeni anlamlar ve muhataplar kazanarak kullanılmaya devam etmiştir. bk. M. Esad Kılıçer, "Ehl-i Re'y", *DİA*, X, 520.

²¹⁰ Mâverî, *a.g.e.*, I, 378.

gelen muamelât haberlerini kabul etmek, yine aynı yolla gelen ahkâm haberlerini kabul etmekten daha evladır. Çünkü ahkâm haberleri, şahitlik ve muamelat haberleri arasında bir noktadır. Bundan dolayı, her iki haber de âhad kabul edildiğine göre; ahkâm haberleri de âhad haber olarak kabul edilir²¹¹.

2.1.2.3.3. Haber-i Vâhidin Başka Bir Delille Çatışması

Mâverdi'ye göre, tek kişinin ve topluluğun haberinin kabulü gerekir ve akıl o haberi reddetmediği müddetçe, kapsamıyla beraber o haberle amel etmek vaciptir. Mâverdi bundan sonra, konuyla ilgili görüşleri ele alıp değerlendirmiştir.

O'na göre Ebû Hanîfe, asıllarla çatıştığında âhad haberle amel etmekten sakınmıştır²¹². Ebû Hanîfe bundan dolayı, musarrât²¹³ hadîsiyle²¹⁴ amel etmemiştir. İmam Mâlik ise, Medine halkının ameliyle çatıştığında haber-i vâhidle amel etmemiştir. Bu yüzden, bizzat kendisi rivâyet ettiği halde, alışverişte meclis muhayyerliğiyle²¹⁵ ilgili hadîsle²¹⁶ amel etmemiştir²¹⁷.

Mâverdi'ye göre her iki görüş de fâsiddir. Çünkü haber-i vâhid, başka herhangi bir asılla reddi caiz olmayan önemli bir asıldır. Mâverdi, İmam Mâlik'in görüşüne ise şöyle bir itirazda bulunmuştur: Haber-i vâhid, Ehl-i Medine için de bir hüccettir. Bundan dolayı, Medine halkının ameliyle haber-i vâhidin reddedilmesi caiz değildir. Ancak, haber-i vâhidle amel vâcip olsa bile, bu -

²¹¹ Mâverdi, *Edebü'l-kâdi*, I, 378-380.

²¹² Hanefî usûlcülerinin birtakım asıllara aykırı olduğu için terk edildiğini belirttikleri haber-i vâhid konusu aslında hadîs tenkidinden başka bir şey değildir. Nitekim konuyla alakalı olarak gösterilen rivâyetler, bir ayete, bir hadîse, bir kıyasa, bir maslahata yahut bir orfe aykırı olduğu için terk edilen haberlerdir. bk. Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, Ankara 2001, s. 150.

²¹³ **Musarrât:** Alıcıyı aldatmak amacıyla satışa çıkarılmadan önce bir müddet sütü sağılmayan hayvan demektir. bk. Şükrü Özen, "Musarrât", *DİA*, XXXI, 240-241.

²¹⁴ Buhârî, *Buyû'*, 65; Müslim, *Buyû'*, 11; Ebû Davud, *Buyû'*, 46.

²¹⁵ **Meclis muhayyerliği:** Akdin taraflarından her birinin, sözleşme tamamlandıktan sonra akid meclisi (sözleşme görüşmelerini sağlayan beraberlik) sona ermedikçe, sözleşmeyi tek taraflı olarak feshetme hakkına sahip olması demektir. bk. Zekiyyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 92.

²¹⁶ Buhârî, *Buyû'*, 42-47; İbn Mâce, *Ticarât*, 17.

²¹⁷ Mâverdi, *a.g.e.*, I, 380.

müstefiz ve mütevâtir haberin aksine- bâtın ilim gerektirmez²¹⁸. Yani haber-i vâhid, zâhir ilim gerektirir.

Mâverdî, Şâfiîler'in haber-i vâhidin zâhir ilim gerektirip gerektirmediği hususunda ihtilâf ettiklerini ve iki görüş ortaya attıklarını söyler:

Birinci görüşe göre, haber-i vâhid ilim gerektirmez. Çünkü ilmin zâhiri, bâtının neticelerindedir. İkisi birbirinden ayrılmaz.

İkincisine göre ise, haber-i vâhid ilim gerektirir. Çünkü nefsin o haberden itminan bulması, onun vacip olduğunu gösterir. Nefis o haberden itminan bulmazsa, o haber sadece zan olur²¹⁹.

²¹⁸ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 381.

²¹⁹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 381.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EDEBÜ'L-KÂDÎ'DE RÂVÎ İLE İLGİLİ MESELELER

3.1. KONUYA GENEL BAKIŞ

Mâverdî, sünnetin delil olma durumunu ve haber çeşitlerini ele aldıktan sonra, konuyu râvîler ve kendisiyle amel edilen metinler olmak üzere iki bölüme ayırır²²⁰. Biz, râvîlerle ilgili bölümü burada ele alacağız. Metinlerle ilgili bölümü ise daha önce incelemiştik.

Mâverdî, râvîyi tanımlamadığı için, biz burada onu kısaca tarif edeceğiz. Râvî, su başına gitmek, kana kana su içmek manasına gelen (روى) fiilinin ism-i fâilidir. Hadîs usûlünde genel olarak, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadîslerini rivâyet eden kimseye denir. Biraz daha açarsak râvî, hadîsi öğrenip edâ lâfızlarından biriyle kendinden sonrakilere nakleden kimseye denir²²¹.

Mâverdî, râvîyle ilgili meseleleri altı bölümde incelemiştir. Bunlar râvînin (sıfatı) özellikleri, tahammül (alma ve taşıma) şartları, eda şartları, isnat şartları ve râvînin işittiğini nakletmesi meseleleridir²²². Şimdi, sırasıyla bunları görelim.

3.2. RÂVÎNİN ÖZELLİKLERİ

Mâverdî, râvînin özellikleriyle (sıfat) ilgili olarak dört şarta itibar edildiğini ifade etmiştir²²³. Bu şartlar şunlardır:

3.2.1. Bulûğ

Râvî küçükse, dinî konularda haberine ve fetvasına itibar edilmez. Bulûğa ermemiş birinin kendisi hakkındaki sözüyle hüküm vermek geçerli olmadığı için

²²⁰ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 382.

²²¹ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 319; Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 77.

²²² Mâverdî, *a.g.e.*, I, 382.

²²³ Mâverdî, a.y.

evla olan davranış, onun başkası hakkında verdiği hükmün de geçerli olmamasıdır²²⁴.

3.2.2. Mûkız akıl

Mâverdî'ye göre, teklifi ilgilendiren konularda salt akılla yetinilmez. Bu akla, teyakkuz ve hıfz ilave edilmelidir. Bu tür bir akılla ancak, temyiz kabiliyeti ortaya çıkar ve sahihle fasit birbirinden ayırt edilebilir²²⁵.

3.2.3. Adalet

Mâverdî, dinde adaletin esas olduğunu söyler. Çünkü fâsığın sözü/haberi, Allah Teala'nın (c.c.) "Fâsık size bir haber getirdiğinde onu araştırın"²²⁶ âyeti gereğince reddedilmiştir. Bundan dolayıdır ki nefis, fâsığın -şâhitliğine olduğu gibi- haberine de güvenmez²²⁷. Ancak, başkalarını tekfir etmedikçe ve yanlış fikirde ısrarları ortaya çıkmadıkça; heva ve bidat ehlinin haberleri²²⁸ reddedilmez. Bundan dolayı, tâbîînin birçoğunun -bu tür şeylerle itham edildikleri halde- haberleri kabul edilmiştir. Mâverdî, bazı hadîşçilerin, bidat ehlinin haberlerini reddetme konusunda katı bir tutum takındıklarını; ayrıca, kendi görüşlerine uymayan kimselerin haberlerini de kabul etmediklerini nakleder. Bu durum, onları birçok hadîsin reddine götürmüştür²²⁹. Mâverdî yine, adalet meselesiyle ilgili olarak sikanın müphem birinden nakletmesi ve râvîlerin âdil olması meselelerini ele almıştır. Şimdi bunları görelim.

²²⁴ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 382.

²²⁵ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 383.

²²⁶ Hucurât, 49/6.

²²⁷ Mâverdî, a.y.

²²⁸ Bidat ehlinin tanımı, çeşitlerine göre bidat ehli ve bunlara bağlı olarak rivayetlerinin kabul edilip edilmemesiyle ilgili olarak bk. Selahattin Polat, *Hadîs Araştırmaları*, (Abdüssettâr Abdülhamid el-Kutsî, *Râvînin Adaleti Açısından Ehkl-i Bid'atin Rivayetleri* adlı makale, (trc. Selahattin Polat), s. 73 vd. Ehl-i bidatle ilgili ayrıca bk. Zehra Özdemir, *Hadîs Usûlünde Ehl-i Bid'at Problemi ve Uygulamadaki Yansımaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2007, s. 5-18, 34-50.

²²⁹ Mâverdî, a.y.

3.2.3.1. Sikanın Müphem Birinden Nakletmesi

Mâverdî karışıklık (tedlîs) çıkmasın diye, râvînin tanındığı bir isimle isimlendirilmesinin gerekli olduğunu söyler. Rivâyet ettiği kimsenin adını söylemeyen kimse, “Sika veya itham edilmeyen bir râvî bana haber verdi” derse, bu söz o naklin sıhhati için yeterli değildir. Çünkü hadîs aldığı râvî ona göre sika, başkasına göre ise mecruh olabilir²³⁰.

Mâverdî, buna muhalif hareket eden Şâfîî'nin durumunu değerlendirmiş ve bu konuda Şâfîî'ye yöneltilebilecek itirazlara şu şekilde cevap vermiştir:

Şâfîî, “Sika gördüğüm bir râvî bana haber verdi veya itham edilmeyen kimse bana haber verdi” derse, bu ifadeden o kimsenin Şâfîî'nin nazarında bu özellikleriyle şöhret bulduğu anlaşılır. Ayrıca Şâfîî, güvenilir kimseyle İbrâhim b. İsmâîl'i kastetmiştir. Böylece, Şâfîî'ye göre, -her ne kadar ismini açıklamayı daha doğru olsa da- bu bir isimlendirme olarak kabul edilir. Belki de, Şâfîî'ye hadîsi nakletme anında râvînin ismini hatırlamak zor gelmişti. O'na göre, hadîsi naklettiği râvî, pek çok sikadan biriydi. Râvîyle ilgili bir cerh olmayınca ve güvenilirliğine halel getiren bir durum bulunmayınca; Şâfîî o râvîyi cerhetmemiş ve “ahbarânî sika” demiştir. Dolayısıyla Şâfîî'nin mazereti belli olduğu için, hadîs ehlinin onu tenkit etmesinin bir delili yoktur²³¹.

3.2.3.2. Râvîlerin Âdil Olarak Bilinmesi

Mâverdî'ye göre âdil bir râvînin, âdil olmayandan yaptığı rivâyet; hadîsin alındığı kimsenin adaleti için delil olmaz. Âdil kimse, âdil olandan da, olmayandan da rivâyet etmiş olabilir. Mâverdî, Şa'bî'nin bu konuda şöyle dediğini aktarır: “Hâris el-A'ver, bana hadîs rivâyet etti. Vallahi, yalancıydı.”²³²

Mâverdî'ye göre, âdil olmayan bir kimseden yapılan rivâyet ancak, başka bir rivâyetle desteklendiğinde kabul edilir. Ayrıca, mütekadimînin, müteahhir

²³⁰ Mâverdî, *Edebü'l-kâdi*, I, 401.

²³¹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 401-403.

²³² Mâverdî, *a.g.e.*, I, 403-404.

râvîden yaptığı rivâyet câizdir. Nitekim İbn Sîrîn, Hâlid el-Hizâ'dan, o da Ebû Kilâbe'den "kura hadîsini"²³³ rivâyet etmiştir. Yine, İbrâhim, imamın sağında durup ona uymayla ilgili hadîsi A'meş'ten işitmiştir²³⁴.

3.2.4. Zapt

Mâverdî, bu şartı bir başlık olarak ifade etmemiştir. O'nun izahlarından yola çıkarak böyle bir başlığı uygun gördüğümüzü belirtmeliyiz. O'na göre, doğru ile yalanın birbirine karışmaması için râvînin sürçmekten emin, yanılma ve gafletten uzak, çok uyanık bir akla sahip olması gerekir. Ancak böyle bir kimse sika olabilir. Mâverdî, görüşünü kuvvetlendirmek için İmam Mâlik'in şu sözünü aktarır:

"Dualarıyla Allah'a (c.c.) yaklaşmış yetmiş kişiden hadîs dinledim, fakat onlardan hiçbir hadîs rivâyet etmedim. O kimseler, dindarlıkları kuvvetli olsa bile, gafletlerinden emin olunmayan ehl-i selâmet idiler." Bundan dolayı, zabt sahibi olduğu müddetçe âlimle câhil arasında fark yoktur. Ayrıca, ilk kaynak olarak bedevînin rivâyeti kabul edilir²³⁵. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Nice fıkıh taşıyıcısı vardır ki, fıkıh kendinden daha fakîhe taşır."²³⁶

Mâverdî, râvîlerin taşınması gereken şartları saydıktan sonra âmâ, köle ve kadınların getirdiği haberleri ayrı başlıklar altında değerlendirir. Âmâ ve kölenin haberleri de bir bakıma râvîde aranan özellikler kapsamına girer. Buna binaen biz de, konuyu "Râvînin Özellikleri" başlığı altında ele almayı uygun bulduk.

3.2.5. Âmâ ve Kölenin Haberleri

Mâverdî'ye göre, şahitliği kabul edilmese bile, âmânın haberi kabul edilir. Yine, şahitliği kabul edilmese bile; kölenin haberi de kabul edilir. Haber, özellikle dinle alakalı olduğu için, onunla ilgili olarak fetva verenin şartlarına riâyet edilir;

²³³ Müslim, Eyman, 56; Tirmizî, Ahkâm, 28.

²³⁴ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 404-405.

²³⁵ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 383-384.

²³⁶ Tirmizî, İlim, 7.

ancak, şâhidin şartlarına riâyet edilmez. Bundan dolayı, âmâ ve kölenin fetvası makbuldür. O ikisinin haberleri de böyledir²³⁷.

3.2.6. Kadınların Haberleri

Mâverdî, kadınların haberleri kabul edildiğini; ancak Ebû Hanîfe'nin -Hz. Âişe (r.a.) ve Ümmü Seleme (r.a.) hariç- dinî meselelerde kadınların haberini kabul etmediğini aktarır. Mâverdî'ye göre, bu görüş iki yönden fâsittir.

- Birincisi, eğer kadın olmak sika olmaya mani olsaydı, bu durum bütün kadınları kapsardı.

- İkincisi, Hz. Âişe (r.a.) ve Ümmü Seleme'nin (r.a.) sözlerinin fetvada kabulü, haberde de kabul edilmelerini gerektirir. Çünkü fetva, şartları bakımından haberden daha ağırdır²³⁸.

3.3. TAHAMMÜL ŞARTLARI

Mâverdî'ye göre, hadîsi işiten kimse (râvî) için dört durum vardır:²³⁹ Bunlara hadîs alma yolları (tahammül) da diyebiliriz.

3.3.1. Sema

Mâverdî'ye göre birinci durum, râvînin hadîsi muhaddisin ağzından dinlemesidir. Bu durumda, -şâhitliğin aksine- râvînin hadîsi sadece dinleyip gözlemlemek suretiyle yahut bizzat muvafakat ve müzakere yoluyla muhaddisten alması arasında fark yoktur. Mâverdî'ye göre ayrıca, muhaddisin görme ve duyma özüllü olması câizdir. Ancak, râvî duyma özüllü ise, sema yoluyla hadîs alması sahih olmaz. Râvî, görme özüllü ise, sema yoluyla hadîsi alması sahih olur²⁴⁰.

²³⁷ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 384-385.

²³⁸ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 385.

²³⁹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 385-386.

²⁴⁰ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 386-387.

3.3.2. Kıraat

Mâverdî, hadîsi işiten kimsenin onu muhaddise okumasının, muhaddisin işitene okuması gibi sahih olduğunu söyler. Aynı şekilde, dinleyenin okumasının câiz olması gibi, dinlemeyen kimsenin muhaddise okuması da câizdir. Mâverdî, hadîsi dinleyen kimsenin rivâyetinin kabulüyle ilgili olarak iki şart öne sürer²⁴¹:

- Birincisi, muhaddisin duyuyor olması gerekliliğidir. duyma özürsü ise câiz olmaz.

- İkincisi ise, râvînin okuduğu şeyin sıhhatini muhaddise bildirmesi gerekliliğidir²⁴².

3.3.3. İcazet

Mâverdî'ye göre, râvînin hadîsi icazetle alması câiz değildir. Bir kısım hadîşçiler, bütün durumlarda icazetle hadîs almaya cevaz vermişler; diğer bir kısmı ise icazetin sıhhati için, icazet anında kitabın teslim edilmesini şart koşmuşlardır. Onlara göre, muhaddisin “Bu kitaptakini rivâyete sana icazet verdim” dediğinde hadîsi almak sahih olur. Muhaddis eğer kitabı teslim etmemişse rivâyet câiz olmaz. Mâverdî, bütün bu durumların Şâfiîler'e göre sahih olmadığını söyler. Eğer icazet sahih olsaydı, rihle bâtil olurdu. İcazette fasitle sahih, bilinenle bilinmeyen birbirine karışır²⁴³.

3.3.4. Mükâtebe

Mâverdî'ye göre, muhaddisin yazdırması (mükâtebe) durumunda da hadîs almak sahih değildir. Mâverdî, burada şöyle bir itirazın gelebileceğini ifade eder:

“Hz. Peygamber (s.a.v.), sünnetleri ve ahkâmı valilerine yazdırıp gönderdi. İnsanlar da o bilgilerle amel ettiler ve o metinleri yazanlardan aldılar. Diyetler konusunda Amr b. Hazm'ın (r.a.) kitabı ve zekâtın nisabı konusunda Hz. Ebûbekir'in (r.a.) yazıp kılıcının kınında sakladığı sahife buna örnek olarak

²⁴¹ Mâverdî, *Edebü'l-kâdi*, I, 387.

²⁴² Mâverdî, a.y.

²⁴³ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 387-389.

verilebilir.” Mâverdî, hadîsin sadece yazılmasını yeterli görmez ve kendi görüşünü şöyle ortaya koyar: “O elçilerin haberlerine, kendileri de birlikte olduğu halde güvenilmiştir.”²⁴⁴

Mâverdî, râvîyle ilgili meselelerin en sonunda çocuğun rivâyetinin kabul edilip edilmeyeceği üzerinde durur. O’na göre, bâliğ olmayanın işitmesi, mümeyyiz olduğunda sahihtir. Zira İbn Ebûbekir (r.a.), Hz. Peygamber’den (s.a.v.) hadîs işitmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiğinde yedi yaşındaydı. İbn Abbas (r.a.) da Hz. Peygamber’den (s.a.v.) hadîs işitmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiğinde bulûğa ermemişti. Bulûğa ermelerinden sonra onların rivâyetleri kabul edilmiştir. Yine, hadîsi işiten kâfirken sonradan Müslüman olur; fâsık da daha sonra adil olursa, rivâyetleri kabul edilir. Çünkü tahammül için şart olan şey, sadece temyiz sıhhatidir²⁴⁵.

3.4. EDANIN NİTELİĞİ

Mâverdî, tahammül şartlarını inceledikten sonra, edanın niteliği konusunu ele alır ve muhaddisin hadîsi rivâyetiyle ilgili olarak iki şarta itibar edildiğini söyler:

- Birincisi, isnadın zikredilmesidir.
- İkincisi ise, metnin lafzının araştırılmasıdır²⁴⁶.

Mâverdî, ikinci şartın da iki durumu olduğunu söyler.

- Hadîsi ezberinden rivâyet etmesidir. Hıfzına güvendiği takdirde sema yoluyla rivâyeti sahihtir.

- Hadîsi kitabından rivâyet etmesidir. Râvî eğer görme özürsü ise, kitabından rivâyeti sahih olmaz. Çünkü kitaplar, onun nazarında birbirine karışır. Eğer görüyorsa, kitabından rivâyetinin iki şartı vardır:

²⁴⁴ Mâverdî, *Edebü’l-kâdî*, I, 389-390.

²⁴⁵ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 390-391.

²⁴⁶ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 391.

- Birincisi, kitabına güveniyor olmasıdır.

- İkincisi, işittiği vakti hatırlamasıdır. Mâverdî'ye göre, bu ikisinden biri olmazsa, rivâyeti sahih olmaz. Her ikisi birlikte olursa rivâyeti sahih olur²⁴⁷.

Mâverdî, Ebû Hanîfe'nin, râvînin sadece ezberinden rivâyetini kabul ettiğini söyler. O'na göre Ebû Hanîfe bu meselede olduğu gibi şâhitlikte de, şâhidin sadece ezberinden yaptığı şahâdeti kabul etmiştir²⁴⁸.

Mâverdî, bu noktadan sonra kendi görüşünü ortaya koyar ve onu delillendirmek için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "İlmi yazıyla kaydedin"²⁴⁹ hadîsini aktarır. Mâverdî'ye göre, rivâyetten yazıya dönüş sahih olmasaydı, yazıyla kayıt altına alma işi abes olurdu. Mâverdî, görüşünü desteklemek için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir hadîsini daha nakleder. Ensar'dan bir adam, unutkanlıktan şikâyet edince, Hz. Peygamber (s.a.v.) ona "Elini hareket ettir" dedi ve eliyle yazma işareti yaptı. (Yani yaz ki, unuttuğunda yazdığımıza dönesin)²⁵⁰. Mâverdî, bütün bunlara ek olarak, Hz. Osman'ın (r.a.) da yazdığını; hatta Kur'an'ı çoğaltıp belli başlı şehirlere gönderdiğini ve Müslümanların da bu nüshalardan Kur'an'ı ezberlediklerini söyler²⁵¹.

3.5. RİVÂYET İLE İLGİLİ BAZI MESELELER

3.5.1. Şâhitlikle Hadîs Rivâyeti Arasındaki Farklar

Mâverdî burada, şâhitlikle ve hadîs rivâyeti arasındaki farklara dikkat çeker ve kendi döneminde itibar edilen rivâyet şekliyle ilgili olarak değerlendirmelerde bulunur.

²⁴⁷ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 391-392.

²⁴⁸ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 392.

²⁴⁹ Dârimî, *Mukaddime*, 43.

²⁵⁰ Tirmizî, *İlim*, 12.

²⁵¹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 392-393.

Şâhitlik, şâhidin ve meşhudun aleyhin durumu bakımından hadîs rivâyetinden ayrılır. Şâhitlik sayı konusunda katı olduğu gibi, hıfz konusunda da katıdır²⁵².

Hadîs rivâyetinde, muhaddis (hoca) ve râvî ortaktır. Hadîs rivâyetinde sayıda olduğu gibi, yazıda da esneklik gösterilmiştir²⁵³.

Mâverdî ayrıca, kendi döneminde hadîsçilerin kitaptan rivâyeti, ezberden rivâyetten daha sağlam kabul ettiklerini söyler. Çünkü işitilen şeyin sıhhatli olup olmadığını, kitaptan kontrol imkânı vardır²⁵⁴.

Muhaddisin menfaati kendisine dönen konulardaki rivâyeti kabul edilir. Ancak, şahitlik yapan kimsenin şâhitliği, menfaati kendisine döndüğünden dolayı kabul edilmez. Çünkü insanlar, ahkâm ve ibadet meselelerinde ortak, şahitlik meselesinde ise birbirlerinden ayırırlar²⁵⁵.

3.5.2. Tahammül Lâfızları

Mâverdî'ye göre muhaddisin rivâyetinde “haddesenâ”, “ahbaranâ” demesi câizdir. Mâverdî, Şâfîler'e göre her iki ifadenin de hüküm yönünden aynı olduğunu söyler. Yalnız şu var ki, hadîsçilerin örfünde muhaddisin hadîsi söyleyenin ağzından bizzat işittiğinde “haddesenâ”, muhaddise okumuşsa “ahbaranâ” demesi; tek başına işittiğinde “haddesenî” ve “ahbaranî”; bir toplulukla işittiğinde ise “haddesenâ” ve “ahbaranâ” demesi daha doğru kabul edilir. Bu lâfızlar arasında hüküm bakımından fark yoktur. Ancak, işitme anındaki farklılıkları ortaya koyar²⁵⁶.

3.5.3. Râvînin Hadîsi Unutması veya İnkâr Etmesi

Mâverdî'ye göre bir râvî, birine bir hadîs naklettiğinde, nakleden kimse o hadîsi inkâr eder ya da unutursa, bu durum rivâyetin sıhhatine engel değildir.

²⁵² Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 393.

²⁵³ Mâverdî, a.y.

²⁵⁴ Mâverdî, a.y.

²⁵⁵ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 394.

²⁵⁶ Mâverdî, a.y.

Hadîsi nakleden kişinin -naklettiğini inkâr etmesi halinde- hadîsi naklettiği kimseden rivâyeti câiz değildir. Hadîsi nakleden -naklettiğini unutmuşsa- naklettiği kişiden (bir anlamda talebesinden) rivâyeti câizdir. Mâverdî burada, hadîsi işitip de unutan kimseyle ilgili olarak bir örnek verir: Rebia b. Abdurrahman, Süheyl b. Ebû Salih'ten, o da babasından, o da Ebû Hureyre'den (r.a.) naklen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir şahitle beraber yeminle hükmettiğini²⁵⁷ rivâyet etmiştir. Daha sonra Süheyl, bu hadîsi unutmuş. Rebia bu hadîsi, kendisine rivâyet ettiğini hatırlatınca Süheyl şöyle demiştir:

“Rebia benden, benim de, babamdan, onun da Ebû Hureyre'den (r.a.) aldığı ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir şahitle beraber yeminle hükmettiğini bana hatırlattı.”²⁵⁸

3.5.4. Râvînin, Rivâyetinden Farklı Amel Etmesi

Mâverdî'ye göre râvî, rivâyetinin aksine amel edince bu durum rivâyetin sıhhatine engel değildir. Ebû Hureyre (r.a.) “Köpeğin yalamasından dolayı, kabın yedi defa yıkanmasını”²⁵⁹ rivâyet etmiş, ancak üç defa yıkanması yönünde²⁶⁰ fetva vermiştir. Ebû Hureyre'nin, rivâyetini unutmamasının mümkün olmasından dolayı, - fetvasıyla değil- rivâyetiyle amel edilmiştir. Bundan dolayı râvînin rivâyeti hüccettir, ancak fetvası hüccet değildir²⁶¹.

3.5.5. Râvînin Hadîsi Tefsir Etmesi

Mâverdî, hadîsi tefsir eden râvînin, hadîsi bizzat Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işiten ve sözün kaynağını gören sahabe olması durumunda tefsirin kabul edileceğini ve hadîsin, tefsirine göre yorumlanacağını söylemiştir. Buna, İbn Ömer'in (r.a.), meclis muhayyerliği²⁶² meselesinde ayrılığın, söz olmaksızın bedenle olduğunu rivâyet etmesi üzerine; hadîsin, tefsirine hamledilmesi örnek

²⁵⁷ Tirmizî, Ahkâm, 13; İbn Mâce Ahkâm, 31.

²⁵⁸ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 394-395.

²⁵⁹ Buhârî, Vudu', 33, 35; Müslim, Taharet, 27; Ebû Davud, Taharet, 37; Tirmizî, Taharet, 68.

²⁶⁰ Müslim, Taharet, 89; Tirmizî, Taharet, 68.

²⁶¹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 396.

²⁶² Buhârî, Buyû', 42-47; Müslim, 21, Buyû', 10-11; Tirmizî, Buyû', 26; Ebû Davud, Buyû', 51; İbn Mâce, Ticarât, 17; İmam Mâlik, Buyû', 38.

verilir. Mâverdî'ye göre muhaddis, sahabe değilse; onun tefsiri delil olarak kabul edilmez. Çünkü sahabenin dışındaki insanlar, hadîsi tefsir etme konusunda birbirleriyle eşittirler²⁶³. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yakınlıklarından dolayı, hadîsi tefsir etme yetkisi sadece sahabeye mahsustur.

3.5.6. Râvîlerin Adaleti ve Hadîslerinin Kabulü Meselesi²⁶⁴

Mâverdî'ye göre²⁶⁵, hadîsin sıhhati için râvînin adaleti şarttır ve bu şart şu üç durumdan bağımsız değildir:

- Birincisi, adaletin bilinmesidir. Râvînin adil olarak tanınması durumunda hadîsin sıhhatine hükmedilir.

- İkincisi, râvîlerle ilgili cerhlerin umumî olması veya onlardan birinin cerh edilmiş olmasıdır. Hadîsin râvîlerinin umûmî olarak veya herhangi birinin cerhedilmesi durumunda hadîsin sıhhatine hükmedilmez.

- Üçüncüsü, cerh ve ta'dil hakkındaki durumların bilinmiyor olmasıdır. Mâverdî'ye göre Ebû Hanîfe, cerh durumu bilinmediğinde, râvînin rivâyetini kabul etmiştir²⁶⁶. Şâfîî ise, adaletleri bilinmedikçe veya ortaya çıkmadıkça, râvînin rivâyetlerini kabul etmez. Şâfîî'ye göre, râvîlerin âdil olduklarının tespit edilmesi gerekir²⁶⁷.

Mâverdî, râvîlerin adaletiyle ilgili olarak bir ilâve yapar. O'na göre, bir grup râvîlerin adaletine, diğer bir grup da cerhlerine hükmederse; râvîlerinin cerhi kabul edilir. Ayrıca, cerh sebebi zikredilmedikçe, râvînin mecruh olduğu kabul edilmez. Mâverdî, râvînin bir hadîste yalan söylediğinin tespit edilmesi halinde; önceki bütün rivâyetlerinin düşürülmesi ve -fâsık olduğu haber verilen bir kimsenin şahadetiyle bir hükmün sabit olması reddedilmese bile- onlarla amelin

²⁶³ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 396-397.

²⁶⁴ Haberlerinin değeri bakımından râvîlerin Hanefî mezhebi açısından değerlendirmesi için bk. Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, s. 184-196.

²⁶⁵ Mâverdî, bu konuyu ve bundan sonra gelen "Karıştırmasıyla Tanınan Ravinin Durumu" konusunu bir sonraki ana başlık olan "İsnadın Durumları" konusunda işlemişti. Ancak biz, bu iki başlığı bu bölümde işlemeyi daha uygun bulduk.

²⁶⁶ Pezdevî, Fahrü'l-İslâm Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Hüseyin, *Usulü'l-Pezdevî (Kenzü'l-vusûl ilâ ma'rifetü'l-usûl)*, (Keşfü'l-esrâr içinde), II, 384-386, İstanbul 1308.

²⁶⁷ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 405.

reddedilmesi gerektiğini söyler. Çünkü hadîs, bütün insanlar ve bütün asırlar için bağlayıcı bir delildir. Bundan dolayı, o hadîslerin hükmü özel şahitlikten daha ağırdır²⁶⁸.

Mâverdî'ye göre, râvînin adil olarak isimlendirilmesiyle ilgili olarak iki durum daha vardır:

- Birincisi, ta'dilin, haber şeklinde vâki olmasıdır. Çünkü bu haber, umumî haberlere dâhildir. Tek râvînin adaleti konusunda muhaddisin haberini kabul etmek câizdir.

- İkincisi, ta'dilin, şahitlik şeklinde vâki olmasıdır. Çünkü ta'dil etmek, gâib olan hakkında hüküm vermektir. Bundan dolayıdır ki, râvînin adaleti konusunda iki şâhitten azı kabul edilmez²⁶⁹.

Mâverdî, cerhle ilgili olarak ise şu tespitlerde bulunur: O'na göre, cerhte iki şâhitten daha azı kabul edilmez. Çünkü cerh konusundaki şahitlik, gâib olanın bânınıyla (yani adaletiyle) ilgili şahitlik yapmaktır. Ancak, sahabenin durumu farklıdır. Onların, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sohbetlerinde buldukları (hadîsi dinledikleri) sabit olduğunda, rivâyetleri kabul edilir²⁷⁰.

3.5.7. Tedlîsle²⁷¹ Tanınan Râvînin Durumu

Mâverdî'ye göre, râvînin karıştırması yani tedlîsi iki türlü olur:

- Birincisi, hadîsin metnini karıştırmakla tanınan râvînin durumudur. Mâverdî, bu râvînin hadîslerinin reddedildiğini ve adaletinin mecruh olduğunu söyler. Bu râvî, kelimelerin yerlerini değiştirmiştir. Dolayısıyla onun "yalancı" diye isimlendirilmesi daha doğrudur²⁷².

²⁶⁸ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 406.

²⁶⁹ Mâverdî, a.y.

²⁷⁰ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 406-407.

²⁷¹ **Tedlîs:** Kelime anlamı olarak karanlığa getirmek, hile yapmak, göz boyamak, malın ayıbını müşteriden gizlemek demektir. Terim anlamı ise, bir râvînin muâsırı olup görüşmediği veya görüştüğü halde hadîs almadığı bir şeyten işitmişçesine rivâyette bulunmasına denir. bk. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 395.

²⁷² Mâverdî, *a.g.e.*, I, 407.

- İkincisi, metinde sıdkıyla tanınmakla beraber, râvîleri karıştırmasıdır. Kâdî Şureyh, Huşeym b. Beşîr ve Süleyman b. Mihran el-A‘meş’in bu anlamda müdellis olduklarını söyler. Mâverdî’ye göre, Ehl-i Kûfe içindeki tedlîs, Ehl-i Basra içindeki tedlîsten daha yaygındır. Mâverdî, Süfyan b. Uyeyne’nin, tedlîsle ithamına sebep olan rivâyetini nakleder. Süfyan, Amr b. Dinar’dan rivâyet ettiği bir hadîste kendisiyle Amr arasında üç kişi olduğu için tedlîsle itham edilmiştir. Rivâyetinden sonra ona “Bu hadîsi kimden aldın?” diye sorulduğunda o, “Ben, Ali b. el-Medîni’den aldım. Ali, Ebû Âsım’dan; o, İbn Cüreyc’den; o da Amr b. Dinar’dan aldı” şeklinde cevap verdi. Bazı hadîsçiler bu davranışından dolayı, - âdil ve sika olsa bile- Süfyan’ın hadîsini illetli saymışlar ve ona tedlîsi nispet etmişlerdir²⁷³.

Mâverdî, râvîlerin isimleriyle ilgili olan tedlîsin ise, iki durumdan bağımsız olmadığını belirtir:

- Birincisi, râvînin isminin başka bir isimle değiştirilmesidir. Buna şöyle bir örnek verilebilir: Zeyd b. Halid ismi değiştirilip, Ömer b. Ebûbekir diye isimlendirme yapılır. Maksat, terk edilen ismin düşürülüp; alınan ismin yükseltilmesidir. Bu yalandır ve o kimsenin hadîsi reddedilir²⁷⁴.

- İkincisi, en yakın râvînin ismini atlamakla tedlîsin olması ve hadîsi en uzağa izafe etme durumudur. Mâverdî buna örnek olarak da yukarıda değindiğimiz, Süfyan b. Uyeyne’nin, hadîsi Amr b. Dinar’dan almış gibi rivâyet etmesini ve bazı hadîslerde bu ikisi arasında başka râvîler olmasını örnek gösterir. Mâverdî’ye göre Süfyan b. Uyeyne, hadîsi Amr b. Dinar’dan almış olsaydı; çoğu rivâyette bu zincir görülürdü. Râvî, bu tedlîsle mecruh olmaz. Fakat (عن فلان) rivâyeti “haddesenî” veya “ahberenî” demedikçe kabul edilmez. Çünkü ifadenin mutlak oluşu, tedlîs ihtimalini doğurur. “Haddesenî” veya “ahberenî” dediğinde tedlîs ihtimali ortadan kalkar ve hadîsi kabul edilir²⁷⁵.

²⁷³ Mâverdî, *Edebü’l-kâdî*, I, 408-410.

²⁷⁴ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 410.

²⁷⁵ Mâverdî, a.y.

Mâverdî, yine bu konuyla ilgili olarak bazı hadîsçilerin, müdellis hakkında şiddetli davrandıklarını ve râvî, “semi‘tü”, “haddesenî”, “ahberenî” demedikçe hadîsini kabul etmediklerini söyler. Tıpkı, “Filandan rivâyet edildi” dendiğinde kabul etmedikleri gibi. Mâverdî’ye göre râvî, tedlîs yapmamakla tanınan biri ise; - “haddesenî”, “ahberenî” demese bile- (عن فلان) şeklindeki rivâyeti kabul edilir. Bu durum, o râvîyi müdelles²⁷⁶ yapmaz. Nitekim İmam Mâlik’in yaptığı, (عن نافع) şeklindeki rivâyetler kabul edilmiştir²⁷⁷.

3.5.8. İsnadın Muttasıl Olması

Mâverdî, râvîyle ilgili olarak isnadın muttasıl olması meselesini ele almıştır. O’na göre hadîs, mürsel veya munkatı ise bunun Hz. Peygamber’e (s.a.v.) isnadı sahih olmaz²⁷⁸. Mâverdî, burada mürsel ve munkatı hadîsi tanımlar ve onlarla ilgili belli başlı görüşleri aktarır.

Mürsel Hadîs: Tâbiînin, görmediği halde Hz. Peygamber’den (s.a.v.) hadîs rivâyet etmesidir. Tâbiînden olan râvî, sahabeyi gördüğü halde; hadîsi ondan rivâyet etmez de, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) rivâyet eder²⁷⁹.

Mâverdî, Ebû Hanîfe’nin mürsel hadîsi hüccet kabul ettiğini söyler. O’na göre Ebû Hanîfe, tâbiînin hadîslerini Hz. Peygamber’e (s.a.v.) isnadındaki güvenilirliğinden dolayı daha sağlam görür. Ebû Hanîfe, muhtemelen bu sebeple mürsel hadîsi, müsnedden daha kuvvetli kabul etmiştir²⁸⁰. Mâverdî ayrıca mürsel hadîsin, Şâfiîler’de delil olarak kabul edilmediğini ve tâbiînden olan râvînin, tek kaldığında rivâyetiyle amelin câiz olmadığını da aktarır. Çünkü bu tür rivâyetlerin, bir başka tâbiînden ve güvenilir olmayan bir kimseden işitilmesi mümkündür²⁸¹. Mâverdî, bir istisna olarak Şâfiî’nin, hadîsinin sıhhatini destekleyen başka rivâyetler bulunduğu ve her hadîsini muttasıl olarak tespit

²⁷⁶ **Müdelles:** Tedlîsle rivayet edilen hadîs demektir. bk. Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 136.

²⁷⁷ Mâverdî, *Edebü’l-kâdî*, I, 410-411.

²⁷⁸ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 397.

²⁷⁹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 397-398.

²⁸⁰ Aynı görüş için bk. Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, *Usûlü’s-Serahsî*, (thk. Ebû’l-Vefâ el-Afgânî), I, 360 vd., İstanbul 1984; Muhammed Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*, s. 316-317.

²⁸¹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 398-400.

etmedikçe nakletmediği için Saîd b. el-Müseyyeb'in mürselini güzel gördüğünü söyler²⁸².

Sahabeyle ilgili duruma gelince, Mâverdi'ye göre onların rivâyetlerinde mürsel olmaz. Çünkü sahabe, "Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işittim" dediğinde o rivâyette şüphe kalmaz. Sahabe, "Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu" dediğinde bu ifadeden anlaşılan, hadîsi ondan bizzat işittiğidir. Ancak, herhangi bir sahabî, hadîsi başka bir sahabîden işitmişse; o kendisinin değil, başkasının rivâyeti olur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyete eresiniz"²⁸³ hadîsinden dolayı; sahabenin adaletine ve rivâyetlerinin kabulüne hükmedilmiştir. Konuyla ilgili olarak İbn Abbas'tan (r.a.) şu söz nakledilmiştir: "Size yaptığım her rivâyeti Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işitmedim. Lakin onları sahabeden işitip aldım." İlim ve hadîs ehli, sahabenin birbirlerinden rivâyetlerine -mürselin değil- müsnedin hükümlerini uygulamışlardır²⁸⁴.

Munkatı Hadîs: İki râvî arasında zikredilmeyen bir kimse olmasıdır. Munkatı hadîs, Ebû Hanîfe'nin de iştirakiyle hüccet değildir²⁸⁵.

3.7. İŞİTİLEN HADİSİN NAKLİ

Mâverdi, işitilen hadîsin nakliyle ilgili olarak dört durumun olduğunu söyler. Bunlar hadîsi lafzıyla rivâyet etmek, hadîsi manasıyla rivâyet, haberde noksanlık ve haberde ziyâdedir²⁸⁶. Şimdi, sırasıyla bunları görelim.

²⁸² Mâverdi, *Edebü'l-kâdi*, I, 399-400.

²⁸³ Hadîs, Hakîm et-Tirmizî'nin, *Nevâdiru'l-usûl fi ahâdîsi'r-resûl*, (thk. Abdurrahman Umeyra), Beyrut 1992, III, 62'de geçmektedir. İbn Abdilberr, bu hadîsi bir yerde "bu haber sahîhse manası şudur" diyerek; bir başka yerde senediyle birlikte kaydettikten sonra "bu isnad delil olamaz. Çünkü Hâris b. Gusayn mechûldur" diyerek nakletmiştir. (bk. *Câmiu beyâni'l-ilm*, thk. Ebû'l-Eşbal ez-Züheyri), Riyad 1996, II, 923, 925). Elbanî, hadîsin mevzû olduğunu belirtmiştir. bk. *Silsiletu'l-ahâdîsi'z-zâife ve'l-mevzûe*, Beyrut 1985, I, 78. Ayrıca bkz. Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlû'l-ilbâs*, Beyrut 1351.

²⁸⁴ Mâverdi, *a.g.e.*, I, 400-401.

²⁸⁵ Mâverdi, *a.g.e.*, I, 398.

²⁸⁶ Mâverdi, *a.g.e.*, I, 411.

3.7.1. Hadîsi Lafzıyla Rivâyet

Mâverdî'ye göre, râvînin hadîsin lafzını sığasıyla rivâyet etmesi durumunda hadîs, başlı başına söz veya bir soruya cevap olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanır. Başlı başına bir söz olmasına, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Namazın anahtarı abdest, haram kılanı tekbir ve helal kılanı ise selamdır"²⁸⁷ hadîsi örnek verilebilir. Mâverdî'ye göre hadîsin bir soruya cevap olması ise, üç türdür:²⁸⁸

3.7.1.1. Cevabın Sorudan Arınmış Olması

Mâverdî buna, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) deniz suyuyla abdestin sorulması ve onun "Suyu temiz, ölüsü helaldir"²⁸⁹ demesini örnek verir. Râvî, -zikretmesi daha doğru olsa da- sadece soruyu zikretmekle, terketmek arasında muhayyerdir²⁹⁰.

3.7.1.2. Cevabın Sorunun Zikredilmesine İhtiyaç Duyması

Mâverdî, soru-cevap ilişkisinin bu türüne yaş hurmanın satışıyla ilgili hadîsi örnek verir. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yaş hurmanın satışının câiz olup olmadığı sorulunca o, "Kurduğunda noksanlaşıyor mu?" diye sormuş. "Evet" denmesi üzerine "İzin yok" (câiz değildir)²⁹¹ şeklinde cevap vermiştir. Buna göre, soruyu zikretmeksizin; cevabın rivâyeti câiz değildir. Çünkü "İzin yok" sözü ancak, sorunun zikredilmesiyle anlaşılır²⁹².

3.7.1.3. Cevabın Mutlak Olması

Mâverdî'ye göre, cevabın mutlak olması iki ihtimal doğurur. Soru nakledildiğinde, bunlardan biri ortadan kalkar. Kesildiğinde karnında ölü cenin bulunan koyunun yenilip yenilmeyeceğinin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sorulması ve

²⁸⁷ Ebû Davud, Salât, 73; Taharet, 31; Tirmizî, Mevâkıt, 62; Taharet, 3; İbn Mâce, Taharet, 3.

²⁸⁸ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 411-412.

²⁸⁹ Ebû Davud, Taharet, 31, 41; Salât 73; Tirmizî, Taharet, 52; Mevâkıt, 62.

²⁹⁰ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 412.

²⁹¹ Ebû Davûd Buyû', 18; Tirmizî, Buyû', 14; Nesaî, Buyû', 36; İmam Mâlik, Buyû', 12.

²⁹² Mâverdî, *a.g.e.*, I, s. 412-413.

onun da “Koyunun kesilmesi, annesinin kesilmesi gibidir.”²⁹³ demesi buna örnek verilebilir. Bu rivâyette sadece cevap zikredilseydi; ceninin de annesi gibi kesilmesi gerektiği anlaşılırdı. Ancak soru zikredildiğinde bu durum, ceninin annesinin kesilmesinin mubahlığına hamledilir. Soruyu söylemeyi terketmek, beyanda eksiltmeye sebep olur. Soruyu söylememek, -zorunlu olmasa da- mekruhtur. Bunu sahabe, tâbiîn ve diğerlerinin yapması arasında fark yoktur²⁹⁴.

3.7.2. Hadîsi Manasıyla Rivâyet

Hadîs naklinde manayla rivâyet önemli bir problemdir. Bu durum bazen hadîsin yanlış anlaşılmasına sebep olabilir. Dolayısıyla, râvînin mana ile rivâyette bulunabilmesi için çok dikkatli olması, bazı şartlara riâyet etmesi gerekmektedir. Mâverdi, râvînin hadîsi -lafzıyla değil- manasıyla rivâyet etmesinin üç çeşidi olduğunu söyler:

3.7.2.1. Hadîsin Emirler ve Nehiyler Hakkında Olması

Buna “Miktarları eşit olmadıkça, altınla altını satmayın”²⁹⁵ hadîsi örnek verilebilir. Râvî burada hadîsi, (لاتتبعوا) şeklinde rivâyet etmiştir. Râvî, bu hadîsi “Hz. Peygamber (s.a.v.) miktarları eşit olmadıkça, altınla altını satılmasını yasaklamıştır” şeklinde de nakledebilir. Dolayısıyla râvî, hadîsi (لاتتبعوا veya نهان) lâfızlarından biriyle nakletmede muhayyerdir. Bu hadîsle Hz. Peygamber (s.a.v.), miktarları aynı olmadıkça altınla altının satışını nehyetmiştir. Ve yine, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Namazda iki siyahı (yılan ve akrep) öldürün”²⁹⁶ hadîsi de buna örnek verilebilir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “namazda iki siyahı öldürülmesini emrettiği” rivâyet edilmiştir.” Râvî burada da hadîsi “Namazda iki siyahı öldürün” şeklinde emir sığasıyla rivâyet etmekle; “Hz. Peygamber (s.a.v.) namazda iki siyahın öldürülmesini emretti” şeklinde haber sığasıyla rivâyet etmek

²⁹³ Ebû Davud, Edahî, 18; Tirmizî, Sayd, 10; Dârimî, Edâhî, 17; İbn Mâce, Zebâih, 15; İmam Mâlik, Zebâih, 4; Ahmed b.Hanbel, III, 31, 39, 43, 45; Hâkim, IV, 114.

²⁹⁴ Mâverdi, *Edebü'l-kâdi*, I, 413-414.

²⁹⁵ Müslim, Müsakât, 76, 80; Nesâî, Buyû', 43, 44; İbn Mâce, Ticarât, 48.

²⁹⁶ Ebû Davud, Salât 169; Tirmizî, Salât, 287; Nesâî, Sehv, 12.

arasında muhayyerdir. Bu muhayyerlikte sahabe, tâbiîn ve ondan sonra gelenler arasında fark yoktur²⁹⁷.

3.7.2.2. Lâfızların Muhtemel Manalar İhtiva Etmesi

Mâverdî'ye göre, sözün lâfızları muhtemel veya manası gizli olabilir. Mesela, “İğlâk²⁹⁸ durumunda boşama yoktur”²⁹⁹ hadîsi böyledir. Râvînin bunu lafzıyla nakletmesi vâciptir. İhtimal ve gizlilik içerdiği için; başka bir lafza ifade edemez. Hz. Peygamber (s.a.v.), ancak bir maslahattan ve hüküm çıkarmayı âlimlere bıraktığından dolayı; o sözü muhtemel bir lâfızla ve kapalı bir mana ile ifade buyurmuştur³⁰⁰.

3.7.2.3. Mananın İhtimalsiz ve Açık Olması

Mâverdî'ye göre, bazı hadîslerin manası başka bir şekilde anlaşılamayacak kadar açık ve ihtimalsizdir. “Hayırlar çoktur, yapanı azdır”³⁰¹ hadîsi buna örnek verilebilir. Dolayısıyla, tâbiîn ve daha sonra gelen nesilden hadîsin lâfzını işten birinin, -mananın lâfzına dönmesi için- başka bir lâfızla rivâyeti câiz değildir. Böylece mana, lâfızlarıyla vârit olur³⁰².

Mâverdî, bu noktada şu soruyu sorar: “Ashaptan, Hz. Peygamber’i (s.a.v.) hadîsi söylerken gören kimseler ve sözün kaynağını bilen kimseler için manayla rivâyet câiz midir?” Mâverdî'ye göre, Şâfiîler bu konuda ihtilâf etmişler ve iki görüş öne sürmüşlerdir:

Birinci görüşe göre, manayla rivâyet tâbiîne câiz olmadığı gibi, sahabeye de câiz olmaz.

²⁹⁷ Mâverdî, *Edebü'l-kâdi*, I, 414-415.

²⁹⁸ İkraah, tazyik, tehdit, öfke. bk. Mâverdî, *a.g.e.*, I, 416, 1 nolu dipnot.

²⁹⁹ Buhârî, Talak, 11; Nikâh, 10.

³⁰⁰ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 415-416.

³⁰¹ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî İbn Ebû Âsım, *Kitâbü's-sünne*, (nşr. Muhammed Nâsirüddîn e-Elbânî), Beyrut 1400/1980, s. 22; Ebûbekir Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, Kahire 1349/1931, VIII, 177.

³⁰² Mâverdî, *a.g.e.*, I, 416-417.

İkinci görüşe göre ise, başkalarına câiz olmasa da, sahabeye câizdir. Çünkü sahabe, o sözün ne için kullanıldığını başkalarından daha iyi bilir³⁰³.

Mâverdî, manayla rivâyeti câiz görenlerin; lâfzın râvînin ezberinde olması durumunda, başka bir lâfızla rivâyetini kabul etmediklerini nakleder. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözündeki fesahat başkalarında bulunmaz. Bundan dolayı; hadîs râvînin ezberinde değilse, manayla rivâyet câizdir. Râvî iki şeyi nakleder, lâfız ve mana. Râvî eğer, her ikisine de güç yetirebiliyorsa, ikisini de nakletmesi gerekir. Ancak lâfızdan aciz, manaya muktedirse; bu durumda nakilde noksanlaştırma olmaması için, rivâyetini manayla eda etmelidir. Mana belki de, hükümlerden birine taalluk eder. Bu sebeple râvînin aldığı şeyi gizlemesi câiz değildir³⁰⁴. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: “Şâhitliği gizlemeyin. Kim onu gizlerse, kalbi günah işlemiş olur.”³⁰⁵

3.7.3. Haberin Lafzında Noksanlık

Mâverdî, işitilen hadîsin nakliyle ilgili durumların üçüncüsü olarak haberin lafzından yapılan noksanlığı ele alır. O'na göre, bu tür noksanlık üç şekilde olur:³⁰⁶

3.7.3.1. Anlamın Kopuk Olması

Mâverdî'ye göre, hadîsin geride kalanının söylenmediği bu durumda manası kopuk ve anlaşılmaz olur. Bundan dolayı, bu tür rivâyetler sahih olmaz. Haberin faydasının tamamlanması için, haberin tamamlanması gerekir³⁰⁷.

3.7.3.2. Hadîsin Terk Edilen Kısımının İhtilâfa Sebep Olması

Mâverdî'ye göre bu tür noksanlık şu şekilde olur: Hadîsin söylenen kısmının anlaşılır, ancak terk edilenin söylenmesi durumunda hadîsin ilk söylenen kısmıyla ihtilâf ortaya çıkar. Buna, Ebû Bürde b. Dînâr'ın (r.a.) hadîsi örnek

³⁰³ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 417.

³⁰⁴ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 417.

³⁰⁵ Bakara, 2/283.

³⁰⁶ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 418.

³⁰⁷ Mâverdî, a.y.

olarak verilebilir. Ebû Bürde (r.a.), bayram namazından önce kurban kesmiş; yanında da sadece 8-9 aylık, dişleri değişmemiş bir keçi varmış. Ebû Bürde (r.a.), ne yapması gerektiğini sorunca; Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Senin için yeterlidir. Senden başka hiç kimseye câiz değildir”³⁰⁸. Bu hadîsi nakleden râvî, hadîsin sadece “Senin için yeterlidir” kısmını rivâyet etseydi, mana anlaşılırdı. Ancak ifade, bu eylemin bütün insanlar için de yeterli olduğu sonucunu doğururdu. Ancak, Hz. Peygamber (s.a.v.) “Senden başka hiç kimseye yetmez” dediğinde; hükmün sadece Ebû Bürde’ye (r.a.) has olduğu anlaşılır. Bu gibi haberlerde râvînin, hadîsin geri kalanını da rivâyet etmesi gerekir. Hadîsin baş tarafı anlaşılrsa bile, râvî hadîste kısaltma yapamaz³⁰⁹.

3.7.3.3. Hadîsin Hükümünün Müstakil Olması

Bu, hadîsin kalan kısmının manasının anlaşılır, hükmünün müstakil olma durumudur. Mâverdî, buna örnek olarak deniz suyu hakkında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Suyu temiz, ölüsü helaldir”³¹⁰ hadîsini örnek verir. Bu durumda, râvînin rivâyetinde iki hükümden birini söylememesi câizdir. Râvî bu hadîsi “Suyu temizdir” veya “Ölüsü helaldir” şeklinde rivâyet edebilir. Çünkü ikisi de farklı hükümdür. Râvînin, rivâyetinde bu iki hükmü birleştirmesi gerekmez. Ancak, - şahitlikte olduğu gibi- ihtiyaç anında hadîsin tamamını söyleme zarureti hâsıl olursa; o durumda iki hükmü birleştirmek (hadîsin tamamını söylemek) gerekir³¹¹.

3.7.4. Haberde Ziyâde

Mâverdî, haberin lâfzıyla ilgili durumları inceledikten sonra, haberde ziyâde konusunu ele alır. O’na göre haberde ziyâde üç çeşittir³¹²:

³⁰⁸ Buhârî, İdeyn, 23; Dârimî, Edâhî, 7.

³⁰⁹ Mâverdî, *Edebü’l-kâdî*, I, 418-419.

³¹⁰ Ebû Davud, Taharet, 41; Nesâî, Taharet, 46.

³¹¹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 419.

³¹² Mâverdî, *a.g.e.*, I, 419-420.

3.7.4.1. Ziyâdenin Durumu Açıklaması

Hadîse yapılan ziyâde, hadîsin söylendiği andaki durumun açıklanmasıyla olur. Mâverdî buna, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) alış-veriş için gelen kabileyi şehir dışında karşılamayı onunla alış-verişi yasaklamasını örnek verir³¹³. Sahabî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu sözü söylemesine sebep olan durumu zikrederek hadîse ziyâde yapmıştır. Hadîsin söylendiği hali gördükleri için, bu durum sahabîye câiz; ancak tâbiîne câiz değildir. Çünkü tâbiîn, hadîsin söylenme ânını görmemiştir³¹⁴.

3.7.4.2. Ziyâdenin Sözün Manasını Tefsir Şeklinde Olması

Mâverdî buna, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) muhâkale³¹⁵ ve müzâbeneyi³¹⁶ nehyetmesini örnek verir. Buna göre, râvînin, sahabe ve tâbiînin tefsirini rivâyet etmesi câizdir. Hadîse yapılan bu ziyâde tefsir olarak kabul edilir, bu da câizdir. Mâverdî'ye göre, hadîsi tefsir eden sahabî ise, tefsirin delilsiz olarak kabul edilmesi gerekir. Tâbiîn tefsir ederse, ancak delille kabul edilir³¹⁷.

3.7.4.3. Ziyâdenin Sebebin Yorumu Olması

Mâverdî'ye göre bu durum, râvînin ziyâdeyi sebebin şerhinden ve mananın tefsirinden (yorumlayarak) çıkarması şeklinde olur. Bu açık bir yalandır. Allah Teala (c.c.), resûlünün ashabını bundan korumuştur. Nitekim Mâverdî, Hz.

³¹³ Buhârî, Buyû', 64, 68; İcâre, 1, 14; Müslim, Buyû', 11, 12; Ebû Davud, Buyû', 43.

³¹⁴ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 420.

³¹⁵ **Muhâkale:** Sözlükte “yeni yapraklanmış ekin, tarla” anlamlarındaki ‘haki’ kökünden türeyen muhâkale Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadîsleriyle yasaklanmıştır. Âlimler, muhâkalenin tanımı için farklı izahlar getirmişlerdir. Buna göre muhâkale, ekinin henüz başağı kurumadan satılması; tarladaki taze ürünün kendi cinsinden belli ölçüdeki kurusu karşılığında satılması; tarlanın, üzerinde yetişecek ekinin belli bir oranı karşılığında ortakçılığa veya kiraya verilmesi; tarlanın belli miktarda kuru ekin karşılığında satılması ve tarlanın, belirli bir kısmında yetişecek ürün karşılığında kiralanmasıdır. bk. Cengiz Kallek, “Muhâkale”, *DİA*, XXX, 396-397. Başka bir tanıma göre muhâkale, “buğdayı, tahminî olarak henüz başağındaki buğday karşılığında satmaktır”. bk. Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 320.

³¹⁶ **Müzâbene:** Ağaç üzerindeki olgunlaşmamış taze hurmanın kuru hurma karşılığında satılması demektir. Bk. Celâl Yeniçeri, “Müzâbene”, *DİA*, XXXI, 232-233. Müzâbenenin diğer bir tanımı şöyledir: Miktarı belli bir malı, kendi cinsinden miktarı belli olmayan bir mal karşılığında satmak. Miktarı meçhul bir malı, gene meçhul miktarda kendi cinsinden bir mal karşılığında satmaktır. Bu tür satış şekilleri Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yasaklanmıştır. bk. Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 357.

³¹⁷ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 420-421.

Peygamber'den (s.a.v.) konuyla ilgili olarak ‘‘Bana yalan isnat eden cehennemdeki yerini hazırlasın’’³¹⁸ dediğini aktarmıřtır³¹⁹.

³¹⁸ Buhârî, İlim, 38; Cenâiz, 33; Enbiya, 50; Edeb, 109; Müslim, Zühd, 72; Ebû Davud, İlim, 4; Tirmizî, Fiten, 80; İlim, 8, 13; Tefsir, 1; Menâkıb, 19; İbn Mâce, Mukaddime, 4; Darimî, Mukaddime, 25; Ahmed b. Hanbel, II, 47, 82.

³¹⁹ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 421-422.

SONUÇ

Tezimizde Mâverdü'nin hayatını ve *Edebü'l-Kâdi* adlı eseri çerçevesinde sünnet anlayışını ele aldık.

Mâverdü, çocukluğunu ve gençliğinin ilk yıllarını Basra'da geçirmiştir. Bazı şehirlerde kadılık yaptıktan sonra Bağdat'a dönmüş, ilmî faaliyetlerde bulunmasının yanı sıra, birçok siyasî ve adlî görevler de üstlenmiştir. Üstlendiği görevler sayesinde emirlerden ikram görüp rahat içinde yaşamasına rağmen; doğru bildiği hususlarda hükümdarları eleştirmekten çekinmemiştir. Mâverdü ayrıca, İslâm tarihinde ilk defa olarak "Akda'l-kudât" unvanını almıştır.

Mâverdü'yi önemli kılan önemli bir husus da, onun telif faaliyetleridir. Mâverdü, fıkıh alanında -ama özellikle kamu hukuku ve siyaset ahlakıyla ilgili eserleri ve görüşleriyle- şöhret kazanmış; ayrıca usûl, hadîs, tefsir, kelam, dil ve edebiyat alanlarında eserler vermiş velûd bir yazardır.

Mâverdü, Şâfiî olmasına, imamının ve mezhebinin görüşlerini savunmasına rağmen; zaman zaman mezhebin dışında kendine has görüşler de serdetmiştir.

Mâverdü'yle ilgili ortaya atılan bir itham da, onun Mu'tezilî olduğudur. Mâverdü, bazı görüşlerinden dolayı, Mu'tezilî olmakla itham edilmiştir. O'nun böyle bir ithama maruz kalmasının sebebi muhtemelen bazı Mu'tezilî ve Eş'arî kelimcilerin cüz'iyatla ilgili bazı görüşleri arasında tercihte bulunmasıdır. Ayrıca o dönemde, aklî mülâhazalarla hareket eden âlimler, çoğu zaman Mu'utezilî veya Şiî olmakla itham edilmişlerdir. Mâverdü ayrıca, Halifelerin Mu'tezile ve Şîa'ya reddiye mahiyetinde düzenledikleri ilmî toplantılara katılmıştır. Bütün bunlara ilave olarak, Mâverdü'nin, Mu'tezile'nin hilâfına olan görüşleri de zikredilebilir: Nitekim o, Mu'tezile'nin benimsediği halku'l-Kur'an anlayışını reddetmiş; hadîslerden hareketle sünnetullahı aykırı mucizeleri ve cennetin hâl-i hazırda yaratılmışlığını kabullenmiş; Allah'ın (c.c.) zâtının tek,

sıfatlarının kadim olduğu görüşünü benimsemiş ve Kur'an'ın sünnetle neshedilemeyeceğini ifade etmiştir

Mâverdî, -eserinin bütününde görüleceği üzere- görüşlerini desteklemek için, âyet-i kerîmeleri sıkça kullanmıştır.

Mâverdî, sünnetin şer'î asılların ikincisi olduğunu; bundan dolayı, Allah Tealâ'nın (c.c.) mücmel ve müteşâbihteki gizliliği, hükümleri ve maslahatları beyan etmeyi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bıraktığını söylemiştir.

Hadîs ilmine hassasiyetle yaklaşan Mâverdî, icâzet ve mükâtebe yoluyla rivâyeti, rihleyi ortadan kaldıracığı için reddetmiştir.

Mâverdî'nin görüşlerinin özgünlüğünü vurgulamakta fayda görüyoruz. Mâverdî, klasik usul kitaplarındaki sünneti yapı yönünden Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri, fiilleri ve ikrarı şeklinde üçe ayıran tasniften bahsetmez. O, bu üç unsura sünnetin kaynakları olarak değinir. Mâverdî, sünneti farklı bir şekilde tasnif etmiştir. O'na göre sünnet, sünnetin kendisinden alındığı şey (sünnetin kaynakları), sünnetin beyan olması ve sünnetle amelin zorunlu olduğu haller şeklinde üçe ayrılmaktadır.

Mâverdî'yle ilgili diğeri bir husus, onun eserlerinde farklı bir sistematige sahip olmasıdır. Bu cümleden olarak, *Edebü'l-Kâdi*'de diğeri eserlerde göremeyeceğimiz türden ve oldukça fazla başlıklandırma göze çarpar. Mesela Mâverdî, sünnetin kaynaklarını Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri, fiilleri ve ikrarı olarak üçe ayırmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiillerini ise, dinle alakalı olan (diyanât) ve dinle alakalı olmayan fiilleri olmak üzere ikiye; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dinle ilgili fiillerini de, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendi fiiline uymayı emrettiği fiiller, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisine uymayı nehyettiği fiiller ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emir veya nehyden mücerret olan fiilleri olmak üzere üçe ayırmaktadır.

Mâverdî'nin özgünlüğüyle ilgili diğeri bir husus da şudur: Geleneksel sınıflandırmada hadîsçiler, hadîsi mütevâtir ve âhad olmak üzere esasen ikiye ayırmışlar, müstefiz haberi de âhad içinde değerlendirmişlerdir. Buna karşın

Mâverdî, haberi müstefîz, mütevâtir ve âhad olmak üzere üçe ayırmıştır. O'na göre hadîslerin kuvvet derecesi ise sırasıyla mütevâtir, meşhur/müstefîz ve âhad haberdir. Mâverdî, âhad haberle ilgili farklı bir izah getirmiştir. Hadîsçiler, âhad haberi râvî sayısı açısından sahih, hasen ve zayıf olmak üzere üçe; hükme delâleti bakımından ise, garib, aziz ve meşhur diye yine üçe ayırmışlardır. Buna karşın Mâverdî, âhad haberi muhtevası yönünden muamelât, şâhitlik, ahkâm ve ibadet haberleri olmak üzere üçe ayırmıştır.

Maverdî'nin muamelât haberlerinden kastı, sadece sünnette geçen muamelat haberleri değil; aynı zamanda günlük hayatta insanların kullandıkları haberlerdir.

Mâverdî ayrıca, âhad haber ve onunla amelin gerekip gerekmediği üzerinde durmuştur. O'na göre Ebû Hanîfe, asıllarla çatıştığında -musarrât hadîsinde olduğu gibi- âhad haberle amel etmemiştir. İmam Mâlik ise, Medine halkının ameliyle çatıştığı durumlarda haber-i vâhidle ameli reddetmiştir. Bu yüzden, bizzat kendisi rivâyet ettiği halde, alışverişte meclis muhayyerliğiyle ilgili hadîsle amel etmemiştir. Mâverdî, iki görüşle de ilgili değerlendirmelerde bulunur ve her ikisinin de geçersiz olduğunu söyler. Bunun sebebi, haber-i vâhidin (sünnet) başka herhangi bir asılla reddi caiz olmayan önemli bir asıl olmasıdır. Mâverdî, İmam Mâlik'in görüşüne de şu şekilde bir itiraz yöneltir: Haber-i vâhid, Ehl-i Medine için de bir hüccet olduğundan dolayı Medine halkının ameliyle haber-i vâhidin reddedilmesi caiz değildir.

Mâverdî, râvîyle ilgili meseleleri altı bölümde (râvînin özellikleri, tahammül şartları, eda şartları, isnat şartları ve râvînin işittiğini nakletmesi) incelemiş, râvî için dört şartın (râvînin özellikleri) gerekli olduğunu söylemiştir. Bunlar bulûğ, mûkız akıl, adalet ve zapttır.

Mâverdî, râvîyle ilgili meselelerde kadınların haberinin delil olma durumuna değinmiş ve Ebû Hanife'nin -Hz. Âişe (r.a.) ve Ümmü Seleme (r.a.) hariç -dinî meselelerde kadınların haberlerini kabul etmediğini aktarmıştır. Mâverdî, bu görüşün iki sebepten dolayı geçersiz olduğunu söyler. Kadın olmak sika olmaya mani olsaydı bu durumun bütün kadınları kapsamaması gerekirdi.

Ayrıca, Hz. Âişe (r.a.) ve Ümmü Seleme'nin (r.a.) sözlerinin fetvada kabulü, haberde de kabulünü gerektirir. Çünkü fetva, şartları bakımından haberden daha ağırdır.

Mâverdî'ye göre bir râvî, birine bir hadîs naklettiğinde, nakleden kimse o hadîsi inkâr eder ya da unutursa, bu durum rivâyetin sıhhatine engel değildir. Hadîsi nakleden kişinin naklettiğini inkâr etmesi halinde- sadece hadîsi aldığı kimseden rivâyeti câiz olmaz.

Sonuç olarak, tezimizde Mâverdî'nin sünnet anlayışını *Edebü'l-Kâdi* adlı eseri çerçevesinde ele almaya çalıştık. O'nun konuyla ilgili olarak farklı ve özgün gördüğümüz fikir ve tasniflerine değindik. Mâverdî, İslâm ilim mirası içinde iz bırakan bir âlim olduğundan, onun sünnete bakışı ve onunla ilgili görüşlerinin önemi ortadadır.

KAYNAKÇA

- el-ACLÛNÎ, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî, *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlü'l-ilbâs*, Beyrut 1351.
- AHMED B. EBÛ AHMED: *Edebü'l-kâdî*, (nşr. Hüseyin Halef el-Cebûrî), Tâif 1989.
- AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, İstanbul 1992.
- AKTAN, Hamza, "Âkile", *DİA*, II, 248-249.
- APAYDIN, H. Yunus, "Kıyas" (Fıkıh), *DİA*, XXV, 529-539.
- ÂRÛSÎ, Muhammed, *Ef'alü'r-Resûl*, Cidde 1984.
- ÂSİM EFENDİ, *Kâmus Tercümesi*, İstanbul 1887.
- BÂBÂNZÂDE Ahmet Naim, "Mukaddime", Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllâtif Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, (trc. Bâbânzâde Ahmet Naim), Ankara 1982.
- el-BAĞDADÎ, Bâbanzâde İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve asâru'l-musannifîn*, Beyrut 1992.
- el-BAĞDÂDÎ, Ahmet Mübârek, "Mâverdî'nin Siyasî Düşüncesinde İnsan Ve Toplum", (çev. Mustafa Sarıbıyık), *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. V, sy. 12, Diyarbakır 2003, s. 77-99.
- el-BAĞDÂDÎ, Ebûbekir Hatîb, *Tarihu Bağdâd*, Kahire 1349/1931.
- BÂKIR, Abdülhâlik, "Basra", *DİA*, V, 108-111.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1967.

- BİRSİN, Mehmet, *Mâverdi'nin Devlet Anlayışı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.
- el-BOSNEVÎ, Hüseyin Hüsnü b. Sâlih, *Zinetü's-sadâre fî tercemeti âdâbi'l-vezâre*, İÜ Ktp., TY, nr. 2729; Süleymaniye Ktp.; Esad Efendi, nr. 1857.
- BROCKELMANN, Carl, "Mâverdî", *İA*, V, 409-410.
-----, *Geschichte der Arabischen Literatur (GAL)*, Leiden 1943.
- el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1992.
- el-CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif, *et-Ta'rîfât*, Beyrut 2003.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn", *DİA*, X, 406-408.
-----, "Mâverdî'de Siyaset Ahlakı", *İslâmiyât*, sy. VI/21, Ankara 2003, s. 71-92.
- ÇAKAN, İsmâil Lütfi, *Hadîs Usûlü*, İstanbul 1999.
- ed-DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, İstanbul 1992.
- EBÛ DAVUD, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, İstanbul 1992.
- EBÛ ZEHRA, Muhammed, *Ebû Hanîfe*, (çev. Osman Keskiöglü), Ankara 2002.
- ELBÂNÎ, Muhammed Nâsırüddîn e-Elbânî, *Silsiletü'l-ahâdîsi'z-zaîfe ve'l-mevzûe*, Beyrut 1985.
- ELMALILI, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 2001.
- ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1998.
- ERKAL, Mehmet, "el-Ahkâmü's-sultâniyye", *DİA*, I, 555-556.
- ERTURHAN, Sabri, "Mâverdî ve 'el-Hâvi'l-kebîr' Adlı Eseri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, Sivas 1999, s. 471-490.

- FUAD ABDÜLMÜN‘İM AHMED, ‘Giriş’, Mâverdî, *Nasîhatü’l-mülûk* (nşr. Fuad Abdülmün‘im Ahmed), İskenderiye 1988.
- HÂKİM en-NEYSÂBÛRÎ, Ebû Abdullah, Muhammed b. Muhammed, *el-Müstedrek ale’s-Sahihyn*, Beyrut, ts.
- HAKÎM et-TİRMİZÎ, *Nevâdiru’l-usûl fi ahâdîsi’r-resûl*, (thk. Abdurrahman Umeyra), Beyrut 1992.
- HATÎB el-BAĞDÂDÎ, Ebûbekir, *Tarihu Bağdâd*, Kahire 1349/1931.
- HAMÎDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, İstanbul, ts.
- , “Sünnet”, *İA*, XI, İstanbul 1966; 242-245.
- HARMANCI, Mehmet, *İslâm Felsefesinde Siyaset Teorileri (Farâbî, Mâverdî, Nizâmülmülk, İbn Teymiyye’nin Siyasetnâmelerine Göre)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1999.
- İBN ABDİLBERR, en-Nemerî el-Kurtubî, *Câmiu beyânî’l-ilm ve fazlihî ve mâ yenbağî fi rivâyetihî ve hamlihî*, (thk. Ebü’l-Eşbal ez-Züheyri), Riyad 1996.
- İBN EBÛ ÂSİM, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, *Kitâbü’s-sünne*, (nşr. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî), Beyrut 1400/1980.
- İBN HACER, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Nüzhetü’n-nazar şerh-i Nuhbeti’l-fiker*, Beyrut 1979.
- İBN KAYYİM el-CEVZİYYE, *et-Turuku’l-hükmiyye fi’s-siyâseti’s-ser’iyye*, (nşr. M. Hâmid el-Fıkî), Kahire 1372/1953.
- İBN KESÎR, İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, Beyrut, ts.
- İBN MÂCE, Ebû Abdullah el-Kazvinî, *es-Sünen*, İstanbul 1992.
- İBN MANZÛR, Cemaleddin Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü’l-Arab*, Kum 1405/1984-1985.

- İBNÜ'L-CEVZÎ, *el-Muntazam, fî târîhi'l-ümem ve'l-mülûk*, (nşr. Muhammed-Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1992.
- KALLEK, Cengiz, "Mâverdî", *DİA*, XXIX, 180-185.
- , "Muhâkale", *DİA*, XXX, 396-397.
- , "Mâverdî'nin Ahlâkî, İçtimaî, Siyasî, ve İktisâdî Görüşleri", *Dîvân*, sy. 17, 2004/2, s. 219-265.
- KANDEMİR, M. Yaşar, "Hatîb el-Bağdadî", *DİA*, XVI, 452-460.
- KARAMAN, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 2003.
- KARATAY, Fehmi E. ve REŞER, Osman, *Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Arapça Yazmalar Katalogu*, nr. 4319.
- KARMIŞ, Orhan, *Mâverdî ve Tefsirdeki Metodu*, (Basılmamış doçentlik tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1981.
- KÂTİB ÇELEBÎ, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-Zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Beyrut 1992.
- KELEŞ, Ahmet, *Hadîslerin Kur'an'a Arzı*, İstanbul 1998.
- KEHHÂLE, Ömer Rıza, *el-Mu'cemu'l-müellifîn*, Beyrut 1993.
- KESKİN, Yusuf Ziya, *Recm Cezası*, İstanbul 2001.
- KILIÇER, M. Esat, "Ashâbü'l-vücûh", *DİA*, III, 472.
- , "Ehl-i Re'y", *DİA*, X, 520.
- KIYICI, Selahattin, "el-Mâverdî, Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 18, Erzurum 1990, s. 89-112.
- KOÇKUZU, Ali Osman, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikat ve Teşrî Yönlerinden Değeri*, Ankara 1987.
- el-MÂVERDÎ, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye: İslâm'da Hilâfet ve Devlet Hukuku*, (trc. Ali Şafak), İstanbul 1976, 1994.

- , *Edebü'd-dünyâ ve 'd-dîn* (nşr. Mustafa es-Sekkâ-Muhammed Şerif Sükker), Beyrut 1988.
- , *Edebü'l-kâdî*, (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1971.
- , *Edebü'l-kâdî*, Süleymaniye Ktp. Katalogu, (İstanbul) 29, nr. 381.
- , *el-Hâvi'l-kebîr*, (nşr. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1414/1994.
- , *Siyaset Sanatı: Nasihatü'l-mülûk*, (trc. Mustafa Sarıbyık), İstanbul 2000.
- , *Teshîlü'n-nazar ve ta'cîlü'z-zafer* (nşr. Rıdvân es-Seyyid), Beyrut 1987.
- MÂLİK B. ENES, Ebû Abdillâh, *el-Muvatta'*, İstanbul 1982.
- MEMDUHOĞLU, Adnan, *Mâverdi'nin Hayatı Ve Devlet Başkanlığı Konusundaki Görüşleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 1998.
- MENEKŞE, Ömer, "İslâm Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Mâverdi Ve Nizâmülmülk Örneği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 3, (2005), s. 193-211.
- MÜSLİM, İbn Haccâc Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, en-Nisâbü'rî, *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul 1992.
- en-NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b.Şuayb, *es-Sünen*, İstanbul 1992.
- OĞRAK, Abdullah, *Ebu'l-Hasan el-Mâverdi'nin İktisâdî Görüşleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 1997.
- ÖĞÜT, Salim, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Haber-i Vâhid'in Kaynak Değeri*, İstanbul 2003.
- , "Edebü'l-kâdî", *DİA*, X, 408-410.
- ÖNER, Necati, *Klasik Mantık*, Ankara 1978.

- ÖZDEMİR, Zehra, *Hadîs Usûlünde Ehl-i Bid'at Problemi ve Uygulamadaki Yansımaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2007.
- ÖZEN, Şükrü, "Musarrât", *DİA*, XXXI, 240-241.
- , "Müzenî", *DİA*, XXXII, 246-250.
- ÖZTÜRK, Abdülvehhab, *İslâm Hukukunda el-Hassâf'ın Yeri ve Edebü'l-Kâdî Adlı Eseri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1982.
- el-PEZDEVÎ, Fahrü'l-İslâm Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Hüseyin, *Usulü'l-Pezdevî (Kenzü'l-vusûl ilâ ma'rifetü'l-usûl)*, (Keşfü'l-esrâr içinde), II, 384-386, İstanbul 1308.
- POLAT, Selahattin, *Hadîs Araştırmaları*, İstanbul 1997.
- REŞER, Osman, *Das kitâb adab ad-dunyâ wa'd-dîn*, Stuttgart 1932-1933; Osnabrück 1984.
- SADRUŞŞEHÎD Ömer b. Abdülazîz, *Edebü'l-kâdî li'l-Hassâf*, (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1397/1977.
- es-SÂLİH, Subhi, *Ulûmu'l-Hadîs ve Mustalâhuhu*, Beyrut 1996.
- SARIBIYIK, Mustafa, *Mâverdî'nin Nasihatü'l-mülûk'ü Ve Siyasî Görüşleri*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996.
- es-SERAHSÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, *Usûlü's-Serahsî*, (thk. Ebü'l-Vefâ el-Afgânî), İstanbul 1984.
- es-SERHÂN, Muhyî Hilâl, "Mukaddime", *Mâverdî, Edebü'l-kâdî*, Bağdad 1972.
- SEYYİD KUTUB, *Fîzilâli'l-Kur'an*, İstanbul, ts.
- es-SUYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Medine 1959.

- SÜMERTAŞ, Burhan, *Mâverdi Ve en-Nüket ve'l- 'uyûn Adlı Eseri*,
(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002.
- ŞA'BÂN, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*,
(Notlar ekleyerek trc. İbrâhim Kâfi Dönmez), Ankara 2001.
- eş-ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle (İslâm Hukukunun Kaynakları)*,
(çev. Abdulkadir Şener-İbrâhim Çalışkan), Ankara 1997.
- ŞİRVÂNÎZÂDE, Mehmed Rüşdü Paşa, *Düstûrû'l-vüzerâ Tercümesi*, İÜ
Ktp., TY, nr. 2690, 6929, 9610.
- et-TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb b. Mutayr eş-Şâmî el-
Lahmî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, (nşr, Hamdî Abdülmecîd es-Selefi),
Beyrut, ts.
- TAŞKÖPRİZÂDE, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-sa'âde ve Mısbâhu's-
Siyâde fî mevzuati'l-ulûm*, Beyrut 1985.
- et-TEHÂNEVÎ, Zafer Ahmed el-Osman, *Yeni Usûl-i Hadîs*, (trc. İbrâhim
Canan), İzmir 1982.
- et-TİRMİZÎ, Ebû İsa, *es-Sünen*, İstanbul 1992.
- UĞUR, Mücteba, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.
- ÜNAL, İsmâil Hakkı, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî
Mezhebinin Hadîs Metodu*, Ankara 2001.
- YENİÇERİ, Celâl, "Müzâbene", *DİA*, XXXI, 232-233.
- ZİRİKLÎ, Hayreddin, *el-A'lâm Kâmûsü't-terâcim*, Beyrut 1992, IV, 327,
328.

ÖZGEÇMİŞ

Ahmet Başaran MANAV, 04.12.1978 Trabzon/Of doğumlu. İlköğrenimini Trabzon'da tamamladı. 1992'de hıfzını tamamladı. Aynı yıl girdiği Trabzon İmam-Hatip Lisesi'nden 1999'da mezun oldu. 2005 yılında Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'ni bitirdi. Aynı yıl KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında yüksek lisansa başladı. 2004 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda imam-hatip olarak görev aldı. Halen Trabzon Merkez Pelitli Beldesi Âfet Evleri Camii'nde müezzin-kayyım olarak görev yapmaktadır.